

Sociālās drošības sistēmas novērtējums personām ar invaliditāti kopš bērnības

2022. gada aprīlis

Pētījuma galaziņojums

LATVIJAS REPUBLIKAS
SAEIMA

Par ziņojuma saturu ir atbildīgas tā autore Malvīne Stučka un redaktore Inese Grumolte-Lerhe.

Pārpublicēšanas, citēšanas vai citādas izmantošanas gadījumā atsauce uz ziņojumu, tā autoriem un Latvijas Republikas Saeimu ir obligāta. Nekomerčiālos nolūkos ziņojumu drīkst pārpublicēt vai citādi izmantot bez īpašas saskaņošanas ar Latvijas Republikas Saeimu un ziņojuma autoriem.

Latvijas Republikas Saeima un ziņojuma autori nav atbildīgi par ziņojumā iekļautās informācijas turpmāku izmantošanu un tās radītajām sekām.

Ziņojums neatspoguļo Latvijas Republikas Saeimas kā likumdevēja viedokli.

Visas mantiskās tiesības uz ziņojumu pieder Latvijas Republikas Saeimai.

Rīga, 2022

PĒTĪJUMA MĒRĶIS

Raksturot sociālās drošības sistēmas trūkumus Latvijā attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti kopš bērnības.

GALVENIE APSKATĪTIE JAUTĀJUMI:

1. Kāda ir vispārējā situācija personu ar invaliditāti kopš bērnības jomā Latvijā (pamatrādītāji, atbalsta mehānismi un iesaistītās puses, kas nodrošina pakalpojumus šādām personām)?
2. Kādas ir personu ar invaliditāti kopš bērnības praktiskās iespējas saņemt sev piemērotu atbalstu?
3. Kāda ir ārvalstu prakse un pieredze, sniedzot atbalstu personām ar invaliditāti kopš bērnības?

Satura rādītājs

GALVENIE SECINĀJUMI	2
Ievads.....	5
1. Sociālās drošības sistēma personām ar invaliditāti kopš bērnības	6
1.1. Pamatrādītāji par personām ar invaliditāti kopš bērnības.....	8
1.2. Pieejamie atbalsta mehānismi personām ar invaliditāti kopš bērnības	9
1.3. Sociālās drošības sistēmā iesaistītās puses, kas nodrošina pakalpojumus personām ar invaliditāti kopš bērnības	13
2. Izvērtējums par sociālās drošības tiesību nodrošināšanu personām ar invaliditāti kopš bērnības	17
2.1. Pieejamība	17
2.1.1. Pārklājums.....	17
2.1.2. Atbilstība kritērijiem	21
2.1.3. Līdzdalība un informēšana	22
2.2. Pielāgojamība.....	26
3. Ārvalstu prakse un pieredze	32
Izmantotā literatūra un avoti	37
Pielikums	46

GALVENIE SECINĀJUMI

Sociālās drošības jēdziens iekļauj tādu politiku un programmu kopumu, kas paredzētas nabadzības, neaizsargātības un sociālās atstumtības mazināšanai un novēršanai visa mūža garumā. Lielākajā daļā Eiropas Savienības (turpmāk arī – ES) valstu tāda atsevišķa kategorija kā personas ar invaliditāti kopš bērnības (turpmāk arī – PIKB) netiek nošķirta, līdz ar to netiek nodrošināti specifiski šai grupai paredzēti pakalpojumi. Izņēmums ir Lietuva, kur šāda kategorija ir, ja invaliditāte noteikta līdz 2005. gadam.

Latvijas tiesību aktos joprojām nav skaidri definēta sociālās drošības sistēma, taču lietpratēji norāda, ka to veido sociālā apdrošināšana, valsts sociālie pabalsti, kā arī pašvaldību sociālās palīdzības pabalsti un sociālie pakalpojumi. Šobrīd garantētu atbalstu personām ar invaliditāti sniedz gan valsts, gan pašvaldības.

Pētījumā identificēti šādi sociālās drošības sistēmas trūkumi Latvijā attiecībā uz personām ar invaliditāti:

- mērķētu un individualizētu pakalpojumu trūkums;
- no bērna uz pieaugušo vērstu pakalpojumu pārejas posma un pēctecības trūkums;
- atšķirīga pieeja bērnu līdz 17 gadu vecumam un pieaugušo invaliditātes noteikšanā un izvērtēšanā;
- vienotas pieejas trūkums pašvaldībās, nosakot sociālo pakalpojumu un pabalstu saņemšanas kritērijus;
- datubāzu trūkums un informācijas apmaiņas problēmas;
- sadrumstalota informācija par pieejamiem atbalsta pasākumiem.

Sociālās drošības sistēmā ir iesaistīta Labklājības ministrija (turpmāk arī – LM) un tās padotībā esošās valsts pārvaldes iestādes, Veselības ministrija (turpmāk arī – VM) un tās padotībā esošās valsts pārvaldes iestādes, pašvaldības, kā arī nevalstiskās organizācijas (turpmāk arī – NVO) un biedrības, kuras nodrošina tām deleģētos pakalpojumus. Neviena no iesaistītajām pusēm sociālās drošības sistēmā nepilda atsevišķi nodalītas funkcijas, kas būtu saistītas tieši ar personām, kurām ir invaliditāte kopš bērnības. Atbildība par sociālās drošības sistēmas darbību ir fragmentāra, līdz ar to ir grūti saprast, kādi pakalpojumi un pabalsti ir pieejami mērķgrupai.

Informācijas saņemšanas un dokumentu iesniegšanas birokrātiskie šķēršļi pakāpeniski samazinās – tiek paplašinātas iespējas saņemt pabalstus un citus pakalpojumus bez personas iesnieguma. Savukārt procesa organizācija ir smagnēja, piemēram, situācijā, kad persona nav informēta par to, ka jauniešiem ar invaliditāti pirms pilngadības sasniegšanas kopā ar likumisko pārstāvi jāvēršas pie ģimenes ārsta. Šajā gadījumā nepieciešams iegūt informāciju, lai pēc pilngadības sasniegšanas invaliditātes statuss netiktu zaudēts.

Lai gan pakalpojumi un atbalsts formāli var būt pieejami, faktiskā piekļuve tiem ļoti lielā mērā ir atkarīga no personas ar invaliditāti izrādītās iniciatīvas. Lietpratēji aicina atbalsta saņemšanas procesu korigēt tā, lai institūcija proaktīvi uzrunātu mērķgrupu, piedāvājot tai piemērotu pakalpojumu. Tomēr šķērslis šādas pieejas realizācijai gan nacionālajā, gan arī vietvaru līmenī ir tas, ka datubāzes un informācijas apmaiņas platformas nav savstarpēji savietojamas, tādējādi tiek traucēta proaktīva, efektīva un operatīva sociālo pakalpojumu sniegšana.

Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija (turpmāk arī – VDEĀVK) invaliditātes un darbspēju ekspertīzē PIKB invaliditāti nosaka no 18 gadu vecuma, veicot atzīmi “slimība no bērnības”. Personas ar invaliditāti kopš bērnības ir visās invaliditātes grupās, līdz ar to tām pieejamie pabalsti, sociālie pakalpojumi un atvieglojumi skatāmi kontekstā ar piešķirto invaliditātes grupu un personu ar invaliditāti kopējo situāciju. Taču

PIKB, kurām ir ilgstoša un smaga invaliditāte, saskaras ar papildu grūtībām, tādēļ šādām personām var veidoties sekundāras veselības problēmas.

Būtu vēlams veltīt speciālu uzmanību PIKB, sniedzot specifiski mērķētus pakalpojumus, kā arī nodrošinot pakalpojumu pēctecību. Tās trūkums kā problēma identificēta arī citos līdz šim veiktos pētījumos, piemēram, analizējot izaicinājumus, ar kuriem jaunieši – personas ar invaliditāti – sastopas, pēc skolas nonākot darba vidē. Vairākās ES dalībvalstīs – Dānijā, Kiprā, Portugālē, Vācijā – ir paredzēta sagatavošanās pārejas posmam no bērna dzīves uz pieaugušā dzīvi. Pārejas posma nodrošināšanā iesaistās gan pašvaldības (Dānijā), gan valsts, īstenojot pārejas programmas valsts finansētu projektu ietvaros (Vācijā). Pēctecības problēmas novērotas arī iztikas līdzekļu samazinājumā, asistenta pakalpojuma nodrošināšanā un medicīniskās rehabilitācijas jomā pēc tam, kad personas ar invaliditāti kopš bērnības sasniedz pilngadību.

Nosakot invaliditāti personām no 18 gadu vecuma, ņem vērā veselības un funkcionālos traucējumus un radušos aktivitātes un funkciju ierobežojumus, taču bērniem līdz 17 gadu vecumam (ieskaitot) – veselības traucējumus un to izpausmes orgānu sistēmu līmenī. Līdz ar to jaunieši, sasniedzot pilngadību, saskaras gan ar būtiski atšķirīgu pieeju invaliditātes noteikšanā, gan arī ar atšķirīgām iespējām saņemt dažādus atbalsta veidus invaliditātes seku mazināšanai. Tomēr jāatzīmē, ka bērni ar invaliditāti ir īpaši sociāli jutīga mērķgrupa. Atšķirīgi atbalsta instrumenti bērniem ar invaliditāti un pilngadīgām personām ar invaliditāti ir arī citās ES dalībvalstīs, piemēram, Dānijā, Portugālē, Slovēnijā un Ungārijā.

Latvijas tiesību aktos atsevišķa kategorija – personas ar invaliditāti kopš bērnības – ir noteikta galvenokārt valsts pabalstu jomā, kur trijos gadījumos personām ar invaliditāti kopš bērnības ir paredzēts lielāks finansiālais atbalsts nekā citām personām ar invaliditāti – invaliditātes pensija, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts un īpašas kopšanas pabalsts. Savukārt sociālo pakalpojumu un dažādu atvieglojumu ziņā gan valsts, gan pašvaldību nodrošinātais atbalsts netiek koncentrēts tieši uz PIKB, bet gan vairāk uz bērniem ar invaliditāti un mazāk uz jauniešiem un pieaugušajiem ar invaliditāti. Turklāt atbalsta piešķiršanas izvērtējumā nav būtiski, kad ir iegūta invaliditāte, bet gan – kāda ir invaliditātes grupa, kā arī redzes, dzirdes traucējumu esība un īpašas kopšanas nepieciešamība.

Personām ar invaliditāti nemainīgi aktuāla ir vides pieejamība. Tā citstarp var kļūt arī par pakalpojumu pieteikšanas un saņemšanas šķērslī, ņemot vērā to, ka nereti tieši iestāžu telpas neatbilst noteiktajiem vides pieejamības standartiem.

Pašvaldības nodrošina plašu atbalsta mehānismu klāstu personām ar invaliditāti, taču atbalsta pakalpojumu pieejamība ir atkarīga ne vien no katras pašvaldības iespējām un finansiālajiem resursiem, bet arī no personas ienākumiem un pieejamajiem resursiem neatkarīgi no invaliditātes. Pašvaldībās trūkst vienotas pieejas, nosakot sociālo pakalpojumu un pabalstu saņemšanas kritērijus.

Šobrīd informācija par valsts un pašvaldības institūciju piedāvātajām iespējām un atbalsta pasākumiem ir ļoti izklaidēta. Gan pašvaldības, gan valsts institūcijas informāciju par piedāvātajiem atbalsta instrumentiem izplata gan tīmekļvietnēs, gan sociālajos tīklos un vietējos preses izdevumos, kā arī izvieto pašvaldības iestāžu informācijas stendos. Personas, kuras ir sociālā dienesta redzeslokā, informāciju saņem personīgi. Informācija gan nav specifiski paredzēta noteiktām grupām atkarībā no tā, kad invaliditāte ir iegūta. NVO veic būtisku uzdevumu, ne tikai sniedzot tām deleģētos pakalpojumus, bet arī veicinot personu ar invaliditāti pilsonisko līdzdalību un iesaistot šīs personas lēmumu pieņemšanas procesos, taču nereti tām trūkst veikspējas savu interešu pārstāvēšanā.

Novērojams, ka Covid-19 pandēmijas ietekmē personas ar invaliditāti pakalpojumu lielākoties izvēlas saņemt attālināti, līdz ar to nepieciešams uzlabot šīs iespējas. Covid-19

pandēmijas un ārkārtējās situācijas dēļ personām ar invaliditāti kopumā pakalpojumu saņemšana bija apgrūtināta, turklāt šīs personas bija izolētas distancēšanās noteikumu dēļ un tām bija ierobežota piekļuve specializētiem informācijas un komunikācijas tehnoloģiju rīkiem, kas nepieciešami attālināta darba vai mācību organizēšanai, kā arī aktuālās informācijas saņemšanai.

Ievads

Personu ar invaliditāti skaits visās vecuma grupās Latvijā arvien palielinās. VDEĀVK dati liecina, ka 2020. gadā bija 201 549 personas ar invaliditāti, savukārt 2018. gadā – 191 815 personas ar invaliditāti ([CSP, 2021](#)).

Eiropas Savienības apkopotie dati liecina, ka 2019. gadā Latvijā 42,1 % personu ar invaliditāti bija pakļautas nabadzības vai sociālās atstumtības riskam ([Eurostat, 2021](#)), līdz ar to drošības tīkls ir vēl būtiskāks, lai personas ar invaliditāti saņemtu pietiekamu un optimāli virzītu atbalstu un netiktu pakļautas minētajiem riskiem.

Eiropas Padome (turpmāk arī – EP) 2019. gadā rekomendācijās Latvijai norādījusi, ka nepieciešams novērst sociālo atstumtību, jo īpaši, uzlabojot minimālo ienākumu pabalstu, minimālo vecuma pensiju un cilvēkiem ar invaliditāti paredzētā ienākumu atbalsta adekvātumu ([EC, 2019](#)). Šā jautājuma aktualitāti uzsvērusi arī Satversmes tiesa, 2020. gada 25. jūnija spriedumā lietā Nr. 2019-24-03 atzīstot, ka valstij ir pienākums regulāri vērtēt sniegtā sociālās palīdzības apmēra pietiekamību, lai garantētu, ka tas atbilst sociālajai realitātei un trūcīgām personām tiek nodrošināta tām nepieciešamā palīdzība. Tātad valstij ir pienākums periodiski pārskatīt sociālās palīdzības apmēru ([Satversmes tiesa, 2019](#)).

No 2021. gada 1. janvāra spēkā stājušies vairāki grozījumi likumos, kuri, balstoties gan uz Satversmes tiesas norādīto, gan uz Artura Krišjāņa Kariņa valdības deklarācijā iekļauto, gan arī uz starptautiskajām rekomendācijām un plāniem ([MK, 2021b](#)), nosaka minimālā ienākuma sliekšņa pārskatīšanu ne retāk kā reizi trijos gados. Tāpat palielināti dažādi pabalsti – garantētā minimālā ienākuma līmenis, minimālā invaliditātes pensija, atlīdzība par darbspēju zaudējumu, valsts sociālā nodrošinājuma minimālais apmērs, ģimenes valsts pabalsts bērniem ar invaliditāti ([LM, 2020b](#)). Tādējādi tiek mazināta nabadzība un sociālā atstumtība valstī mazāk aizsargātām grupām, tostarp PIKB, kurām jau sākotnēji ir lielāks risks nokļūt nabadzībā.

Plānā par personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju veicināšanu 2021.–2023. gadam ir noteikta skaidra invaliditātes politikas attīstības virzība – no medicīniskā modeļa (centrā slimības esība), kurā tiek uzsvērtā cilvēka nespēja un atkarība no līdzcilvēkiem, uz cilvēktiesību modeli (centrā cilvēka funkcionēšanas spējas, neraugoties uz slimības esību), kurā uzsvērtā personas aktīva iesaiste sabiedriskajos procesos, iespēja dzīvot patstāvīgu un neatkarīgu dzīvi ([MK, 2021c](#)).

Pētnieki atzīst, ka **bērni ar ilgstošu un smagu slimību, kas vēlāk atzīta par iemeslu invaliditātei kopš bērnības, saskaras ar dažādām problēmām, tostarp iespējamām sekundārām problēmām, kas atšķiras no tām, ar kurām saskaras, piemēram, pieaugušie ar hroniskām slimībām** ([Westwood et al., 2014](#)). Līdz ar to ir nepieciešams pievērst atsevišķu uzmanību PIKB un noskaidrot, vai sniegtie pakalpojumi un atbalsta instrumenti ir pieejami un atbilstoši. Ģimenēm, kurās dzīvo personas ar smagu invaliditāti, tostarp bērni ar invaliditāti, atbalsts ir ļoti nozīmīgs, jo tās sastopas ar tādām problēmām kā intensīvas aprūpes nepieciešamība un/vai neparedzamas aprūpes prasības; grūtības iegūt informāciju par iespējām saņemt atbalsta pakalpojumus, pabalstus un citus atvieglojumus un orientēties tajā; neelastīgi nodarbinātības nosacījumi; iekļaujošu iespēju trūkums bērnu aprūpē ([McConnell et al., 2015](#)).

Pamatojoties uz mērķi raksturot sociālās drošības sistēmas trūkumus Latvijā attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti kopš bērnības, pētījumā īstenoti šādi uzdevumi:

- ✓ apkopotas līdz šim Latvijā un ārvalstīs veiktajos pētījumos, kā arī dažādu iestāžu un institūciju ziņojumos ietvertās atziņas;
- ✓ apkopoti pēdējo gadu laikā Latvijas tiesību aktos veiktie grozījumi;
- ✓ veiktas lietpratēju aptaujas;
- ✓ apkopoti un analizēti gan brīvi pieejamie statistikas dati, gan arī nepublicētā informācija un dati.

1. Sociālās drošības sistēma personām ar invaliditāti kopš bērnības

Eiropas Savienības līmenī pamatdokumenti, kas nosaka standartus sociālajā jomā, ir Pārskatītā Eiropas Sociālā harta un Pārskatītais Eiropas Sociālās drošības kodekss. Pārskatītajā Eiropas Sociālajā hartā pausts, ka dalībvalstis apņemas aizsargāt savu iedzīvotāju sociālās tiesības, tādā veidā paaugstinot iedzīvotāju dzīves līmeni un sociālo labklājību ([EP, 1996](#)). Pārskatītajā Eiropas Sociālās drošības kodeksā noteikts, ka mērķis ir panākt lielāku vienotību starp valstīm, sekmējot valstu progresu sociālās politikas jomā, kā arī garantēt noteiktajiem standartiem atbilstošu minimālo līmeni sociālo pakalpojumu nodrošināšanā ([CoEP, 1990](#)). Pirms definēt sociālo drošību un sociālās drošības sistēmu, ir nepieciešams definēt sociālo politiku un noteikt, kādā veidā tajā iekļauj sociālā drošība.

Eiropas Savienības dokumentos **sociālo politiku (social policy) definē kā tādu darbību, instrumentu un pasākumu kopumu, kuru mērķis ir novērst, mazināt sociālo notikumu sekas, uzlabot indivīdu un sociālo grupu dzīves apstākļus, kā arī veicināt cilvēka personības attīstību.** Plašākā izpratnē sociālā politika iekļauj nodarbinātības politiku, sociālo drošību, veselības, ģimeņu, mājokļu un izglītības politiku ([Chvatalova, 2016](#)). Līdz ar to sociālā drošība ir viens no sociālās politikas elementiem.

Dažkārt terminu “sociālā aizsardzība” lieto plašākā nozīmē nekā “sociālā drošība”, ietverot arī valsts sociālās politikas pasākumus un instrumentus nabadzības novēršanai un sociālās atstumtības mazināšanai ([Rajevska u. c., 2021](#)). Tomēr abus terminus – “sociālā drošība” un “sociālā aizsardzība” – lielākoties lieto kā sinonīmus. Par to liecina, piemēram, jēdziena lietojums LM sagatavotajās Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam ([MK, 2021d](#)), kā arī Starptautiskās darba organizācijas (*International Labour Organization*; turpmāk arī – SDA) dokumentos. Arī Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk arī – ANO) iestādes lieto abus terminus ([ILO, 2017](#)).

SDA norāda, ka **sociālā aizsardzība (social protection) jeb sociālā drošība** (nodrošinājums) (*social security*) ir daļa no cilvēktiesībām, un to definē kā tādu politiku un programmu kopumu, kas paredzētas nabadzības, neaizsargātības un sociālās atstumtības mazināšanai un novēršanai visa mūža garumā. Sociālās drošības sistēmā iekļauta atbalsta nodrošināšana, ja personai nav ienākumu vai tie samazinājušies slimības, maternitātes, darba traumas, bezdarba, invaliditātes, vecuma vai apgādnieka zaudējuma dēļ. Tāpat sociālās drošības sistēmā ietilpst arī veselības aprūpes nodrošināšana un pabalstu piešķiršana ģimenēm ar bērniem ([ILO, 2017](#); [OECD, 2018](#)).

Sociālā aizsardzība kā cilvēktiesības ir nostiprināta Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā (1948) (Latvija to parakstīja un ratificēja 1990. gada 4. maijā), Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (1966) (Latvija to parakstīja un ratificēja 1992. gada 14. aprīlī) ([ILO, 2017](#)). Savukārt ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām Latvija parakstīja 2008. gada 18. jūlijā, un tā stājās spēkā 2010. gada 31. martā ([ANO, 2006](#)).

Sociālā nodrošinājuma jēdziens ir skaidrots Latvijas Republikas Satversmes 109. pantā, kas noteic, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos. Ar sociālo nodrošinājumu Latvijas Republikā saprot dažādus sociālās drošības pasākumus, kā arī sociālo apdrošināšanu ([AT, 2014](#)).

Pasaules Banka (turpmāk arī – PB) norāda, ka sociālās drošības sistēmu jeb sociālās aizsardzības sistēmu veido sociālās apdrošināšanas un sociālās palīdzības programmas un darba tirgus politika ([World Bank, 2020](#)). **Latvijas tiesību aktos nav ietverta sociālās drošības sistēmas definīcija**, taču likumprojekta “Grozījumi likumā “Par sociālo drošību”” anotācijā (iesniegts Saeimā 13.10.2020.) pausts, ka Latvijā sociālās drošības sistēmu veido sociālā apdrošināšana, valsts sociālie pabalsti, pašvaldību sociālās palīdzības pabalsti un sociālie pakalpojumi ([Saeima, 2020a](#)). Sociālās drošības sistēma ir valsts un pašvaldību nodrošināts pasākumu kopums, kas vērsti uz

personu sociālo aizsardzību un sociālo pamattiesību ievērošanu. Latvijas politikas plānošanas dokumentos un ziņojumos norādīts, ka sociālās drošības sistēmas uzturēšanā būtiska loma ir ne tikai valstij, bet arī pašvaldībām.

Politikas plānošanas dokumentos termins “sociālā drošība” lietots dažādos kontekstos.

Sociālās drošības sistēmas uzlabošanas nepieciešamība ir uzsvēta ilgtermiņa attīstības stratēģijā “Latvija 2030” ([Saeima, 2010b](#)), kurā norādīts, ka “viens no nozīmīgiem priekšnoteikumiem nabadzības riska mazināšanai ir efektīva sociālo pakalpojumu, sociālās palīdzības un sociālās drošības sistēma, kuras viens no uzdevumiem ir efektīvas palīdzības sniegšana vistrūcīgākajiem iedzīvotāju slāņiem” ([Saeima, 2010b](#)). Vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments, kas nosaka sociālās iekļaušanas mērķus tās plašākajā nozīmē un politikas pasākumu ietvaru, ir Nacionālais attīstības plāns (turpmāk arī – NAP) 2021.–2027. gadam. Tajā ir ietverts rīcības virziens “sociālā iekļaušana”, kas paredz citstarp arī sociālās drošības sistēmas elementu uzlabošanu, piemēram, nabadzības un materiālās nenodrošinātības mazināšanu nabadzības riskam visvairāk pakļauto iedzīvotāju grupām, tostarp personām ar invaliditāti ([Saeima, 2020b](#)).

Sociālās drošības nodrošināšana ir iekļauta arī Latvijas nacionālajā reformu programmā “Eiropa 2020” stratēģijas īstenošanai, kur uzmanība vērsta uz konkrētu situāciju risināšanu īpašās riska grupās, tostarp attiecībā uz personām ar invaliditāti, un sociālās nodrošinājuma sistēmas izmantošanu tādā apmērā, lai nodrošinātu adekvātu atbalstu un veselības aprūpes pieejamību. Ik gadu Ekonomikas ministrija (turpmāk arī – EM) sadarbībā ar pārējām ministrijām sniedz progresa ziņojumu “Par Latvijas nacionālās reformu programmas “Eiropa 2020” stratēģijas kontekstā īstenošanu”. 2020. gada ziņojumā sniegts skaidrojums par to, kā Latvijā norit sociālās drošības sistēmas pilnveidošana un sociālās drošības tīkla adekvātuma uzlabošana, minot izmaiņas pabalstu jomā, izglītības politikā, nodarbinātības jomā, kā arī veselības reformu īstenošanā ([EM, 2020](#)).

Ir veikti dažādi pētījumi par Latvijas sociālās drošības sistēmu – piemēram, M. Moors pētījis tās attīstību ([Moors, 2019](#)), un ir apkopota tiesu prakse lietās par sociālās drošības jautājumiem ([AT, 2014](#)). Attiecībā uz personām ar invaliditāti ir veikti pētījumi par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām izpildi divos laikposmos, proti, no 2010. gada līdz 2012. gadam ([LM, 2013](#)) un no 2014. gada līdz 2020. gadam ([BISS, 2020](#)). Starp jaunākajiem pētījumiem jāmin PB lietpratēju veiktais pētījums *Disability Policy and Disability Assessment System in Latvia* (2020) ([World Bank, 2020](#)). Projekta “Dzīve ar COVID-19: Novērtējums par koronavīrusa izraisītās krīzes pārvarēšanu Latvijā un priekšlikumi sabiedrības noturībai nākotnē” (projekta Nr. VPP-COVID-2020/1-0013) ietvaros tapis ziņojums par būtisku sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumu īstermiņa un vidēja termiņa ietekmi un priekšlikumi uzlabojumiem valsts un pašvaldību sociālās aizsardzības atbalsta pasākumu plānošanā un īstenošanā ārkārtējā situācijā. Ziņojumā pievērsta uzmanība tieši sociālās drošības sistēmai Covid-19 pandēmijas laikā, citstarp iekļaujot pārskatu par personām ar invaliditāti un tām pieejamo atbalstu ([Rajevska u. c., 2021](#)). **Šajos pētījumos ir aptverta invaliditātes problemātika kopumā, ar to saistītie izaicinājumi un problēmas, kā arī politikas ieviešana, bet nav pievērsta lielāka uzmanība personām ar invaliditāti kopš bērnības.**

Attiecībā uz personām ar invaliditāti kopš bērnības Pārresoru koordinācijas centrs (turpmāk arī – PKC) ir veicis izvērtējumu par valsts atbalstu PIKB un ģimenēm, kurās aug bērni ar invaliditāti. Izvērtējuma sākotnējie rezultāti prezentēti Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdē 2020. gada 22. septembrī, norādot sistēmas trūkumus un nepieciešamos uzlabojumus ([PKC, 2020](#); [Sociālo un darba lietu komisija, 2020](#)).

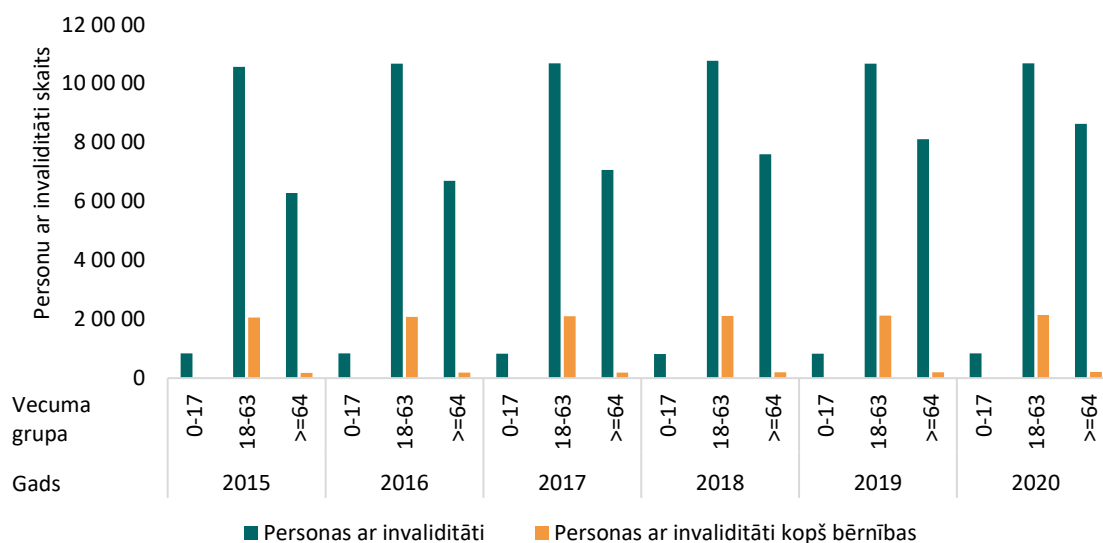
1.1. Pamatrādītāji par personām ar invaliditāti kopš bērnības

Invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs ļoti smagas, smagas vai mērenas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, ko izraisījis slimība, trauma vai iedzimts defekts un kas ietekmē personas garīgās vai fiziskās spējas, darbības, pašaprūpi un iekļaušanos sabiedrībā (Saeima, 2010a).

Latvijā personām no 18 gadu vecuma invaliditātes smaguma pakāpi nosaka atkarībā no fizisko vai garīgo spēju ierobežojuma pakāpes, iedalot invaliditāti trīs grupās (I grupa – ļoti smaga invaliditāte; II grupa – smaga invaliditāte; III grupa – mēreni izteikta invaliditāte). Savukārt **personām līdz 18 gadu vecumam netiek noteikta konkrēta invaliditātes grupa** (Saeima, 2010a).

Invaliditātes likumā ir šķirtas divas personu grupas, proti, “līdz 18 gadu vecumam” un “no 18 gadu vecuma”, savukārt **kategorija – personas ar invaliditāti kopš bērnības – šajā likumā nav atsevišķi nodalīta** (Saeima, 2010a). Ministru kabineta (turpmāk arī – MK) 2014. gada 23. decembra noteikumu Nr. 805 “Prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbības zaudējuma noteikšanas un invaliditāti apliecināša dokumenta izsniegšanas noteikumi” (turpmāk arī – MK noteikumi Nr. 805) 19. pants noteic, ka pēc 18 gadu vecuma var norādīt invaliditātes cēloni “slimība no bērnības”, pamatojoties uz medicīniskiem vai citiem dokumentiem, kuri bija vai varēja būt par pamatu invaliditātes noteikšanai bērnam līdz 18 gadu vecumam saskaņā ar kritērijiem, kādi attiecīgajā laika periodā normatīvajos aktos bija paredzēti invaliditātes noteikšanai (MK, 2014). Līdz ar to **normatīvajos aktos invaliditāte kopš bērnības norādīta kā slimība no bērnības, taču VDEĀVK ārsts to nosaka invaliditātes un darbības ekspertīzē pēc 18 gadu vecuma atbilstoši MK noteikumiem Nr. 805** (MK, 2014). **Ņemot vērā, ka slimību no bērnības nosaka pēc 18 gadu vecuma, nav pieejami statistikas dati par bērniem ar invaliditāti kopš bērnības.**

Kopumā Latvijā ir 201 549 personas ar invaliditāti. Visās vecuma grupās personu ar invaliditāti skaits palielinās, taču vislielākais īpatsvars (53 %) ir darbības vecumā. Ņemot vērā, ka Latvijā ir tendence palielināties personu ar invaliditāti skaitam, arī pilngadīgo PIKB skaits no 2015. gada palielinās. Pilngadīgās PIKB veido 12 % no kopējā pilngadīgo personu ar invaliditāti skaita (1. attēls).

1. attēls. Personu ar invaliditāti un personu ar invaliditāti kopš bērnības vecuma struktūra Latvijā

Avots: LM, 2021h; MK, 2021c

Atsevišķa kategorija – personas ar invaliditāti kopš bērnības – ir nodalīta statistikā, lai sniegtu ieskatu tajā, cik daudz personu ir ar slimību no bērnības, turklāt šī informācija ir nozīmīga iestādēm, kuras izmaksā tieši šai kategorijai paredzētos pabalstus.

Pamatojoties uz LM sniegtajiem datiem, 2021. gada 11 mēnešos no 564 bērniem ar invaliditāti, kuri sasniedza pilngadību:

- 148 (26 %) personām invaliditāte neturpinās;
- **411 (73 %) personām invaliditāte turpinās ar invaliditātes cēloni “slimība no bērnības”;**
- 5 (1 %) personām invaliditāte turpinās ar citu invaliditātes cēloni ([Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)).

Pilngadīgo personu ar invaliditāti sadalījums pa invaliditātes grupām līdz 2021. gada novembrim skatāms 1. tabulā.

2020. gadā no visiem 159 pilngadību sasniegušajiem jauniešiem ar invaliditāti, kuriem izsniegts īpašas kopšanas nepieciešamības atzinums, 87 % jeb 139 jauniešiem īpaša kopšana nepieciešama jau kopš bērnības ([Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)).

1. tabula

Pilngadīgas personas ar invaliditāti kopš bērnības 2021. gada novembrī

Avots: [Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)

	Kopā	t. sk. īpašā kopšana
Pilngadīgas personas ar invaliditāti, kurām invaliditātes cēlonis ir slimība no bērnības (I, II, III grupa):	23 653	2889
I grupa	4220	
II grupa	10 653	
III grupa	8971	

Personas ar invaliditāti kopš bērnības ir visās invaliditātes grupās pēc 18 gadu vecuma, taču visvairāk ir personu ar II invaliditātes grupu.

1.2. Pieejamie atbalsta mehānismi personām ar invaliditāti kopš bērnības

Personām ar invaliditāti kopš bērnības ir pieejami visi 2. tabulā uzskaitītie pabalsti, atbalsta pakalpojumi un citi atvieglojumi, ja šīs personas atbilst atbalsta saņemšanas nosacījumiem, taču **trīs gadījumos šādām personām ir noteikts lielāks finansiālais atbalsta apjoms nekā citām personām ar invaliditāti.**

2. tabula

Atbalsts invaliditātes gadījumā

Avots: [LM, 2018](#); [BISS, 2020](#)

Atbalsta veids	Nosaukums un atšķirīgais personām ar invaliditāti kopš bērnības, ja tas paredzēts
Finansiālais atbalsts	Invaliditātes pensija Bāzes invaliditātes pensija kopš bērnības ir par 20 % lielāka nekā bāzes invaliditātes pensija visās invaliditātes grupās.
	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts personām ar invaliditāti kopš bērnības ir par 67 % lielāks visās invaliditātes grupās nekā personām ar invaliditāti. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts mainās atkarībā no nodarbinātības, un I, II invaliditātes grupai tas ir atšķirīgs.
	Īpašas kopšanas pabalsts (bērniem un pieaugušajiem) Pabalsts personām ar invaliditāti kopš bērnības ir par 47 % lielāks.

Atbalsta veids	Nosaukums
Finansiālais atbalsts	Atlīdzība par darbspēju zaudējumu
	Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti
	Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personām ar invaliditāti (bērniem un pieaugušajiem)
	Pabalsts personām ar I grupas redzes invaliditāti asistenta pakalpojuma izmantošanai
Atbalsta pakalpojumi	Psihologa konsultācija (bērniem, kuriem pirmreizēji noteikta invaliditāte)
	Asistenta pakalpojums pašvaldībā
	Asistenta pakalpojums izglītības iestādē
	Surdotulka pakalpojums
	Tehniskie palīgīdzekļi
Citi atbalsta veidi	Valsts galvojums studiju un studējošo kredītam
	Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi
	Braukšanas maksas atvieglojumi sabiedriskajā transportā
	Atbalsts norēķiniem par elektrību
	Atvieglojums sauszemes transportlīdzekļa īpašnieka civiltiesiskās atbildības obligātajai apdrošināšanai
	Atbrīvojums no transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa
	Veselības aprūpē pieejamie atvieglojumi
	Valsts iemaksas pensiju apdrošināšanai

Kad persona ar invaliditāti sasniedz vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamo vecumu, pamatojoties uz personas pieprasījumu, invaliditātes pensijas vietā piešķir vecuma pensiju. **Minimālās vecuma pensijas aprēķina bāze PIKB noteikta lielāka nekā citām personām** (minimālās vecuma pensijas aprēķina bāze ir 136 euro, bet PIKB – 163 euro).

2020. gadā 14 142 PIKB saņēma valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, savukārt 2019. gadā tās bija 13 894 personas. Līdz ar to ir novērojams pabalsta saņēmēju skaita pieaugums (+ 248 personas) (3. tabula) ([PKC, 2020](#)).

3. tabula

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmēju skaita sadalījums pa invaliditātes grupām

Avots: [PKC, 2020](#)

Gads	I grupa			II grupa			III grupa		
	Kopā	Kopš bērnības	Citi	Kopā	Kopš bērnības	Citi	Kopā	Kopš bērnības	Citi
2016	3287	2778	509	9608	6518	3090	6338	4354	1984
2017	3398	2864	534	9660	6476	3184	6480	4372	2108
2018	3456	2950	506	9586	6147	3439	6489	4420	2069
2019	3530	3010	520	9598	6391	3207	6602	4493	2109

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu saņem 65 % personu ar invaliditāti kopš bērnības. Pārējos pabalstus saņem ievērojami mazāks skaits personu ar invaliditāti kopš bērnības (4. tabula).

Pabalstu un piemaksu saņēmēju skaita sadalījums pa vecuma grupām

Avots: [LM, 2021h](#)

Personas ar invaliditāti kopš bērnības, t. sk. bērni ar invaliditāti									
Gads	Vecuma grupa	Invaliditātes pensija	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts	Pabalsts personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana	Pabalsts par asistenta izmantošanu personai ar I grupas redzes invaliditāti	Atlīdzība par darbspēju zaudējumu	Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti, kurai ir apgrūtināta pārvietošanās	Bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts	Piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti
2015	Kopā	6558	13 751	2271	293	5	2421	2052	7859
	<=17	x	x	x	x	x	698	2052	7859
	18–63	6462	13 572	2133	212	5	1562	x	x
	>=64	96	179	138	81	x	161	x	x
2016	Kopā	6606	13 828	2338	293	10	2531	2114	7898
	<=17	x	x	x	x	x	720	2114	7898
	18–63	6522	13 646	2184	212	10	1637	x	x
	>=64	84	182	154	81	x	174	x	x
2017	Kopā	6644	13 934	2404	288	11	2629	2106	7916
	<=17	x	x	x	x	x	727	2106	7916
	18–63	6573	13 759	2245	208	11	1712	x	x
	>=64	71	175	159	80	x	190	x	x
2018	Kopā	6769	14 051	2444	285	11	2720	2222	7929
	<=17	x	x	x	x	x	755	2222	7929
	18–63	6707	13 849	2274	203	11	1763	x	x
	>=64	62	202	170	82	x	202	x	x
2019	Kopā	6788	13 973	2512	288	9	3069	2444	8009
	<=17	x	x	x	x	x	986	2444	8009
	18–63	6733	13 758	2337	204	9	1852	x	x
	>=64	55	215	175	84	x	231	x	x

Gads	Vecuma grupa	Personas ar invaliditāti kopš bērnības, t. sk. bērni ar invaliditāti							
		Invaliditātes pensija	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts	Pabalsts personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana	Pabalsts par asistenta izmantošanu personai ar I grupas redzes invaliditāti	Atlīdzība par darbspēju zaudējumu	Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti, kurai ir apgrūtināta pārvietošanās	Bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts	Piemaksas pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti
2020	Kopā	6870	14 142	2606	297	8	3452	2663	8154
	<=17	x	x	x	x	x	1202	2663	8154
	18–63	6825	13 917	2421	212	8	1999	x	x
	>=64	45	225	185	85	x	251	x	x

1.3. Sociālās drošības sistēmā iesaistītās puses, kas nodrošina pakalpojumus personām ar invaliditāti kopš bērnības

Latvijas sociālās drošības sistēmā ir iesaistītas vairākas valsts pārvaldes iestādes: LM un tās padotībā esošās valsts pārvaldes iestādes, VM un tās padotībā esošās valsts pārvaldes iestādes, pašvaldības, kā arī NVO un biedrības, kuras, balstoties uz likumā noteikto, iesaistās pakalpojumu sniegšanā (5. tabula).

5. tabula

Sociālās drošības sistēmas atbalsts un sistēmā iesaistītās puses

Avots: [BISS, 2020](#); [Rajevska u. c., 2021](#); [World Bank, 2020](#)

Sociālās drošības sistēmas sastāvdaļa	Atbalsta veids	Iesaistītā puse
Sociālā apdrošināšana	Pensija	LM, VSAA
	Atbalsts bezdarba gadījumā	LM, NVA
	Atbalsts nelaimes gadījumiem darbā un arodslimību gadījumos	LM, VDEĀVK
	Atbalsts invaliditātes gadījumā	LM, VDEĀVK
	Atbalsts maternitātes, paternitātes un slimības gadījumā	LM, VSAA
	Atbalsts vecākiem	LM, VSAA
	Atbalsts veselībai	LM, NVD
Sociālie pabalsti	Ģimenes pabalsti (ģimenes valsts pabalsts; bērna kopšanas pabalsts; bērna piedzimšanas pabalsts)	LM, VSAA
	Invaliditātes pabalsti (pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti, kurai ir apgrūtināta pārvietošanās; bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts; pabalsts personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana)	LM, VSAA, VDEĀVK
	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts	LM, VSAA
	Pabalsti bāreņiem, bez vecāku gādības palikušajiem bērniem un audžuģimenēm (pabalsts aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai; atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu; atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu; atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi; bērna adopcijas pabalsts; atlīdzība par adopciju)	LM, VBTAI, pašvaldības, aprūpes centri, rehabilitācijas vietas
	Apbedīšanas pabalsts	LM, VSAA
	Pašvaldību sociālā palīdzība (garantētā minimālā ienākuma pabalsts; mājokļa pabalsts; pabalsts atsevišķu izdevumu apmaksai (trūcīgām un maznodrošinātām māsaimniecībām); pabalsts krīzes situācijā)	Pašvaldības
Sociālie pakalpojumi un sociālais darbs	Sociālā aprūpe	Pašvaldības, valsts
	Sociālā rehabilitācija	Pašvaldības, valsts
	Sociālais dienests	Pašvaldības
	Valsts finansēts tehniskais palīgīdzeklis	LM, SIVA, VSIA "NRC "Vaivari"", Latvijas Nedzirdīgo savienība, Latvijas Neredzīgo biedrība

Turpmāk raksturotas iesaistītās puses, kuras ir saistītas ar pētījuma tematu – sociālās drošības sistēma personām ar invaliditāti kopš bērnības. Ņemot vērā to, ka iestādes atsevišķi nešķir PIKB, kā arī to, ka šādas personas ir visās invaliditātes grupās (sk. arī [1. tabulu](#)), turpmāk apskatīta iestāžu loma pakalpojumu sniegšanā personām ar invaliditāti.

LM ir vadošā valsts pārvaldes iestāde darba un sociālās aizsardzības, tostarp arī personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju, nodrošināšanas jomā. Tās funkcijas saistībā ar sociālo aizsardzību ir valsts politikas izstrāde sociālās apdrošināšanas, valsts sociālo pabalstu jomā un sociālās palīdzības, sociālā darba, sociālās aprūpes, sociālās un profesionālās rehabilitācijas, kā arī tehnisko

palīgīdzekļu nodrošināšanas jomā un vienotas sociālās iekļaušanas politikas koordinēšana ([MK, 2004b](#)).

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra VSAA (turpmāk arī – VSAA) ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas īsteno valsts politiku sociālās apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu jomā, kā arī administrē valsts izdienas pensijas un valsts fondēto pensiju shēmu. Aģentūras funkcijas ir valsts sociālās apdrošināšanas pensiju, pabalstu, atlīdzību, valsts izdienas pensiju un valsts sociālo pabalstu piešķiršanas un izmaksas nodrošināšana, valsts fondēto pensiju shēmas administrēšana, valsts pensiju speciālajam budžetam nodoto valsts kapitāla daļu pārvaldība kapitālsabiedrībās, informācijas tehnoloģiju atbalsta nodrošināšana LM un tās padotībā esošām iestādēm saskaņā ar sadarbības līgumiem ([MK, 2012c](#); [Saeima, 1997a](#)). **VSAA nav atsevišķu funkciju, kas būtu saistītas ar personām ar invaliditāti kopš bērnības, taču iestāde sniedz informāciju par pieejamiem valsts pakalpojumiem.**

VDEĀVK ir labklājības ministra pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Komisija veic prognozējamās invaliditātes un invaliditātes ekspertīzi Invaliditātes likuma 7. panta pirmajā un otrajā daļā noteiktajām personām ([MK, 2011b](#)). Kārtību, kādā veicama prognozējamās invaliditātes un invaliditātes ekspertīze, nosaka MK noteikumi Nr. 805 ([MK, 2014](#)). **VDEĀVK arī nav atsevišķu funkciju, kas būtu saistītas ar personām ar invaliditāti kopš bērnības.**

Sociālās integrācijas valsts aģentūra (turpmāk arī – SIVA) ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Tā izveidota 2004. gadā. Tās darbības mērķis ir īstenot valsts politiku personu ar invaliditāti un personu ar funkcionāliem traucējumiem sociālās integrācijas jomā, kā arī īstenot profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības, pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības (koledžas izglītība), profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmas ([MK, 2012b](#)). Aģentūra cilvēkiem ar invaliditāti un cilvēkiem ar prognozējamo invaliditāti sniedz un koordinē profesionālās un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, sekmē dzīves kvalitātes paaugstināšanu un nodrošina saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas ([Saeima, 2002](#)). Valsts finansētus ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā saņem šādas **personas ar invaliditāti**:

- bērni ar smagiem un ļoti smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai bērni ar smagiem un ļoti smagiem fiziskās attīstības traucējumiem, kā arī bērni ar kombinētiem smagiem un ļoti smagiem garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem vecumā līdz četriem gadiem, kuriem funkcionālo traucējumu dēļ nav iespējams nodrošināt aprūpi ģimenē, pie aizbildņa vai audžuģimenē;
- bērni ar smagiem un ļoti smagiem garīgās attīstības traucējumiem vecumā no četriem līdz 18 gadiem, kuriem funkcionālo traucējumu smaguma pakāpes dēļ nav iespējams nodrošināt aprūpi ģimenē, pie aizbildņa vai audžuģimenē;
- pilngadīgas personas ar smagiem un ļoti smagiem garīgās attīstības traucējumiem;
- pilngadīgas neredzīgas personas.

Viens no kritērijiem, vērtējot šo personu atbilstību iepriekš minēto pakalpojumu saņemšanai, ir noteiktā invaliditātes grupa. Pakalpojumus tiesīgas saņemt pilngadīgas personas ar I vai II invaliditātes grupu un bērni ar invaliditāti. SIVA neapkopo datus par to, vai personām, kuras saņem pakalpojumu, invaliditāte ir no bērnības vai iegūta dzīves laikā ([Informācijas pieprasījums, SIVA, 14.01.2022.](#)). **SIVA nav atsevišķu funkciju, kas būtu saistītas ar personām ar invaliditāti kopš bērnības.**

Nodarbinātības valsts aģentūra (turpmāk arī – NVA) ir labklājības ministra pakļautībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Aģentūra nodrošina operatīvu un kvalitatīvu palīdzību, lai veicinātu personu konkurētspēju darba tirgū, organizē nodarbinātības un preventīvos bezdarba samazināšanas pasākumus, sagatavo priekšlikumus politiku izstrādei, licencē un uzrauga komersantus, kuri sniedz darbiekārtošanas pakalpojumus ([MK, 2012a](#)).

Nacionālais veselības dienests (turpmāk arī – NVD) ir veselības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde. Dienests nodrošina veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību un administrē veselības aprūpei paredzētos valsts budžeta līdzekļus ([MK, 2011a](#)).

Pašvaldības saskaņā ar tām likumā “Par pašvaldībām” noteiktajām funkcijām ir atbildīgas par sociālās palīdzības, sociālo pakalpojumu un izglītības pakalpojumu nodrošināšanu saviem iedzīvotājiem ([Saeima, 1994](#)). Pašvaldībās iedzīvotājiem, tostarp personām ar invaliditāti, sniegtie pakalpojumi var būt atšķirīgi. LM bukletā par atbalstu pilngadīgām personām ar invaliditāti norādīts, ka **pašvaldību atbalsta pakalpojumu pieejamība ir atkarīga no katras pašvaldības iespējām un finansiālajiem resursiem, turklāt, nosakot tiesības saņemt pakalpojumu, var tikt izvērtēti personas ienākumi un pieejamie resursi** ([LM, 2021f](#)).

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9. pantā ir noteikti pašvaldību pienākumi sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanā. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtību nosaka MK un pašvaldību domes. Pašvaldību sniegto sociālo pakalpojumu saņemšanas kārtību nosaka pašvaldību saistošie noteikumi. Pašvaldībai, saņemot informāciju par personu, kurai nepieciešams nodrošināt sociālo drošību, ir pienākums izvērtēt personas vajadzības un informēt to par tiesībām un iespējām saņemt noteiktus pakalpojumus vai atbalstu ([Saeima, 2002](#)).

Pašvaldībām brīvprātīgo iniciatīvu ietvaros ir iespēja piešķirt papildu pabalstus (brīvprātīgo iniciatīvu pabalsti¹), kas nav noteikti likumā “Par pašvaldībām” vai Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā ([Saeima, 1994](#); [Saeima, 2002](#); [LM, 2020a](#)).

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija (turpmāk arī – VBTAI) ir labklājības ministra pārraudzībā esoša tiešās pārvaldes iestāde, kas nodrošina normatīvo aktu ievērošanas uzraudzību bērnu un aizgādībā esošu personu tiesību un interešu aizsardzības un bāriņtiesu darbības jomā. Tās funkcijās ietilpst bērnu tiesību aizsardzību regulējošu normatīvo aktu ievērošanas kontrole, kā arī bērnu, tostarp bērnu ar īpašām vajadzībām, tiesību aizsardzības pilnveide ([MK, 2021e](#); [Saeima, 1998](#)).

Iesaistītās puses sociālās drošības sistēmā ir arī **sociālās aprūpes centri**. Dienas aprūpes centros var saņemt nepieciešamo aprūpi, kā arī izmantot dažādas brīvā laika pavadīšanas iespējas, attīstīt prasmes un izglītoties. **Dienas aprūpes centri** sniedz pakalpojumus dažādām iedzīvotāju grupām, tostarp personām ar garīgās vai fiziskās attīstības traucējumiem, kā arī bērniem ar invaliditāti ([LM, 2020d](#)). **Valsts sociālās aprūpes centri (turpmāk arī – VSAC)** īsteno valsts politiku ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas jomā attiecībā uz tādām pilngadīgām personām ar smagiem un ļoti smagiem garīgās attīstības traucējumiem – ar I un II grupas invaliditāti –, kurām nav nepieciešama atrašanās specializētā ārstniecības iestādē un kuru stāvoklis neapdraud apkārtējos, ja nepieciešamā pakalpojuma apjoms pārsniedz aprūpei mājās, dienas aprūpes centrā vai grupu mājā (dzīvoklī) noteikto sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma apjomu. Darbojas VSAC “Rīga”, VSAC “Kurzeme”, VSAC “Latgale”, VSAC “Zemgale” (kurā iekļautas arī bijušā VSAC “Vidzeme” filiāles) ([MK, 2020b](#)). Valsts sociālās aprūpes centri sniedz arī sociālās rehabilitācijas pakalpojumus. Ir pieejams sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrs ([LM, 2021g](#)).

VSIA “NRC “Vaivari” ir medicīniskās rehabilitācijas, veselības un sociālās aprūpes, izglītības un zinātnes valsts nozīmes objekts – Latvijā lielākā šāda tipa medicīnas iestāde

¹ Maksājumi iedzīvotājiem, kas saistīti ar pašvaldību brīvprātīgi īstenotām iniciatīvām iedzīvotāju un sociālo grupu interesēs ikvienā jautājumā saskaņā ar pašvaldību saistošajiem noteikumiem, ja tas nav Saeimas, Ministru kabineta, ministriju, citu valsts pārvaldes iestāžu, tiesas vai citu pašvaldību kompetencē vai arī ja šāda darbība nav aizliegta ar normatīvo aktu. Šobrīd pašvaldības brīvprātīgās iniciatīvas pabalstus piešķir, pamatojoties uz likuma “Par pašvaldībām” 43. panta trešo daļu.

([NRC Vaivari, 2021](#)), kas nodrošina tehniskos palīgīdzekļus personām ar invaliditāti ([Saeima, 2002](#)).

Invaliditātes lietu nacionālā padome dibināta 1997. gadā. Tā ir konsultatīva institūcija, kas piedalās personu ar invaliditāti integrācijas politikas izstrādē un īstenošanā. Padomes sastāvā darbojas pieci nozaru ministri (labklājības ministrs, izglītības un zinātnes ministrs, ekonomikas ministrs, veselības ministrs, vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrs), Latvijas Pašvaldību savienības (turpmāk arī – LPS) priekšsēdis, tiesībsargs, Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas priekšsēdētājs, Sabiedrības integrācijas fonda direktors, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības priekšsēdētājs, kā arī sabiedrisko organizāciju pārstāvji. Padome koordinē institūciju darbību, lai veicinātu personu ar invaliditāti integrāciju, ar invaliditāti saistītu jautājumu iekļaušanu ministriju darba plānos, sagatavotu tiesību aktu projektus un attīstības plānošanas dokumentus, kā arī saskaņotu ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanu starpnozaru līmenī. Padomes darbību materiāltehniski nodrošina LM ([MK, 2004a](#)).

Tiesībsarga uzdevums ir veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību, sekmēt vienlīdzīgas attieksmes principa ievērošanu un novērst jebkāda veida diskrimināciju, izvērtēt un veicināt labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesībām, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu, vairot sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga darbu. Viena no tiesībsarga darbības jomām ir sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības, kurās ietilpst arī tiesības uz sociālo drošību ([Saeima, 2006](#)). Tiesībsargs sniedz atzinumus par dažādiem ar tā kompetences jomām saistītiem jautājumiem. Par tiesībām uz sociālo drošību, kā arī par personu ar invaliditāti tiesību ievērošanu citstarp ir sniegti atzinumi un ziņojumi un sagatavotas vēstules un informatīvie materiāli ([Tiesībsargs, 2020](#); [Tiesībsargs, 2021a](#)). Tiesībsargs ir iesniedzis Satversmes tiesā pieteikumus par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra un invaliditātes pensijas minimālā apmēra neatbilstību, tādējādi panākot to, ka pabalsta un pensijas minimālais apmērs tiek palielināts un atbilstīgi noteikts ([Tiesībsargs, 2021a](#)).

LPS ir biedrība, kas uz brīvprātības principiem apvieno Latvijas Republikas pašvaldības. Biedrības uzdevumos ietilpst pašvaldību interešu pārstāvēšana, sadarbības starp pašvaldībām sekmēšana, iedzīvotāju dzīves kvalitātes paaugstināšanas pasākumu atbalstīšana pašvaldībās u. c. LPS regulāri sasauca Veselības un sociālo jautājumu komitejas sēdes, kurās sniedz informāciju un atbalstu pašvaldībām, piemēram, saistībā ar sociālās palīdzības nodrošināšanu, sociālo aprūpes centru darbību un jaunu metodisko materiālu ieviešanu ([LPS, n.d.](#)).

Latvijas Nedzirdīgo savienībai un **Latvijas Neredzīgo biedrībai** valsts kopš 2010. gada 1. janvāra ir deleģējusi pienākumu nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumu, kā arī tehnisko palīgīdzekļu pakalpojuma sniegšanu personām ar redzes un dzirdes invaliditāti un noteikusi šā pienākuma izpildes nosacījumus un kārtību ([MK, 2021a](#)).

2. Izvērtējums par sociālās drošības tiesību nodrošināšanu personām ar invaliditāti kopš bērnības

Izvērtējums par sociālās drošības sistēmā iekļautajām PIKB tiesībām balstīts ANO Cilvēktiesību komitejas noteiktajos standartos, kuriem būtu jābūt iekļautiem sociālās drošības sistēmas nodrošināšanā. Šie standarti ir:

- ✓ pieejamība (*accessability*);
- ✓ pielāgojamība (*adaptability*) ([UN OHCHR, n.d.](#)).

2.1. Pieejamība

Ar pieejamību saprot to, ka saskaņā ar valsts tiesību aktiem ir jāizveido tāda sociālā nodrošinājuma sistēma, kas būtu pieejama, saprotama un lietojama visiem neatkarīgi no vecuma, invaliditātes, etniskās piederības un atrašanās vietas ([Social protection Human Rights, n. d.](#)).

Šajā kontekstā uzmanība tiek pievērsta šādiem elementiem:

- **pārklājums** (iespēja visiem saņemt pakalpojumus un citus atbalsta mehānismus);
- **atbilstība kritērijiem** (atbalsta mehānismu piešķiršanas kritēriji ir saprotami, samērīgi, caurskatāmi un pamatoti);
- **līdzdalība un informēšana** (informācijas saņemšana, meklēšana un sniegšana);
- **piekļuve pakalpojumiem** (piekļuve pabalstu un pakalpojumu saņemšanai, kā arī to saņemšana laikus) ([Social protection Human Rights, n. d.](#); [UN ESC, 2008](#)).

2.1.1. Pārklājums

Ar jēdzienu “pārklājums” tiek saprastas iespējas ikvienam saņemt pakalpojumus, pabalstus un citus atbalsta mehānismus. Likumā “Par sociālo drošību” ir noteiktas sociālās tiesības, kas attiecas uz personām ar invaliditāti. Piemēram, ir noteikts, ka invalīdiem ir tiesības uz palīdzību “tādu pasākumu veikšanā, kas saistīti ar šo personu iesaistīšanu sabiedrības dzīvē, radot tām piemērotus darba apstākļus atbilstoši attiecīgās personas darbspējām un interesēm; veselības stāvokļa uzlabošanā, tādu apstākļu radīšanā un pasākumu veikšanā, kas novērstu veselības stāvokļa pasliktināšanos un veicinātu veselības un darbspēju zaudējuma pakāpes samazināšanos” ([Saeima, 1995a](#)). **Likumā “Par sociālo drošību” nav nodalīta sociālā drošība, kas attiektos uz personām ar invaliditāti kopš bērnības** ([Saeima, 1995a](#)).

Pakalpojumu/pabalstu pārklājums

PKC ziņojumā secināts, ka atbalsts invalīdiem vairāk fokusēts uz bērniem, bet mazāk – uz jauniešiem un pieaugušajiem ([PKC, 2020](#)), līdz ar to atbalsta mehānismu pārklājums nav visām grupām vienlīdzīgs. Kā jau iepriekš tika minēts, bērniem līdz 17 gadu vecumam (ieskaitot) netiek noteikta konkrēta invaliditātes grupa. Bērniem, vērtējot invaliditātes smaguma pakāpi un tās ietekmi uz spējām veikt ikdienas darbības, dominē veselības traucējums un tā izpausmes orgānu sistēmu līmenī. Tieši šā iemesla dēļ rodas pretrunas, piemēram, izvērtējot medicīniskās indikācijas īpašas kopšanas nepieciešamībai, jo būtiski mainās kritēriji, personai sasniedzot 18 gadu vecumu, – no diagnozes (bērniem) līdz tās radītajiem faktiskajiem funkcionēšanas ierobežojumiem (pieaugušajiem). Tādējādi attiecībā uz **bērniem īpašas kopšanas kritēriji ir labvēlīgāki nekā attiecībā uz pieaugušajiem, un LM skaidro, ka tas ticis darīts, jo bērni ar invaliditāti ir īpaši sociāli mazaizsargāta mērķgrupa** ([Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)).

Latvijas Republikas tiesībsargs, Latvijas Pašvaldību savienības padomniece veselības un sociālajos jautājumos Ilze Rudzīte ([Informācijas pieprasījums, LPS, 10.02.2022.](#)), kā arī Eiropas Invaliditātes ekspertu akadēmiskā tīkla nacionālā eksperte Daina Podziņa ([Informācijas pieprasījums, Podziņa, 12.01.2022.](#)) norāda uz pieejamā atbalsta izmaiņām pēc pilngadības sasniegšanas personai ar invaliditāti. Personai ar invaliditāti kopš bērnības, kam nepieciešama kopšana, pēc pilngadības sasniegšanas pieejamo iztikas līdzekļu apmērs samazinās no 720,15 *euro*, ko saņem ģimene, kurā aug bērns ar invaliditāti, kuram ir nepieciešama īpaša kopšana, līdz 560,95 *euro* (6. tabula).

6. tabula

Pieejamo iztikas līdzekļu apmērs personām ar invaliditāti pirms un pēc pilngadības sasniegšanas

Avots: [Informācijas pieprasījums, Tiesībsargs, 14.01.2022.](#)

Ģimene, kurā aug bērns ar invaliditāti (nepieciešama īpaša kopšana)		Pilngadīga persona ar I grupas invaliditāti kopš bērnības (nepieciešama īpaša kopšana)	
Atbalsta veids	Summa (<i>euro</i> mēnesī)	Atbalsta veids	Summa (<i>euro</i> mēnesī)
Ģimenes valsts pabalsts par bērnu ar invaliditāti	106,72	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts	247,52
Īpašas kopšanas pabalsts	313,43	Īpašas kopšanas pabalsts	313,43
Līdzekļi bērna uzturam no bērna septiņu gadu vecuma līdz pilngadības sasniegšanai	300	Uzturlīdzekļi no vecākiem*	Nav garantijas no vecākiem saņemt uzturlīdzekļus vismaz valstī noteiktajā minimālajā apmērā
Kopā	720,15	Kopā	560,95

* Civillikuma 179. panta pirmā daļa nosaka vecāku pienākumu uzturēt bērnu līdz laikam, kad bērns pats var sevi apgādāt, un neliedz bērnam ar invaliditāti pēc pilngadības sasniegšanas iespēju saņemt uzturlīdzekļus no vecākiem. Strīda gadījumā uzturlīdzekļu apmērs būs saistīts ar vecāku mantas stāvokli un apstākļu konstatāciju attiecībā uz to, vai bērns spēj vai nespēj pats sevi uzturēt.

Pilngadīgām personām ar invaliditāti ir ierobežotas iespējas gūt pietiekamus ienākumus no algota darba un lielāka iespējamība tikt pakļautām nabadzības riskam, līdz ar to tas ievērojami pasliktina personas labklājības līmeni salīdzinājumā ar labklājības līmeni bērnībā.

Lai nodrošinātu atbilstošas iespējas saņemt pakalpojumus, ir nepieciešams pievērst uzmanību arī veidam, kā nosaka personas, kurām nepieciešams atbalsts. **Sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda uz tādiem to darbību apgrūtinājošiem faktoriem kā problēmas ar datubāzu un informācijas apmaiņas platformu savstarpējo savietojamību.** Tas traucē veikt izvērtējumu un uzsākt darbu nepietiekamas informācijas dēļ ([Rajevska u. c., 2021](#)). Šī problēma identificēta saistībā ar Covid-19 ietekmi, taču var uzskatīt, ka tā ir vienlīdz aktuāla arī citos periodos, jo Covid-19 laikā neizmainījās datubāzu un informācijas apmaiņas platformu izmantošanas nepieciešamība.

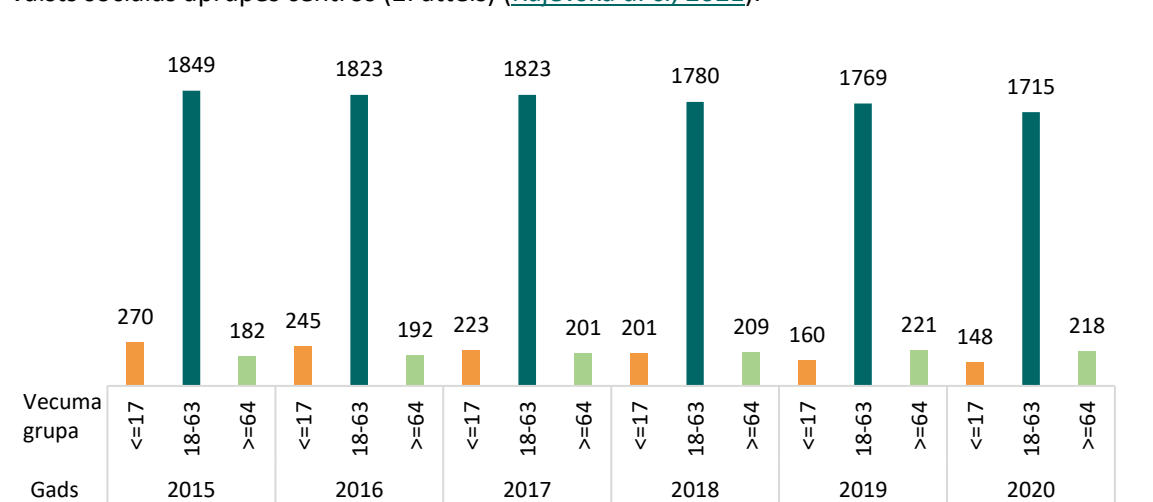
Pārklājuma nodrošināšanā būtiska ir informācijas apmaiņa starp institūcijām. Problēmu informācijas apmaiņas jomā konstatējušas arī pašvaldības, kurām nav pieejama informācija par visām tās teritorijā dzīvojošajām personām ar invaliditāti, līdz ar to pašvaldību sociālajiem dienestiem ir ierobežotas iespējas rīkoties proaktīvi un piedāvāt pakalpojumu un pabalstu klāstu personām, pirms tās vērsušās sociālajā dienestā ([PKC, 2020](#)).

2017. gadā veikts pētījums "Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze", kura ietvaros analizēta sociālo dienestu darba organizācija, darbinieku slodze un kompetences. Pētījumā secināts, ka visbiežāk resursu trūkuma dēļ sociālo pakalpojumu pieejamība pašvaldībās atšķiras, tādējādi arī sociālo pakalpojuma klāsts pašvaldībās ir ierobežots. Pakalpojumi, kurus lietpratēji vērtē drīzāk pozitīvi, ir drīzāk sociālās palīdzības sniegšanas, nevis atbalsta pakalpojumi. Tas savukārt nozīmē, ka otrajā

plānā paliek cilvēku iesaiste sabiedrības dzīvē (BISS, 2017). Visvairāk pieprasītais un visbiežāk sniegtais pašvaldību pakalpojums ir aprūpe mājās (LM, 2020d).

Pakalpojumus, kas saistīti ar sociālo rehabilitāciju, sniedz 345 iestādes un organizācijas, tostarp pašvaldības, biedrību struktūrvienības, kā arī privātais sektors (LM, 2020e).

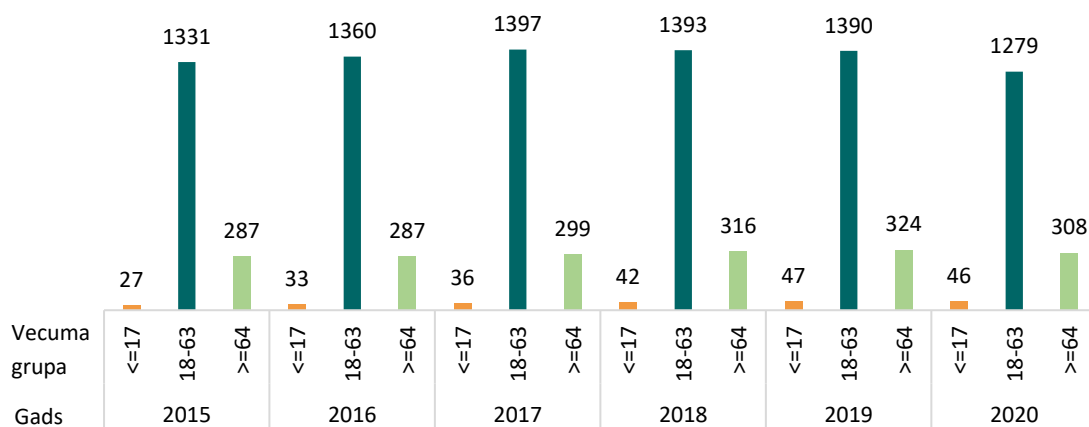
Novērojams, ka deinstitucionalizācijas programmas ieviešana un pašvaldību finansējuma palielinājums veicina personu (t. sk. arī bērnu) ar invaliditāti kopš bērnības skaita samazināšanos valsts sociālās aprūpes centros (2. attēls) (Rajevska u. c., 2021).

2. attēls. Valsts sociālās aprūpes centros (VSAC) esošo personu sadalījums pa vecuma grupām (personas ar invaliditāti kopš bērnības, kā arī bērni)

Avots: LM, 2021h

Tāpat novērojams, ka rehabilitācijas pakalpojumus saņem arvien mazāks personu ar invaliditāti kopš bērnības un bērnu ar invaliditāti skaits (3. attēls). Taču šis samazinājums varētu būt skaidrojams ar ārkārtējās situācijas laikā noteiktajiem Covid-19 izplatības ierobežošanas pasākumiem.

3. attēls. Personu ar invaliditāti kopš bērnības un bērnu ar invaliditāti, kas saņem rehabilitācijas pakalpojumus, sadalījums pa vecuma grupām²

Avots: LM, 2021h

² Persona saņem vismaz vienu no šādiem pakalpojumiem: sociālās rehabilitācijas pakalpojums personām ar redzes invaliditāti (nodrošina Latvijas Neredzīgo biedrība), sociālās rehabilitācijas pakalpojums personām ar dzirdes invaliditāti (nodrošina Latvijas Nedzirdīgo savienība), sociālās rehabilitācijas pakalpojums (nodrošina SIVA), profesionālās rehabilitācijas pakalpojums (nodrošina SIVA).

LM apkopotie dati par līdzekļiem, ko pašvaldības izlietojušas sociālajiem pakalpojumiem, liecina, ka vairāk līdzekļu izlieto pašvaldības Latgales, Vidzemes un Kurzemes reģionā ([LM, 2021c](#)). Sociālo pakalpojumu pārklājuma nevienmērīgums nav tikai Covid-19 pandēmijas ietekmē izveidojusies problēma. Šīs problēmas aktualitāte uzsvēta arī 2021. gadā tapušajā informatīvajā ziņojumā par vienmērīgu sociālo pakalpojumu tīkla attīstību pašvaldībās un vienotas pieejas veidošanu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem ([LM, 2021a](#)). To akcentē arī Eiropas Invaliditātes ekspertu akadēmiskā tīkla nacionālā eksperte Daina Podziņa, norādot, ka **ne visās pašvaldībās personām ar invaliditāti ir pieejami atbilstoši pakalpojumi, turklāt šo pakalpojumu klāstu ietekmē pašvaldībām pieejamais finansējums un atbilstošu speciālistu trūkums** ([Informācijas pieprasījums, Podziņa, 12.01.2022.](#)).

Citu atbalsta mehānismu pārklājums

Nemot vērā, ka personām ar invaliditāti un personām bez invaliditātes ir vienlīdzīgas tiesības pelnīt iztikas līdzekļus ar darbu, **ir būtiski novērtēt, cik lielā mērā sociālās drošības sistēmā iesaistītās puses nodrošina personām ar invaliditāti iespēju strādāt**. Neraugoties uz to, ka NVA ik gadu galveno uzdevumu sarakstā iekļauj personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanu, atbalstot tās nodarbinātības uzsākšanā, darba vides pielāgošanā, kā arī veicina sabiedrības un darba devēju izpratni par šo personu nodarbinātības iespējām ([NVA, 2021](#)), PB lietpratēji ziņojumā par invaliditātes politiku Latvijā norāda, ka 2019. gadā bija nodarbināti 28,56 % no personām ar invaliditāti kopš bērnības ([World Bank, 2020](#)). NVA 2021. gadā plānojuši pievērst uzmanību personām ar invaliditāti (neatkarīgi no tā, kad iegūta invaliditāte), nosakot, ka nepieciešams ieviest individuālu atbalstu un secīgu pakalpojumu klāstu veiksmīgai šādu personu integrēšanai darba tirgū ([NVA, 2021](#)).

SIVA un NVA kopīgi īstenotajā programmā “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” 2020. gadā (Nr. 9.1.1.2/15/I/001) kopumā piedalījās 1398 bezdarbnieki, no kuriem 45 % jeb 627 bezdarbnieki bija personas ar invaliditāti. Tāpat nodrošināti 650 ergoterapeita pakalpojumi bezdarbniekiem ar invaliditāti darba vietu novērtēšanai. Citus atbalsta pakalpojumus saņēma 1311 bezdarbnieki, no kuriem 11 % jeb 145 bezdarbniekiem nodrošināta motivācijas programma darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumi ilgstošajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti. Īstenojot aktīvos darba tirgus politikas pasākumus, nodarbinātības pasākumos vasaras brīvlaikā personām, kuras iegūst vispārējo, speciālo vai profesionālo izglītību, bija iesaistīti 73 skolēni ar invaliditāti ([NVA, 2021](#)). PB ziņojumā secināts, ka **darba tirgus programmas personām ar invaliditāti izveidotas izolēti no citām politikas jomām, kuru mērķis ir optimizēt personu ar invaliditāti funkcionēšanu un palielināt viņu aktivitāti un līdzdalību** ([World Bank, 2020](#)).

Jau 2013. gada pētījumā norādīts, ka darba tirgus politikas pasākumu īstenošana ir atkarīga no ES fondu projektu ieviešanas un piešķirtā finansējuma apjoma ([LNB, 2013](#)). Arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējumā 2020. gadā norādīts, ka darba devēji lielākoties ir ieinteresēti izmantot plašāk finansētus pakalpojumus ES fondu projektu ietvaros, kur piešķirta dotācija bezdarbnieka ar invaliditāti darba algai, nevis konkrētu pakalpojumu, piemēram, ergoterapeita izmaksu segšanai ([BISS, 2020](#)).

Papildu atziņas par nodarbinātības politiku un iespējām iesaistīt personas ar invaliditāti darba tirgū ir apkopotas Pasaules Bankas 2020. gada ziņojumā ([World Bank, 2020](#)), kā arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējumā 2020. gadā ([BISS, 2020](#)), un tajos norādīts, ka **nepieciešams turpināt personu ar invaliditāti nodarbinātības atbalsta politikas diferencēšanu, koncentrējoties uz to prasmēm un funkcionālo traucējumu radītājiem ierobežojumiem, kā arī pievēršot uzmanību jauniešu pārejai no skolas uz darba vidi**.

2021. gada 1. augustā stājās spēkā grozījumi Darba likumā, ar kuriem izslēgti atsevišķi aizliegumi atlaist darbinieku ar invaliditāti, kā arī personām ar invaliditāti, darbiniekam, kuram ir bērns ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam, un darbiniekam, kuram kā vecākam aprūpē ir pilngadīga persona ar invaliditāti no bērnības, kam nepieciešama īpaša kopšana, noteiktas tiesības uz nepilnu darba laiku. Savukārt gadījumos, kad darba devējs samazina darbinieku skaitu, priekšrocība saglabāt darbu ir darbiniekam, kurš kā vecāks aprūpē pilngadīgo ar ļoti smagu invaliditāti kopš bērnības ([Saeima, 2021](#)).

Par personu ar invaliditāti iekļaušanu un to iespējām liecina arī rādītāji par šādu personu dalību izglītībā – 26 % personu ar invaliditāti kopš bērnības pašlaik mācās vispārizglītojošās mācību iestādēs, taču šobrīd tikai 3 % ir ieguvuši augstāko izglītību (7. tabula). Dati par izglītības ieguvu ir pieejami atsevišķā kategorijā – personas ar invaliditāti kopš bērnības –, līdz ar to var izvērtēt, cik daudz šo personu mācās vispārizglītojošās mācību iestādēs, un ar laiku, papildinot datus, būs iespēja secināt to, cik no šīm personām arī ieguvušas augstāko izglītību. Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija SUSTENTO norāda, ka trūkst pakalpojumu pēctecības, jo skolā ir paredzēts asistents, bet pēc skolas absolvēšanas nav paredzēts asistents darba vietā ([Informācijas pieprasījums, SUSTENTO, 01.02.2022.](#)).

7. tabula

Personu ar invaliditāti kopš bērnības, t. sk. bērnu ar invaliditāti, skaits mācību iestādēs 2021. gada aprīlī

Avots: [LM, 2021h](#)

Vecuma grupas	Personas ar invaliditāti kopš bērnības, t. sk. bērni ar invaliditāti			
	Indivīdi – pilngadīgie	Personas vispārizglītojošās mācību iestādēs *	Personas, kuras saņem asistenta pakalpojumus augstākās izglītības apgūvei	Personas, kuras ieguvušas augstāko izglītību **
5–17	x	7104	x	x
18–63	21 543	1205	38	748
>=64	2079	0	0	6
Kopā	23 622	8309	38	754

* Dati par personām, kuras 2021. gada aprīlī apguva obligāto pirmsskolas izglītību, vispārējo izglītību, profesionālo pamatizglītību vai profesionālo vidējo izglītību. Nav iekļauti dati par personām, kuras 2021. gada aprīlī apguva pirmā līmeņa profesionālo izglītību (koledžas), otrā līmeņa profesionālo izglītību (gan arrodizglītību, gan augstāko izglītību), akadēmisko izglītību (bakalaura, maģistra vai doktora studijas), koledžas programmas.

** Pilnīgi dati par personām, kuras ieguvušas augstāko izglītību, ir pieejami par laikposmu kopš 2017. gada. Dati par absolventiem pirms 2017. gada ir apkopoti fragmentāri.

Liela daļa nepieciešamo uzlabojumu ir finansiāli ietilpīgi un attiecas uz visām personām ar invaliditāti, īpaši nenodalot PIKB.

2.1.2. Atbilstība kritērijiem

Kopš 2015. gada 1. janvāra pilngadīgām personām invaliditāti nosaka saskaņā ar Starptautisko funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikāciju (turpmāk arī – SFK). Tas nozīmē, ka invaliditātes statuss arvien vairāk saistāms ar funkcionēšanas spēju novērtēšanu, nevis slimības esības atzīšanu ([Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)).

Neraugoties uz SFK ieviešanu, PB lietpratēji pētījumā par invaliditātes politiku un invaliditātes izvērtēšanas sistēmu norāda uz tādiem trūkumiem SFK ieviešanai praksē kā ekspertīzes dokumentu neprecīza aizpildīšana, informācijas trūkums, pieņemot lēmumu par invaliditāti, lēmuma pieņemšana bez klienta klātbūtnes, ja gadījums ir ļoti sarežģīts ([World Bank, 2020](#)). Arī pētījumā par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu identificētas problēmas invaliditātes noteikšanas sistēmā, piemēram, saistībā ar dokumentiem, kuri jāiesniedz, ja ir smagāki traucējumi, kā arī ar to, ka invaliditātes grupas ir pārāk

vispārīgs invaliditātes raksturojums, jo vienā grupā ir personas ar dažādām individuālām vajadzībām ([BISS, 2020](#)). **Invaliditātes noteikšanas sistēmā nav atsevišķi noteiktas PIKB, jo, balstoties uz SFK, uzmanība tiek pievērsta funkcionēšanas spējām.**

Tā kā personām no 18 gadu vecuma, nosakot invaliditāti, ņem vērā veselības un funkcionālos traucējumus un radušos aktivitāšu un funkcionēšanas ierobežojumus, bet bērniem līdz 17 gadu vecumam (ieskaitot) – veselības traucējumus un to izpausmes orgānu sistēmu līmenī, veidojas situācija, ka jaunieši, sasniedzot pilngadību, saskaras ar būtiski atšķirīgu pieeju gan attiecībā uz invaliditātes noteikšanu, gan arī uz iespējām saņemt dažādus atbalsta veidus invaliditātes seku mazināšanai ([Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)).

Pētījuma ietvaros veiktajā aptaujā LM un VDEĀVK norāda, ka viens no uzdevumiem nākamajos gados ir invaliditātes noteikšanas sistēmas pilnveidošana, salāgojot pieaugušā un bērna invaliditātes vērtēšanas kritērijus. Tādējādi tiktu nodrošināta vienota pieeja funkcionēšanas izvērtēšanā un atbalsta pakalpojumu piemērošanā ([Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)). 2017. gadā Eiropas Sociālā fonda projekta Nr. 9.2.6.0/17/l/001 ietvaros ir izstrādāts metodiskais līdzeklis “Starptautiskās funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikācijas (SFK-BJ) pielietošana funkcionēšanas novērtēšanā un rehabilitācijas plānu sastādīšanā bērniem un jauniešiem” ([Ausekle, 2020](#)). Atbilstoši jaunajai pieejai funkcionēšanas ierobežojumu pakāpe tiek ņemta vērā, lai ne tikai piešķirtu invaliditātes statusu, bet arī lai pieņemtu ar invaliditātes seku mazināšanu saistītus lēmumus, kas var ietekmēt bērnu ar invaliditāti ikdienu. Šīs pieejas ietvaros analizē korelāciju starp bērna vecumu un slimību, kā arī papildus izvērtē bērna vecumposmus – līdz sešu gadu vecumam invaliditāti nosaka, balstoties uz veselības stāvokli, no septiņu gadu vecuma invaliditāti nosaka, izvērtējot bērna funkcionālos traucējumus, bet no 14 gadu vecuma invaliditāti nosaka, ņemot vērā funkcionēšanas traucējumu smaguma pakāpi ([Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)).

Atbalsta mehānismu piešķiršanas kritēriji pašvaldībās lielākoties ir balstīti uz ienākumu līmeni – lielākā daļa atbalsta tiek nodrošināta trūcīgām un maznodrošinātām personām.

2.1.3. Līdzdalība un informēšana

Informācijas pieejamības problemātika ir izvērtēta raksturota PKC ziņojumā, kurā norādīts, ka šobrīd **informācija par iespējām un atbalsta pasākumiem, ko piedāvā valsts un pašvaldības institūcijas, ir izvietota ļoti izkliedēti**. Pašvaldības un valsts institūcijas nodrošina informācijas par atbalsta instrumentiem izplatīšanu internetā, sociālajos tīklos, kā arī vietējos preses izdevumos. Informācija tiek izvietota arī pašvaldības iestāžu informācijas stendos, un personas, kuras ir sociālā dienesta redzeslokā, saņem informāciju personīgi ([PKC, 2020](#)). Bieži vien pašvaldību tīmekļvietnēs atrast informāciju par pieejamiem atbalsta instrumentiem nav viegli – atšķiras tīmekļvietņu dizains, katra pašvaldība informācijai piešķir atšķirīgus apakšvirsrakstus, turklāt informācija nav sadalīta pa mērķgrupām. Tādējādi tiek apstiprināts arī PKC ziņojumā paustais, ka **atbalsta instrumentu un mērķgrupu apjoms ir daudzveidīgs, līdz ar to institūcijas sniedz vispusīgu informāciju, kas nav personalizēta un uz noteikto mērķgrupu vērsta**.

Plānā par pieejamas vides veidošanu 2019.–2021. gadam citstarp bija paredzēts uzlabot informācijas pieejamību sabiedrībai ([MK, 2019](#)). 2020. gadā sagatavots un izplatīts informatīvais materiāls “Informācija par valsts pakalpojumiem cilvēkiem ar invaliditāti” ([VSAA, 2021](#)), kurā iekļauta informācija par pieejamām piemaksām, pabalstiem, to apmēriem un pieprasīšanas kārtību, atsevišķi nodalot divas grupas – ģimenes, kuras audzina bērnu ar invaliditāti, un personas ar invaliditāti ([VSAA, n.d.](#)).

Papildus 2021. gadā publicēts videomateriāls, kā arī brošūras par invaliditātes noteikšanu personai pārejas posmā no bērna uz pilngadīgu personu, sniedzot informāciju ģimenēm par to, ka

ir svarīgi laikus veikt invaliditātes ekspertīzi, lai neveidotos pārrāvums starp bērna ar invaliditāti statusu un pilngadīgas personas invaliditātes statusu, ja tādu nosaka ([Informācijas pieprasījums, LM un VDEĀVK, 14.01.2022.](#)). Tiesībsargs norāda, ka atsevišķos gadījumos tādām personām ar ļoti smagiem garīgās attīstības traucējumiem, kuras patstāvīgi nespēj nokārtot nepieciešamās formalitātes pakalpojumu saņemšanai, pārstāvības trūkuma dēļ var rasties problēmas ar invaliditātes ekspertīzes veikšanu laikus, tādējādi veidojas pārrāvums invaliditātes statusa noteikšanas procesā ([Informācijas pieprasījums, Tiesībsargs, 14.01.2022.](#)). Videomateriālā norādīta informācija par pārstāvības realizāciju pilngadīgām personām ar ļoti smagu invaliditāti, kuras ietvaros vecākiem vai citiem tuviniekiem ir jāvērtē tiesā ar pieteikumu par rīcībspējas ierobežojumu ([LM, 2021e](#)). Tiesībsargs iezīmē problēmu šīs pārstāvības noformēšanā – ir nepieciešama juridiskā palīdzība, un lietas izskatīšana var aizņemt noteiktu laiku, tādēļ veidojas situācijas, kad personai ar smagu vai ļoti smagu invaliditāti juridiski nav nodrošināta pārstāvība. **Pēc tiesībsarga ieskata, tikmēr, kamēr nav ieviests atbalsta personas pakalpojums, normatīvajā regulējumā būtu neieciešams pārejas periods šādu bērnu ar invaliditāti pārstāvībai, proti, līdz aizgādības nodibināšanai** ([Informācijas pieprasījums, Tiesībsargs, 14.01.2022.](#)).

2020. gadā tiešsaistē tika rīkotas arī tradicionālās NVA akcijas “Atvērto durvju diena personām ar invaliditāti uzņēmumos” ([NVA, 2021](#)), kuru laikā personas ar invaliditāti tiek informētas par iespējām darba tirgū.

Invaliditātes politikā nozīmīga ir starpinstiūciju sadarbība, kā arī sabiedrisko organizāciju iesaiste lēmumu pieņemšanā. Lai to veicinātu, LM 1997. gadā izveidoja Invaliditātes lietu nacionālo padomi, kuras nolikums paredz, ka padomes sēdes notiek ne retāk kā reizi trijos mēnešos. LM tīmekļvietnē pieejamā informācija liecina, ka 2017. gadā notika četras sēdes, 2018. gadā – divas sēdes, 2019. gadā – četras sēdes ([BISS, 2020](#)) un 2020. gadā – divas sēdes. Darba intensitātes samazināšanās pamatota ar darba apjomu un Covid-19 pandēmiju. Līdz ar to 2020. gadā kopā izskatīti trīs no 12 darba plānā iekļautajiem jautājumiem, un atbilstoši aktualitātei papildus izskatīti vēl četri jautājumi, kas nebija iekļauti 2020. gada darba plānā ([LM, 2021d](#)). Pētījumā par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanu norādīts, ka Invaliditātes lietu nacionālās padomes lēmumu pieņemšanas veikspēja un jēgpilna sadarbība nav pietiekami attīstīta, turklāt arī trūkst pieņemto lēmumu pēctecības, to tālākas virzības un īstenošanas. Savukārt NVO pārstāvju iebildes saistītas ar skaidru kritēriju trūkumu organizāciju dalībai Invaliditātes lietu nacionālajā padomē ([BISS, 2020](#)).

NVO ir būtiska loma personu ar invaliditāti pilsoniskās līdzdalības veicināšanā un iesaistē lēmumu pieņemšanas procesos. Pētījumā par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta jomā norādīts, ka **NVO iespējas Latvijā iesaistīties rīcībpolitiku izstrādē, kas skar invaliditātes jomu, ir vērtējamas pozitīvi.** NVO iesaiste tiek realizēta dažādos formātos – darba grupās, caur rekomendāciju un priekšlikumu iesniegšanas mehānismiem. Vienlaikus tiek uzsvērts, ka **tām nereti trūkst veikspējas savu interešu pārstāvēšanai** ([Rasnača u. c., 2017](#)).

Biedrības, kuras ir iesaistītas sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanā, atsevišķi nešķir sniegtos pakalpojumus personām ar invaliditāti kopš bērnības. Kopumā 2020. gadā Latvijas Nedzirdīgo savienība sniegusi pakalpojumus 6000 personām. Savienība informē sabiedrību, kopīgi ar pašvaldībām realizējot dažādus projektus, piemēram, Rīgas valstspilsētas pašvaldība Latvijas Nedzirdīgo savienību deleģējusi nodrošināt dienas centra pakalpojumus pilngadīgām personām ar dzirdes invaliditāti ([Biedrība LNS, 2021](#)). Latvijas Neredzīgo biedrības teritoriālās organizācijas sadarbojas gan ar pašvaldībām, gan nevalstiskajām organizācijām, gan vietējām invalīdu organizācijām, lai sniegtu palīdzību un atbalstu, konsultējot biedrus par sociālo palīdzību un sociālās aprūpes pieejamību ([LNB, 2021](#)).

Iesniegt un saņemt informāciju par pakalpojumiem, pabalstiem un atbalstu personas ar invaliditāti var gan klātienē, gan neklātienē ar pasta starpniecību, elektroniski, kā arī telefoniski.

Informācijas iesniegšanai iestādēs iespējams izmantot e-asistentu, kas ir Valsts un pašvaldību vienoto klientu apkalpošanas centru (turpmāk arī – VPVKAC) darbinieks, kuram klients savā vārdā uztic pieteikt vienu konkrētu VSAA pakalpojumu. Līdz ar to iedzīvotājiem ir iespēja iesniegt informāciju valsts institūcijām, ja nav pieejami elektroniskās identifikācijas līdzekļi. VSAA 2020. gadā kopumā no VPVKAC saņēma 20,5 tūkstošus iesniegumu, no kuriem 9,4 tūkstoši iesniegti, izmantojot e-asistentu ([VSAA, 2021](#)). VPVKAC nav pieejami visās apdzīvotajās vietās, līdz ar to arī personām ar invaliditāti ne vienmēr šāda veida pakalpojums ir pieejams.

Personas ar invaliditāti pakalpojumu lielākoties izvēlas saņemt neklātienē, izņemot pabalstu par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti (8. tabula).

8. tabula

VSAA pakalpojumu izpildes rādītāji 2020. gadā*

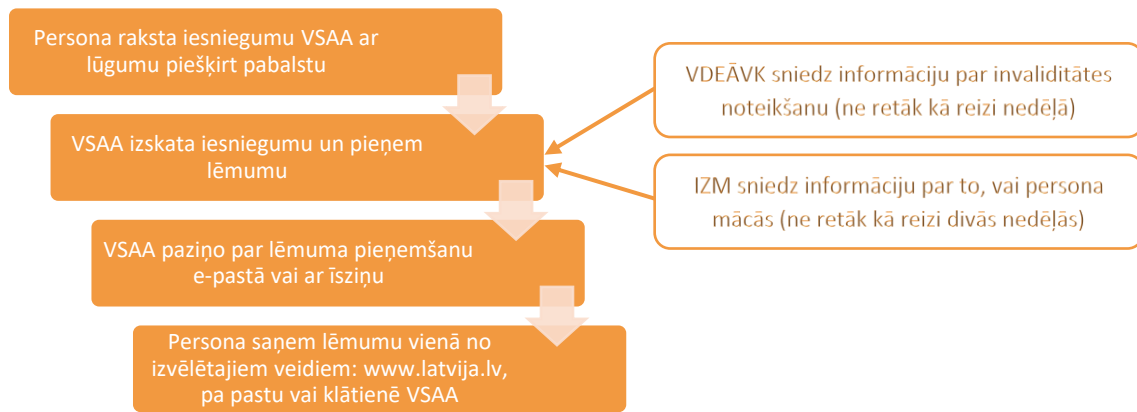
Avots: [VSAA, 2021](#)

Pakalpojums	Pieteikto pakalpojumu skaits atbilstoši klienta izvēlei						Pamatoto sūdzību skaits	Pakalpojumu izpildes kavējumu skaits**
	KOPĀ	klātienē	t. sk. sadalījumā pēc izmantotā kanāla					
			neklātienē					
			kopā	pasts	elektro- niski	tele- foniski		
Invaliditātes pensija	13 095	5037	8058	2951	5107	x	0	775
Pabalsts personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana	5331	1382	3949	3312	637	x	0	3
Pabalsts par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti	285	148	137	133	4	x	0	0
Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti	8205	2406	5799	4570	1229	x	0	12
Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts	3091	1045	2046	552	1494	x	0	8

* Par citiem gadiem informācija nav pieejama.

** Datus nav iekļauti Starptautisko pakalpojumu nodaļas pieņemtie lēmumi. Par kavētām uzskata lietas, kurām dienu skaits no iesnieguma/pieprasījuma saņemšanas līdz VSAA pirmajai atbildei pārsniedz normatīvajos aktos noteikto dienu skaitu.

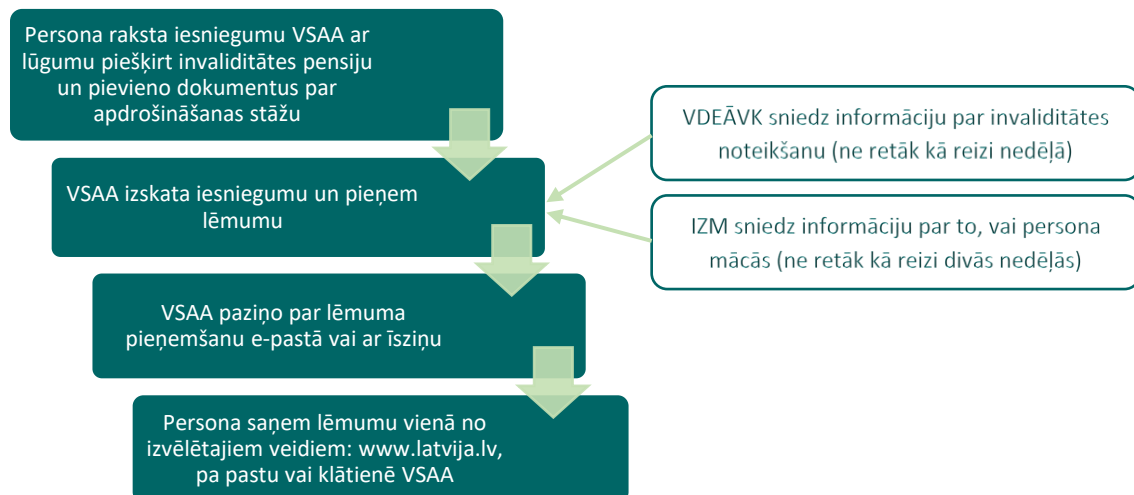
Persona, kura vēlas saņemt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, iesniegumu var iesniegt gan portālā www.latvija.lv, gan klātienē, gan arī elektroniski ([MK, 2020a](#)), turklāt tai nav pašai jāpierāda sava invaliditāte, kā arī atbilstība PIKB statusam (4. attēls). Datus par invaliditātes grupu, kā arī informāciju par to, vai invaliditāte ir kopš bērnības, VSAA var saņemt no VDEĀVK.

4. attēls. Pieteikšanās valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam

Avots: [MK, 2020a](#)

Pieteikšanās invaliditātes pensijai notiek līdzīgi kā pieteikšanās valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam, izņemot pirmo soli, kurā persona iesniegumam pievieno arī dokumentus par apdrošināšanas stāžu (5. attēls).

5. attēls. Pieteikšanās invaliditātes pensijai

Avots: [Saeima, 1995b](#)

VSAA publiskajā pārskatā par 2020. gadu pausts, ka starp galvenajiem uzdevumiem 2021. gadā ir arī bērnu ar invaliditāti kopšanas pabalsta, pabalsta personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana, pabalsta transporta izdevumu kompensēšanai saņemšanas nodrošināšana bez personu iesniegumiem, kā arī nosacījumu maiņa ģimenes valsts pabalsta piešķiršanai par bērnu ar invaliditāti ([VSAA, 2021](#)). Minētie uzdevumi ir izpildīti, un personas var saņemt minētos pabalstus bez personas iesnieguma, ja ir pirmreizējs VDEĀVK atzinums par medicīnisko indikāciju noteikšanu vieglā automobiļa speciālai pielāgošanai un pabalsta saņemšanai vai VDEĀVK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību personai ar invaliditāti un personai ir piešķirta invaliditātes, vecuma, izdienas pensija, atlīdzība par darbības zaudējumu vai valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts. Papildus ir nodrošināta arī bērnu ar invaliditāti kopšanas pabalsta un pabalsta transporta izdevumu kompensēšanai piešķiršana bez personas iesnieguma, ja tiek saņemts pirmreizējs VDEĀVK atzinums par medicīnisko indikāciju noteikšanu vieglā automobiļa speciālai pielāgošanai un pabalsta saņemšanai vai VDEĀVK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību personai ar invaliditāti un personai, kura audzina bērnu ar invaliditāti, ir piešķirta piemaksa pie ģimenes valsts

pabalsta par bērnu ar invaliditāti (VSAA, 2022). Līdz ar to ir atvieglota finansiālā atbalsta saņemšana un samazināts administratīvais slogs attiecībā uz iepriekš minētajiem pabalstiem.

Lai uzlabotu informācijas iesniegšanu, būtu jānovērš tāda situācija, ka bērniem ar invaliditāti pieejamie pabalsti un pakalpojumi ir saņemami tikai pēc vecāku pieprasījuma (iesnieguma), līdz ar to atbalsta instrumenti ir pieejami vien tiem vecākiem, kuri ir labi informēti par pieejamo atbalstu un kārtību – kur un kā pieteikties, kādi iesniegumi un dokumenti jāiesniedz (PKC, 2020).

Ņemot vērā to, ka pašvaldībām ir nozīmīga loma sociālās drošības sistēmā un tās nodrošina cita veida pabalstus un sociālos pakalpojumus, būtiska ir iedzīvotāju iespēja saņemt informāciju arī par šiem pakalpojumiem. Jānorāda, ka pašvaldību tīmekļvietnēs informācija ir izklaidēta un grūti atrodamā, un visvieglāk to var atrast saistošajos noteikumos, kā arī vēršoties pie pašvaldību sociālā dienesta.

Eksperte Daina Podziņa par informācijas nodošanu norāda, ka attiecībā gan uz bērniem ar invaliditāti, gan uz PIKB **nepieciešams mainīt atbalsta saņemšanas procesu – no tāda modeļa, kur persona raksta iesniegumu un lūdz piešķirt pabalstu, uz tādu modeli, kur valsts institūcija sazinās ar personu, piedāvājot tai pielāgotu pakalpojumu**, papildus veidojot vienotu datubāzi par nepieciešamajiem un saņemtajiem atbalsta instrumentiem ([Informācijas pieprasījums, Podziņa, 12.01.2022.](#)).

2.2. Pielāgojamība

Sociālās drošības sistēma jāpielāgo vietējam kontekstam pašvaldībās, dažādām minoritātēm, kā arī cilvēkiem ar invaliditāti, izstrādājot atbilstošus pakalpojumus un atbalsta mehānismus, tāpēc sniegto pakalpojumu apjomam jābūt pietiekamam un personu vecumam un vajadzībām atbilstošam (*Social Protection Human Rights, n.d.*).

Ņemot vērā Covid-19 pandēmijas izraisītās sekas un lai pielāgotos esošajam kontekstam un mazinātu finansiālo slogu, VSAA piešķīra vienreizēju pabalstu 200 euro apmērā personām, kuras laikposmā no 2021. gada 1. marta līdz 6. aprīlim saņēma pensiju, atlīdzību vai valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kā arī personām, ja tās saņēma bērna ar invaliditāti kopšanas pabalstu vai pabalstu personām ar invaliditāti, kurām nepieciešama kopšana (VSAA, 2021).

SIVA kopš 2015. gada 4. jūlija īsteno Eiropas Sociālā fonda (turpmāk arī – ESF) projektu “Personu ar invaliditāti vai garīga rakstura traucējumiem integrācija nodarbinātībā un sabiedrībā” (Nr. 9.1.4.1/16/I/001), kura mērķis ir palielināt personu ar I vai II invaliditātes grupu un personu ar garīgiem traucējumiem integrāciju darba tirgū un sabiedrībā, paaugstinot personas iespējas būt nodarbinātai un patstāvīgi dzīvot sabiedrībā. Papildus integrācijas projektam SIVA ir NVA sadarbības partneris iepriekš minētā ESF projekta “Subsidētās darbavietas bezdarbniekiem” (Nr. 9.1.1.2/15/I/001) pasākumu “Profesionālās piemērotības noteikšana” bezdarbniekiem ar invaliditāti vai prognozējamu invaliditāti īstenošanā (SIVA, 2021). Nevienu no šiem projektiem nav izcelta atsevišķa kategorija – personas ar invaliditāti kopš bērnības –, kam būtu sniegts kāds no šiem pakalpojumiem, jo personas ar invaliditāti kopš bērnības ir visās invaliditātes grupās un, neraugoties uz to, ka nav minētas atsevišķi, tām netiek liegta pakalpojuma saņemšana.

Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība

Eiropas Komisija norāda, ka Latvijā lielai daļai iedzīvotāju ir ierobežota piekļuve veselības aprūpes pakalpojumiem un daudzu iedzīvotāju ar zemiem ienākumiem vajadzības netiek apmierinātas finanšu līdzekļu trūkuma dēļ. Tas attiecas tostarp arī uz personām ar invaliditāti. Latvijā dažādos reģionos veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība atšķiras. Daudzējādā ziņā tam par iemeslu ir speciālistu un finansējuma trūkums (EK, 2019; NVD, 2021).

No 2022. gada 1. janvāra ieviestas nozīmīgas izmaiņas – ir paplašināts to personu loks, kurām nav jāveic pacientu līdzmaksājums, saņemot valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus. Pacientu līdzmaksājums nav jāveic 19 grupām, t. sk. personām, kurām ir noteikta I vai II grupas invaliditāte, kā arī bērniem līdz 18 gadu vecumam ([Saeima, 2017](#)). Taču, sasniedzot 18 gadu vecumu, pacientam līdzmaksājums ir jāveic pašam, ja vien viņš neietilpst kādā no grupām, kuras ir atbrīvotas no līdzmaksājuma par valsts apmaksātiem veselības aprūpes pakalpojumiem.

Attiecībā uz personām ar invaliditāti kopš bērnības sevišķa uzmanība jāpievērš veselības pakalpojumu pieejamībai, minētajām personām sasniedzot pilngadību, it īpaši gadījumos, kad personai ar invaliditāti ir ilgstoša un hroniska slimība. Līdz 18 gadu vecumam personām ar invaliditāti ir pieejams lielāks atbalsts, t. sk. arī veselības aprūpē, taču, līdzko iestājas pilngadība, personai pašai vai tās vecākiem ir jāmeklē un jāorganizē turpmākās veselības aprūpes iespējas ([Informācijas pieprasījums, NVD, 22.02.2022.](#)). Eksperte D. Podziņa norāda, ka PIKB iespējas saņemt nepieciešamos veselības aprūpes pakalpojumus – medicīnisko rehabilitāciju, stomatoloģiju, podologa pakalpojumus – ir atkarīgas no ģimenes finansiālajām iespējām un informācijas pieejamības ([Informācijas pieprasījums, Podziņa, 12.01.2022.](#)).

Pēc NVD ieskata, problemātisko pārejas periodu no bērna vecuma uz pieauguša cilvēka vecumu personām ar invaliditāti varētu atvieglot šādu pasākumu nodrošināšana un ieviešana:

- ✓ pacientu koordinatora nodrošināšana (persona, kas ir informēta par bērna vecumā saņemtajiem pakalpojumiem un turpmāk nepieciešamo veselības aprūpi, kā arī par to, kur konkrētais pacients var saņemt visatbilstošāko aprūpi. Koordinators organizētu pacienta pāreju uz pieaugušo veselības aprūpi);
- ✓ koordinācijas centra izveide (organizācijas veids, kad ārstniecības iestādēs, kur nepilngadīgs pacients saņem veselības aprūpes pakalpojumus, pēdējā gada laikā pirms pilngadības sasniegšanas multidisciplinārā komandā pacienta aprūpē tiek iesaistīts ārsts, kas pārņems ārstēšanu, kad attiecīgais pacients būs pieaudzis) ([Informācijas pieprasījums, NVD, 22.02.2022.](#)).

Savukārt Valsts kontrole norāda uz ģimenes ārsta nozīmīgumu veselības aprūpes modelī, kurā ģimenes ārstiem arī jāspēj atpazīt invaliditātes riskus un personas aktīvi jāvirza atbilstošu veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai ([VK, 2018](#)). Nepieciešamību pastiprināt ģimenes ārsta lomu uzsver arī eksperte D. Podziņa. Būtu nepieciešams individualizēts pakalpojumu nodrošināšanas risinājums, kura ietvaros veselības aprūpes jomas speciālistiem – ģimenes ārstiem – būtu jāklūst par galvenajiem informācijas nesējiem gan vecākiem, gan sociālajiem dienestiem, lai varētu izstrādāt kompleksus atbalsta pakalpojumus personām ar invaliditāti ([Informācijas pieprasījums, Podziņa, 12.01.2022.](#)).

Vides pieejamība

Atbilstoša vide ir svarīga, lai personas ar funkcionāliem traucējumiem varētu sazināties ar citiem cilvēkiem, veikt ikdienas darbības, kā arī nokļūt līdz darbavietai un veselības aprūpes iestādēm, kas savukārt ir būtiski dzīves kvalitātes nodrošināšanai. No pilngadīgo personu ar invaliditāti skaita nodarbinātas ir 50 696 personas, un no tām 6490 personas ir ar invaliditāti kopš bērnības ([Projektu kvalitātes vadība, 2021](#)).

Par vides pieejamību personām ar invaliditāti Latvijā ir veikti vairāki pētījumi, un atsauce uz tiem ietverta arī Plānā pieejamas vides veidošanai Latvijā 2019.–2021. gadam ([BISS, 2020](#)). Būtisks ir tiesībsarga paveiktais vides pieejamības jomā, sniedzot pārskatu ikgadējos ziņojumos ([Tiesībsargs, 2021b](#)) un veicot pētījumus par vides un izglītības pieejamību ([Tiesībsargs, 2016/2017](#)), kā arī banku pieejamību ([Tiesībsargs, 2012](#)). Pētījumā par izglītības pieejamību secināts, ka bieži augstākās izglītības iestādes neievieš uzlabojumus, jo tajās nestudē personas ar invaliditāti, taču personas ar invaliditāti nestudē, jo minētās iestādes nav uzlabojušas vides un izglītības pieejamību. Personām ar invaliditāti augstākās izglītības iestādes nodrošina

fizisku vides pieejamību; sadarbību ar studentu pašpārvaldēm, kas palīdz studentiem ar invaliditāti; dienesta viesnīcu pieejamību; darbinieka, kas personām ar invaliditāti sniedz informāciju nepieciešamā formā, konsultāciju; kā arī mācību materiālus nepieciešamajā formātā ([Tiesībsargs, 2016/2017](#)). Kopumā vides pieejamības kontekstā nevar atsevišķi nodalīt personas ar invaliditāti kopš bērnības.

Ziņojumā par banku pieejamību iekļauta banku aptauja, un sniegtās atbildes liecina, ka bankas ir pieejamas personām ar invaliditāti ([Tiesībsargs, 2012](#)). Pētījumos par **vides pieejamību nav nodalīta atsevišķa mērķgrupa – personas ar invaliditāti kopš bērnības**.

Plānā pieejamas vides veidošanai Latvijā 2019.–2021. gadam **valsts pārvaldes pakalpojumu pieejamība personām ar invaliditāti kopumā raksturota kā ierobežota**, jo iestāžu telpas neatbilst noteiktajiem pieejamības standartiem. 2016. un 2017. gadā veiktajā pakalpojumu auditā secināts, ka 63 no 184 pakalpojumiem nebija pieejami personām ar invaliditāti, 85 pakalpojumi bija daļēji pieejami, un tikai 30 pakalpojumi bija pilnībā pieejami ([MK, 2019](#)). Cēloņi, kas tiek minēti Plānā pieejamas vides veidošanai Latvijā 2019.–2021. gadam, ir saistīti ar ēkas funkcionālā plānojuma maiņu, valsts pārvaldes iestāžu atrašanos vecās ēkās, kur nepieciešami ilgtermiņa ieguldījumi infrastruktūrā ([MK, 2019](#)). 2021. gadā izstrādāts ziņojums par vides pieejamības pašnovērtējumu valsts un pašvaldību iestādēs, kura ietvaros vērtēta publisko ēku vides pieejamība, vides pieejamība publisku pasākumu zālēs, kā arī vides pieejamība sporta būvēs. Ziņojumā ietvertas atziņas sasaucas ar iepriekš minētajā plānā secināto, proti, lielā daļā **publisko telpu vides pieejamība nav nodrošināta tādā līmenī, kas atbilstu būvnormatīvos un vides pieejamības vadlīnijās noteiktajām prasībām**. Konstatēts, ka tikai 8 % publisko ēku vides pieejamība ir nodrošināta, savukārt 66 % ēku nav pieejamas. Daļēja publisko ēku vides pieejamība ir nodrošināta sektoros, kur ir liels apmeklētāju skaits. Secināts arī, ka vides pieejamības problēmu risinājumi lielākoties ir vērsti uz personām ar kustību traucējumiem, savukārt personām ar citu veidu traucējumiem (redzes, dzirdes un garīgiem traucējumiem) aizvien šajā ziņā tiek veltīts mazāk vērības ([Projektu kvalitātes vadība, 2021](#)).

Dzīvesvietas pielāgošana

Pašvaldības sniedz atbalstu mājokļa pielāgošanai, piemēram, pacēlāja ierīkošanai, taču tas ir daļējs atbalsts. Dažādās pašvaldībās atbalsta apmērs atšķiras. Piemēram, Talsu novadā pabalsta apmērs ir 3500 *euro* ([Talsu novads, 2021](#)), Rīgas valstspilsētas pašvaldībā – 4000 *euro* (ja persona pārvietojas ratiņkrēslā) un 1500 *euro* (ja persona ir ar redzes invaliditāti) ([Rīgas dome, 2021](#)). Dažādās pašvaldībās atšķiras arī mājokļa pabalsta piešķiršanas kritēriji. Piemēram, Līvānu novadā un Ogres novadā pabalstu dzīvesvietas pielāgošanai piešķir tikai tad, ja persona dzīvo pirmajā stāvā. Ja persona dzīvo augstāk par pirmo stāvu, tad norāda lifta nepieciešamību ([Līvānu novads, 2019](#); [Ogres novads, 2021](#)). Taču ir tādas pašvaldības, piemēram, Siguldas novads, kas piešķir finansējumu arī tad, ja personas dzīvesvieta atrodas otrajā stāvā. Siguldas novadā pabalsts mājokļa pielāgošanai pirmajā stāvā ir 5000 *euro* un otrajā stāvā – līdz 10 000 *euro* ([Siguldas novads, 2021](#)). MK 2010. gada 21. decembra noteikumi Nr. 1170 noteic, ka mājokļa pielāgošanas atbalsts no valsts budžeta līdzekļiem paredzēts personām ar I grupas invaliditāti un personām ar II grupas redzes vai dzirdes invaliditāti, kā arī bērniem līdz 18 gadu vecumam, kuriem ir noteiktas medicīniskās indikācijas īpašas kopšanas nepieciešamībai ([MK, 2010](#)). **Dzīvesvietas pielāgošanas atbalsta piešķiršanas izvērtējumā, ko veic pašvaldību sociālie dienesti, nozīmīga ir invaliditātes grupa, kā arī redzes vai dzirdes traucējumu esība un īpašas kopšanas nepieciešamība**.

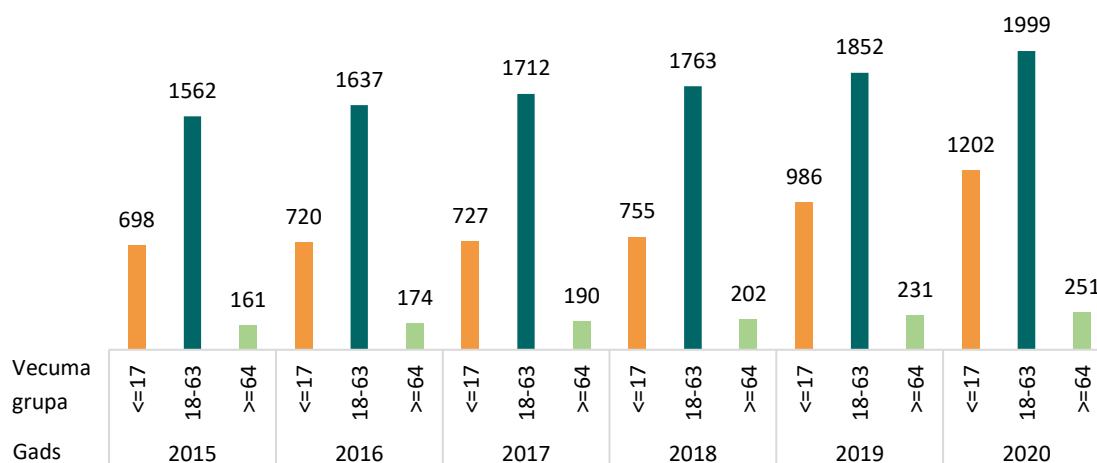
Tehniskie palīgīdzekļi

Tehniskie palīgīdzekļi (turpmāk arī – TPL) ir ierīces, kas atvieglo cilvēka spējas pārvietoties, aprūpēt sevi un pilnvērtīgi iesaistīties ikdienas dzīvē. VSIA “NRC “Vaivari”” tīmekļvietnē ir to tehnisko palīgīdzekļu katalogs, kurus par valsts budžeta līdzekļiem ir tiesības saņemt cilvēkiem ar ilgstošiem vai nepārejošiem organisma funkciju traucējumiem vai anatomiskiem defektiem, ja

saņemts ārstniecības personas atzinums par tehniskā palīgīdzekļa nepieciešamību ([LM, 2020f](#); [NRC Vaivari, 2022](#)). Ar tehnisko palīgīdzekļu nodrošinājumu saistīto pakalpojumu sniegšanu nodrošina arī Latvijas Neredzīgo biedrība. **TPL nodrošināšanai personām ar invaliditāti trūkst finansējuma. Pašlaik TPL nav pieejami pietiekamā daudzumā. Lai tos saņemtu, var nākties gaidīt rindā, turklāt TPL klāsts vēl joprojām nav atbilstošs mūsdienu tehnoloģiskajām iespējām** ([Intervija, Podziņa, 16.11.2021.](#); [Informācijas pieprasījums, Podziņa, 12.01.2022.](#); [Paparde, 2021](#); [MK, 2021f](#)).

2022. gada 1. janvārī stājās spēkā jauni tehnisko palīgīdzekļu saņemšanu regulējoši noteikumi – MK 2021. gada 21. decembra noteikumi Nr. 878 “Tehnisko palīgīdzekļu noteikumi”, kuros valsts finansēto tehnisko palīgīdzekļu saraksts papildināts ar jauniem un modernākiem tehniskajiem palīgīdzekļiem, kā arī ir mainīta kārtība, kādā tehnisko palīgīdzekļi saņem ar līdzmaksājumu. Personām, kurām nepieciešams tehniskais palīgīdzeklis, līdzmaksājuma sistēma sniegs iespēju iegādāties palīgīdzekļi par saviem līdzekļiem ES un Eiropas Ekonomikas zonas dalībvalstī vai Šveices Konfederācijā, un personai no valsts budžeta līdzekļiem atlīdzinās tehniskā palīgīdzekļa iegādes izdevumus atbilstoši centra “Vaivari” noteiktajam kompensācijas apmēram ([MK, 2021f](#)).

Pabalstu transporta izdevumu kompensēšanai personai ar aprūtinātu pārvietošanos saņem 9 % no kopējā personu ar invaliditāti kopš bērnības skaita darbības vecuma grupā (6. attēls).

6. attēls. Personu ar invaliditāti kopš bērnības un bērnu skaits, kam piešķirts pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti un aprūtinātu pārvietošanos

Avots: [LM, 2021h](#)

Atšķirības reģionos

Latvijā visas pašvaldības nodrošina pamata sociālās palīdzības pabalstus – mājokļa pabalstu, garantētā minimālā ienākuma pabalstu –, kā arī tādus papildu sociālās palīdzības pabalstus kā pabalstu krīzes situācijā un pabalstu atsevišķu izdevumu apmaksai ([Saeima, 2002](#)). Pašvaldības atšķirīgi piemēro likuma normas, līdz ar to atšķiras, piemēram, veselības aprūpes pabalsta piešķiršanas kritēriji ([LM, 2021a](#); [LM, 2021b](#)).

Nodrošinātie brīvprātīgās iniciatīvas pabalsti pašvaldībās ir līdzīgi un visbiežāk tiek attiecināti uz maznodrošinātām un trūcīgām personām, bet mazāk uz invalīdiem. Augšdaugavas novads Latvijā ir vienīgais, kurā personām ar invaliditāti kopš bērnības pieejams speciāls pabalsts. Pabalsta apmērs ir 50 euro gadā, un to izmaksā, ja personas ienākumi nepārsniedz noteiktu līmeni ([Augšdaugavas novads, 2021](#)). Ropažu novada brīvprātīgās iniciatīvas pabalstu

(rehabilitācijas pabalsts, Ziemassvētku pabalsts) piešķiršanā ir noteikta atsevišķa mērķgrupa – personas ar invaliditāti kopš bērnības ([Ropažu novads, 2021](#)). Tāpat arī Salaspils novadā ir pabalsti, kuri tiek piešķirti atsevišķai mērķgrupai – personām ar invaliditāti kopš bērnības ([Salaspils novads, 2012](#)).

Tomēr ir pašvaldības, piemēram, Daugavpils pilsēta, Cēsu novads, kuras atsevišķi nodala atbalstu ģimenēm ar bērniem invalīdiem ([Daugavpils, 2021](#); [Cēsu novads, 2022](#)). **Šobrīd ir pašvaldības, kuras pēc administratīvi teritoriālās reformas (turpmāk arī – ATR) vēl tikai izstrādā saistošos noteikumus par pabalstiem un sociālajiem pakalpojumiem.**

Arī nekustamā īpašuma nodokļa samazinājums dažādās pašvaldībās ir atšķirīgs. Atvieglojumi ir 25–90 % apmērā no nekustamā īpašuma nodokļa summas ([Saeima, 1997b](#)), kā arī mēdz atšķirties atkarībā no personas invaliditātes grupas. Piemēram, Gulbenes novadā piešķir atvieglojumu cilvēkiem ar I vai II invaliditātes grupu ([Gulbenes novads, 2021](#)), savukārt Dobeles novadā – cilvēkiem ar jebkuru invaliditātes grupu ([Dobeles novads, 2010](#)).

PKC sniegtā informācija liecina, ka pašvaldībās ir izveidoti šādi pabalsti:

- ✓ rehabilitācijas pabalsts;
- ✓ krīzes situācijas pabalsts;
- ✓ pabalsts ģimenei ar bērnu, kuram noteikta invaliditāte un/vai kurš slimo ar celiakiju, bet kuram nav noteikta invaliditāte;
- ✓ pabalsts aprūpes vai kopšanas pakalpojumu nodrošināšanai bērna invalīda vecākam (aizbildnim), ja bērnam ir īpaši smagi funkcionālie traucējumi;
- ✓ pabalsts transporta pakalpojumu izmantošanai;
- ✓ pabalsts speciālistu pakalpojumu daļējai apmaksai (Montesori pedagoga, reitterapijas, smilšu terapijas, kanisterapijas, hidroterapijas, ergoterapijas un fizioterapijas pakalpojums);
- ✓ Ziemassvētku pabalsts (gan graudā, gan naudā);
- ✓ pabalsts veselības aprūpei;
- ✓ veselības uzlabošanas pabalsts;
- ✓ pabalsts medicīnas preču iegādei;
- ✓ pabalsts bērnu ēdināšanai skolā;
- ✓ pabalsts skolas piederumu iegādei;
- ✓ svētku un atceres dienu pabalsts;
- ✓ dzīvokļa (mājokļa) pabalsts;
- ✓ pabalsts mājokļa un vides pielāgošanai;
- ✓ pabalsts audžuģimenēs ievietotiem bērniem ortopēdisko apavu iegādei;
- ✓ pabalsts veļas mazgāšanas pakalpojuma un mazgāšanās apmaksai;
- ✓ brīvpusdienu pabalsts ([PKC, 2020](#)).

Papildus iepriekš minētajiem pabalstiem pašvaldībās tiek finansēti šādi sociālie pakalpojumi – aprūpe mājās, sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija dienas centrā, servisa dzīvokļa, grupu mājas vai dzīvokļa pakalpojums, specializētās darbnīcas, krīzes centra pakalpojums, patversmes, naktspatversmes pakalpojums, sociālās rehabilitācijas pakalpojums dzīvesvietā, sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojums. No šiem pakalpojumiem tikai krīzes centra, patversmes un naktspatversmes pakalpojumi nav tieši vērsti uz personām ar invaliditāti. Taču **neviens no šiem pakalpojumiem nav speciāli paredzēts personām ar invaliditāti kopš bērnības** ([LM, 2020c](#)).

Madonas novada jauno saistošo noteikumu anotācijā, kas izstrādāta pēc ATR, konstatējamas būtiskas pabalstu apmēra atšķirības pirms un pēc ATR tajos novados, kuri pievienoti Madonas novadam (Cesvaines novadā, Lubānas novadā, Ērgļu novadā). Pirms ATR Cesvaines novadā pabalsts veselības aprūpes pakalpojumu apmaksai bija 20 *euro* gadā trūcīgām personām, Lubānas novadā – 60 *euro* gadā trūcīgām un 45 *euro* gadā maznodrošinātām personām,

Ērgļu novadā pabalstu piešķir tikai pensionāriem un invalīdiem, un tā apmērs bija 100 *euro* gadā, taču Madonas novadā pabalsta apmērs bija 300 *euro* gadā personai, kurai noteikts trūcīgas vai maznodrošinātas mājsaimniecības statuss ([Madonas novads, 2021](#)).

Pašvaldības lielākoties nodrošina tādus sociālos pakalpojumus vai citus atvieglojumus, kuri nav tieši mērķēti uz PIKB. Pašvaldību nodrošinātie sociālie pakalpojumi un citi atvieglojumi visbiežāk paredzēti personām ar maznodrošinātā vai trūcīgā statusu. Taču bieži vien personas ar invaliditāti, tostarp personas ar invaliditāti kopš bērnības, atbilst minētajam statusam. **Līdz ar to daļā pašvaldību specifiska sociālo pakalpojumu saņēmēju mērķauditorija – invalīdi (bērni, pieaugušie ar invaliditāti kopš bērnības) – netiek identificēta un specifiski atbalsta pasākumi netiek piedāvāti** ([PKC, 2020](#)). D. Podziņa norāda, ka kopumā tuvāko gadu laikā katrā pašvaldībā jāveido tāds sociālo pakalpojumu nodrošinājums, kurā būtiski palielināts personām ar invaliditāti pieejamo pakalpojumu skaits, kā arī jāmeklē iespēja kombinēt šos pakalpojumus ar tādiem, kuri paredzēti bērniem un pensionēšanās vecumu sasniegušām personām ([Informācijas pieprasījums, Podziņa, 12.01.2022.](#)).

3. Ārvalstu prakse un pieredze

Metodes invaliditātes novērtēšanai, invaliditātes pabalsta piešķiršanai un sociālās aizsardzības nodrošināšanai personām ar invaliditāti ES dalībvalstīs ievērojami atšķiras. Neatkarīgi no izmantotās sistēmas personas ar invaliditāti visās dalībvalstīs saskaras ar grūtībām invaliditātes noteikšanas procesā. Piemēram, tiek noteikts neatbilstošs atbalsta apjoms, pārāk vēlu noteikta īstā diagnoze, kopējais invaliditātes noteikšanas process var būt ilgs. Turklāt novērtēšanas sistēmu atšķirības ES var liegt atzīt personas ar invaliditāti statusu citā ES valstī ([Hammersley, 2021](#)).

Latvijā ESF līdzfinansēta Labklājības ministrijas realizēta projekta (Nr. 9.2.1.2/15/1/001) "Iekļaujoša darba tirgus un nabadzības risku pētījumi un monitorings" ietvaros lietpratēji 2017. gadā veica pētījumu par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu jomā. Pētījumā iekļauta sešu ES dalībvalstu (Čehijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas un Somijas) pieredze, tostarp labās prakses piemēri, rīcībpolitikas personu ar invaliditāti vienlīdzīgu tiesību un iespēju nodrošināšanas jomā, aptverot atbalsta pasākumus personu ar invaliditāti iekļaujošai izglītībai un nodarbinātībai. Lietpratēji pētījumā norādījuši arī uz pārejas nozīmi, t. i., pāreju no skolas uz darba tirgu un no vidējās izglītības uz augstāko izglītību, un pauduši atziņu par to, ka pārejas posmiem jābūt laikus iekļautiem izglītības procesā ([Rasnača u. c., 2017](#)).

ES valstīs atšķiras atbalsta instrumentu izvēle personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai (9. tabula). Dažas valstis realizē kombinētus nodarbinātības veicināšanas instrumentus, kuru ietvaros atbalstu saņem gan darba devēji, gan darba ņēmēji.

9. tabula

Personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanas instrumenti Eiropas Savienības valstīs

Avots: [Hammersley, 2020](#)

Valstis ar kvotu sistēmu	Valstis, kas piedāvā subsīdijas darba vietām	Valstis, kas piedāvā nodokļu samazinājumu	Valstis, kas piedāvā apmācības vai sedz izmitināšanas izdevumus personām ar invaliditāti	Valstis, kurās darbinieks var saglabāt invaliditātes pabalstus, kamēr ir nodarbināts
AT; BE; BG; CZ; FR; GR; HR; IT; IE; CY; LU; MT; PL; PT; RO; SK; SL; ES; DE	AT; BE; BG; CZ; DK; FR; GR; HR; IT; IE; CY; LV; LT; LU; MT; NL; PL; RO; SK; SL; FIN; ES; HU; SE	BG; GR; HR; EST; IT; IE; MT; NL; PT; RO; ES; HU	AT; BE; BG; GR; HR; EST; IT; IE; LV; LT; LU; NL; PL; PT; RO; SK; SL; FIN; DE; SE	AT; GR; HR; IE; CY; LT; MT; RO; SK; FIN

Pētījuma vajadzībām tika sagatavots un Eiropas Parlamentārās pētniecības un dokumentācijas centra (turpmāk arī – *ECPRD*) tīklā esošo valstu parlamentiem izsūtīts specializēts informācijas pieprasījums. No tām valstīm, kuras sniedza atbildes (kopumā atbildes sniedza 17 valstis), tikai Lietuvā ir atsevišķa grupa – personas ar invaliditāti kopš bērnības –, bet arī vienīgi tādos gadījumos, kad šāds invaliditātes cēlonis noteikts saskaņā ar tiesību aktiem, kas bija spēkā līdz 2005. gada 1. jūlijam. Lietuvā šīm personām nav speciāli noteiktu pabalstu vai cita veida atvieglojumu, bet likumā par darbnespējas noteikšanu nostiprināta iespēja veikt atzīmi "slimība kopš bērnības" tikai tām personām, kurām šāds invaliditātes iemesls ir noteikts saskaņā ar tiesību aktiem, kas bija spēkā pirms 2005. gada 1. jūlija ([Lietuva, 2020](#)). **Lielākajā daļā Eiropas valstu, kuras sniedza atbildes, personām pieejamais atbalsts nav atkarīgs no tā, kad dzīves laikā iegūta invaliditāte** (10. tabula).

Mērķgrupa – personas ar invaliditāti kopš bērnības – Eiropas valstīs

Avots: [ECPRD, 2022](#)

Valsts	Atsevišķas grupas "Personas ar invaliditāti kopš bērnības" vai "Personas ar slimību kopš bērnības" noteikšana	
	Austrija	Nav
	Čehija	Nav
	Dānija	Nav
	Francija	Nav
	Grieķija	Nav
	Igaunija	<p>Nav.</p> <p>Invaliditāti var noteikt uz ilgāku laiku nekā parasti visās vecuma grupās personām ar nemainīgām vai progresējošām slimībām. Bērniem līdz 16 gadu vecumam invaliditāti nosaka uz sešiem mēnešiem, vienu gadu, diviem, trim vai pieciem gadiem. Personām vecumā no 16 gadiem līdz pensionēšanās vecumam invaliditāti nosaka laika periodam līdz pieciem gadiem, bet ne ilgāk kā līdz pensionēšanās vecumam. Taču, ja nemainīgā vai progresējošā veselības stāvokļa dēļ darbspējīgai personai līdz pensijas vecumam noteikta darbspēju neesība, invaliditātes smaguma pakāpi var noteikt līdz pensijas vecumam. Personām pensijas vecumā invaliditāti nosaka uz sešiem mēnešiem, vienu gadu, diviem, trim vai pieciem gadiem, taču 2022. gadā stāsies spēkā izmaiņas tiesību aktos, kas ļaus noteikt invaliditāti uz mūžu, ja stāvoklis ir nemainīgs vai progresējošs.</p>
	Kipra	Nav
	Lietuva	Slimību vai invaliditāti kopš bērnības var norādīt tikai personām, kurām invaliditātes cēlonis kopš bērnības tika noteikts saskaņā ar tiesību aktiem, kas bija spēkā līdz 2005. gada 1. jūlijam.
	Polija	Nav, taču personas līdz 16 gadu vecumam tiek klasificētas kā personas ar invaliditāti, ja tām ir fiziski vai garīgi traucējumi, kuru paredzamais ilgums pārsniedz 12 mēnešus, vai tām ir iedzimts defekts, ilgstoša slimība vai ķermeņa bojājums, kas prasa pilnīgu aprūpi vai tādu palīdzību pamatvajadzību nodrošināšanai, kas pārsniedz attiecīgā vecuma personai nepieciešamo atbalstu. Ir trīs veidu invaliditātes apliecības: apliecība par vieglu, vidēji smagu vai smagu invaliditāti; apliecība par pilnīgu vai daļēju darbnespēju saskaņā ar atsevišķiem noteikumiem; invaliditātes apliecība, kas izsniegta pirms 16 gadu vecuma sasniegšanas.
	Portugāle	Nav
	Slovākija	Nav
	Slovēnija	Nav
	Somija	Nav
	Spānija	Nav
	Ungārija	Nav
	Vācija	Nav
	Zviedrija	Nav

Vairākās valstīs (Dānijā, Kiprā, Portugālē, Vācijā) ir paredzēta sagatavošanās pārejai no bērnības uz pieaugušā dzīvi. Pārejas posmā bērni pakāpeniski apgūst turpmākai dzīvei noderīgas prasmes. Ungārijā, līdzīgi kā Latvijā, personām ar ļoti smagiem garīgās attīstības traucējumiem, kuras patstāvīgi nespēj nokārtot nepieciešamās formalitātes pakalpojumu saņemšanai, aizbildnis noformē pārstāvību (11. tabula).

11. tabula

Atsevišķu Eiropas valstu risinājumi pārejai no bērnības uz pieaugušā dzīvi

Avots: [ECPRD, 2022](#)

Valsts	Pārejas posms
 Dānija	Pašvaldība nodrošina sagatavošanās darbu veikšanu jaunieša pārejai uz pieaugušo dzīvi, sasniedzot 16 gadu vecumu, ja jauniešiem ir fiziski vai garīgi traucējumi vai citas speciālas vajadzības. Tas pats attiecas uz jauniešiem, kuru aizbildņi saņem atbalstu saskaņā ar tiesību aktiem, pamatojoties tikai uz jaunieša būtiskiem un ilgstošiem fiziskiem vai garīgiem traucējumiem vai hroniskām vai ilgstošām slimībām. Sagatavošanai jābūt vienotai un jānotiek dialogā ar jauniešu un viņa vecākiem.
 Francija	Nav
 Kipra	Darba, labklājības un sociālās drošības ministrija ir izstrādājusi plānu, lai atvieglotu personu pāreju uz funkcionālu un patstāvīgu dzīvi sabiedrībā, izveidojot īpašas dzīvesvietas.
 Lietuva	Nav
 Polija	Nav
 Portugāle	Trīs gadus pirms personas 18 gadu vecuma sasniegšanas ir jāizstrādā individuāls pārejas plāns, lai veicinātu pāreju uz ārpuskolas dzīvi un, ja iespējams, uz darba tirgu.
 Slovākija	Parasti pediatriko aprūpi nodrošina līdz 19 gadu vecumam, taču daži pediatri ar papildu atestāciju var sniegt aprūpi pacientiem līdz 28 gadu vecumam.
 Slovēnija	Bērniem ar speciālām vajadzībām ir iespēja turpināt mācības speciālās izglītības programmās, ja viņiem nepieciešama speciālā izglītības programma un viņi ir ieguvuši pamatzglītību. Šāda iespēja personai tiek piedāvāta līdz 26 gadu vecuma sasniegšanai. Mācību ilgums speciālajās izglītības programmās nevar būt ilgāks par 11 gadiem. Personām pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas speciālajās izglītības programmās īpaši tiek uzsvērta patstāvīgas dzīves un darba prasmju apgūšana.
 Spānija	Nav
 Ungārija	Ja bērnam ir smaga invaliditāte, aizbildnis noformē pārstāvību, lai varētu rīkoties bērna vietā un nodrošināt atbalsta nepārtrauktību arī pēc bērna pilngadības sasniegšanas. Ja persona ir rīcībspējīga, tad tai pašai jāpiesakās saņemt atbalstu arī turpmāk.
 Vācija	Veselības aprūpē likumi neparedz īpašu pārejas posmu, tomēr dažādas aģentūras ir izstrādājušas pārejas programmas atbalsta sniegšanai personām ar invaliditāti un viņu ģimenēm, kas galvenokārt ir saistītas ar konkrētām slimībām. Berlīnes pārejas programma (<i>Das Berliner Transitions Programm</i>) vērsta uz tādām slimībām kā epilepsija un diabēts. Programmā tiek realizēta informācijas apmaiņa par personai līdz šim sniegto aprūpi, turpmākās aprūpes plānošanu un tiek uzturēta saikne starp pakalpojumu sniedzējiem, terapeitiem un iestādēm. Tiek realizēts Veselības ministrijas finansēts projekts (<i>Erwachsen werden mit ModuS: Fit für den Wechsel</i>), kura ietvaros sniedz konkrētus ieteikumus turpmākai apmācības un informācijas pakalpojumu paplašināšanai jauniešiem ar hroniskām slimībām un viņu ģimenēm pārejā uz pieaugušo medicīnisko aprūpi.

Vairumā atbilžu, kas sniegtas par finansiālā atbalsta veidu atšķirībām, norādīts, ka bērnu ar invaliditāti un pilngadīgo personu ar invaliditāti saņemtais atbalsts atšķiras (12. tabula).

12. tabula

Finansiālā atbalsta veidi atsevišķās Eiropas valstīs bērniem ar invaliditāti un pilngadīgām personām

Avots: [ECPRD, 2022](#)

Valsts	Finansiālais atbalsts
 Austrija	Ilgtermiņa aprūpes pabalsts, izvērtējot personas atbilstību prasībām, tiek izmaksāts neatkarīgi no tā, kad radusies vajadzība saņemt aprūpi.
 Dānija	Pastāv būtiskas atšķirības starp atbalstu, ko saņem bērni un jaunieši ar invaliditāti, un atbalstu, ko saņem pieaugušie ar invaliditāti.
 Lietuva	Persona ar invaliditāti var saņemt sociālās palīdzības pabalstus vai sociālās apdrošināšanas pabalstus. Izvērtējot pieaugušā vai bērna speciālās vajadzības, personai var tikt piešķirta kompensācija par aprūpes izmaksām. Personas ar invaliditāti var saņemt atbalstu mājokļa pielāgošanai, tām ir tiesības irēt sociālo mājokli, kā arī saņemt citus pabalstus un kompensācijas. Pašvaldības nodrošina sociālos pakalpojumus personām ar invaliditāti un viņu ģimenēm, ja tām nepieciešama palīdzība.
 Polija	Personām ar invaliditāti un personām ar invaliditāti kopš bērnības atbalsts neatšķiras.
 Portugāle	Atbalsts, kas pienākas personai ar invaliditāti, atšķiras atkarībā no personas vecuma.
 Slovākija	Finansiālais atbalsts nav atkarīgs no personas vecuma, ja ir smaga invaliditāte.
 Slovēnija	Bērni ar speciālām vajadzībām un darbaspējīga vecuma personas ar invaliditāti var pretendēt uz atšķirīgu finansiālo atbalstu. Pasākumus un tiesības pielāgo personas vajadzībām noteiktā laika periodā un nosaka atbilstoši tās statusam.
 Ungārija	Atbalsta sistēma bērniem un pieaugušajiem ar invaliditāti ir nodalīta.

ES dalībvalstīs ģimenēm, kurās dzīvo personas ar smagu invaliditāti, ir pieejams daudzveidīgs atbalsts, piemēram, pabalsti, sociālie pakalpojumi, speciālas kompensācijas (13. tabula).

13. tabula

Atbalsta veidi atsevišķās Eiropas valstīs ģimenēm, kurās dzīvo personas ar smagu invaliditāti

Avots: [ECPRD, 2022](#)

Valsts	Atbalsta veidi
 Dānija	Dienas aprūpes iestādes; palīdzība mājās vecākiem; piekļuve speciālām telpām, kur norit atbalsta sniegšana, ārstēšana; subsīdijas vecākiem, kas atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā; papildu izmaksu atlīdzināšana vecākiem saistībā ar bērna līdz 18 gadu vecumam kopšanu mājās, ja ir būtiski traucētas fiziskās un garīgās funkcijas vai konstatēta nopietna, hroniska vai ilgstoša slimība; kompensācija par ienākumu zaudējumiem personām, kas mājās uztur/kopj bērnu, kurš jaunāks par 18 gadiem; personīga palīdzība un klātbūtne. Konkrēta pabalsta nepieciešamību nosaka, veicot bērna pārbaudi, pēc kuras pašvaldība pieņem lēmumu par pasākumiem, ko piedāvāt ģimenei.
 Lietuva	Pabalsts par bērnu (bērniem ar invaliditāti papildu 40 <i>euro</i> , līdz ar to ģimene saņem 111 <i>euro</i>); aprūpes pabalsts (atkarīgs no bērna vecuma); sociālās apdrošināšanas invaliditātes pensija; sociālās palīdzības invaliditātes pensija; kompensācija par automašīnas iegādi vai automašīnas speciālo tehnisko pielāgošanu; pabalsts mājokļa

Valsts	Atbalsta veidi
	pielāgošanai; atbalsts darba vietas iekārtošanai un pielāgošanai; atbalsts apkures nodrošināšanai.
	Polija Aprūpes pabalsts; speciālās aprūpes pabalsts; māsu pabalsts; sociālā pensija (piešķir personām, kuras ir pilnīgi darbnespējīgas, ja traucējumi radušies līdz 18 gadu vecumam; mācību laikā – līdz 25 gadu vecumam; izglītības gūšanas laikā – doktorantūrā vai pēcdoktorantūras posmā); līdzfinansējums dalībai rehabilitācijas nometnēs; līdzfinansējums rehabilitācijas un ortopēdisko iekārtu un palīgīdzekļu iegādei.
	Portugāle Izveidota valsts agrīnās intervences sistēma, kas ir vairāku iestāžu organizēta institucionāla sadarbība, lai nodrošinātu pienācīgus apstākļus tādu bērnu attīstībai, kuriem ir fiziskie vai garīgie traucējumi. Šīs sistēmas darbība vērsta uz bērniem no dzimšanas līdz 6 gadu vecumam.
	Ungārija Ģimenes pabalsts (atšķiras pabalsta apmērs bērniem ar invaliditāti un vienuļo vecāku bērniem ar invaliditāti); bērnu aprūpe mājās; aprūpes pabalsts (aprūpētājam vai ģimenes loceklim); atlaides sabiedriskā transporta pakalpojumiem; autostāvietas; bezmaksas zāļu karte (bērniem ar invaliditāti un personām ar "ilgstoša pacienta" statusu); pašvaldību pabalsti (automašīnas iegādei vai tās pārbūvei, mājokļa pieejamības uzlabošanai); atlaides ēdināšanai bērnudārzā un skolā, bezmaksas mācību grāmatas skolā; atlaides komunālo pakalpojumu maksai.

Latvijā nodrošinātie finansiālā atbalsta veidi ir līdzīgi atbalsta veidiem citur Eiropā, taču atšķirība novērojama sniegto atbalsta pakalpojumu apjomā, turklāt atbalsta mehānismi lielākoties nav pielāgoti mērķgrupas vajadzībām. Latvijā nav nodrošināta sagatavošanās pārejai no bērnības un jaunības uz pieaugušo dzīvi.

Izmantotā literatūra un avoti

Academic Network of European Disability Experts (ANED), 2021. *DOTCOM: the Disability Online Tool of the Commission*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>> [Sk. internetā 2021. gada 1. novembrī].

Apvienoto Nāciju Organizācija (ANO), 2006. *Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām*. 13.12.2006. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1630>> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

Augšdaugavas novada pašvaldības dome (Augšdaugavas novads), 2021. *Saistošie noteikumi Nr.14 "Par brīvprātīgās iniciatīvas pabalstiem Augšdaugavas novada pašvaldībā"*. 11.11.2021. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.daugavpilsnovads.lv/wp-content/uploads/page/38614/340_sn14_precizeti.pdf> [Sk. internetā 2022. gada 3. janvārī].

Ausekle, S., 2020. *Starptautiskās funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikācijas (SFK-BJ) pielietošana funkcionēšanas novērtēšanā un rehabilitācijas plānu sastādīšanā bērniem un jauniešiem*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.talakizglitiba.lv/sites/default/files/2020-02/100_SFK%20BJ%20un%20REHABILITACIJAS%20PLANI.pdf> [Sk. internetā 2022. gada 1. februārī].

Baltic Institute of Social Sciences (BISS), 2017. *Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultāti un to analīze*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/media/3466/download>> [Sk. internetā 2021. gada 17. novembrī].

Baltic Institute of Social Sciences (BISS), 2020. *Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas izvērtējums*. Gala ziņojums [Tiešsaiste]. Pieejams: <http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/BISS_Gala_zinojums_LM_ANO_konv_30062020red_13072020%20%281%29.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 17. novembrī].

Biedrība "Latvijas Nedzirdīgo savienība" (Biedrība LNS), 2021. *Biedrības "Latvijas Nedzirdīgo savienība" 2020. gada pārskats*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.lns.lv/lat/par_mums/gada_parskati/in_site/tools/download.php?file=files/text/2020.gada_parskats.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 11. novembrī].

Centrālā statistikas pārvalde (CSP), 2021. *VAG132. VDEĀVK uzskaitē esošo personu ar invaliditāti skaits*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_OD/OSP_OD__sociala__veseliba__vesel/VAG132.px/> [Sk. internetā 2021. gada 5. novembrī].

Cēsu novada pašvaldības dome (Cēsu novads), 2022. *Ģimenēm, kurās aug bērns ar invaliditāti*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.cesis.lv/lv/atbalsts/atbalsts-gimenem-ar-berniem/gimenem-kuras-aug-berns-ar-invaliditati/>> [Sk. internetā 2022. gada 20. janvārī].

Chvatalova, I., 2016. *Social policy in the European Union*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://zbw.eu/econis-archiv/bitstream/11159/572/1/Chvatalova%202016.pdf>> [Sk. internetā 2021. gada 8. novembrī].

Council of Europe (CoEP), 1990. *European Code of Social Security (Revised)*. 06.11.1990. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://rm.coe.int/168007b3d6>> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

Daugavpils pilsētas pašvaldības iestāde "Sociālais dienests" (Daugavpils), 2021. *Sociālā palīdzība ģimenēm, kuru aizgādībā vai aprūpē ir bērns ar invaliditāti*. 03.11.2021. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<http://www.socd.lv/aktualitates/sociala-palidziba-gimenem-kuru-aizgadiba-vai-aprupe-ir-berns-ar-invaliditati-3>> [Sk. internetā 2022. gada 20. janvārī].

Dobeles novada dome (Dobeles novads), 2010. *Par atvieglojumu piešķiršanu nekustamā īpašuma nodokļa maksātājiem Dobeles novadā*. 24.04.2014. Saistošie noteikumi Nr. 14. Pieejams: <https://dobeles.lv/sites/default/files/editor/uznemeji/ud_noteikumi/konsol_22.04.2010.nr.14_atvieglojumi_nek_ip_nod_maksatajiem_ar_groz.24.04.2014.pdf> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

Eiropas Padome (EP), 1996. *Pārskatītā Eiropas Sociālā harta*. 03.05.1996. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/339>> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

Eiropas Komisija (EK), 2019. *State of Health in the EU. Latvija. Valsts veselības profils 2019.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/health/system/files/2019-11/2019_chp_lv_latvian_0.pdf> [Sk. internetā 2022. gada 25. februārī].

European Commission (EC), 2019. *Recommendation for a Council Recommendation on the 2019 National Reform Programme of Latvia and Delivering a Council Opinion on the 2019 Stability Programme of Latvia.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1560258468841&uri=CELEX%3A52019DC0514>> [Sk. internetā 2021. gada 5. novembrī].

Eurostat, 2021. *Disability statistics – poverty and income inequalities.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability_statistics_-_poverty_and_income_inequalities#Being_at-risk-of-poverty_or_social_exclusion_.28AROE.29:_higher_prevalence_among_the_population_with_activity_limitation> [Sk. internetā 2021. gada 5. novembrī].

Gulbenes novada dome (Gulbenes novads), 2021. *Par nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumiem un to piešķiršanas kārtību Gulbenes novadā.* Saistošie noteikumi Nr. 21. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/327463-par-nekustama-ipasuma-nodokla-atvieglojumiem-un-to-pieskirsanas-kartibu-gulbenes-novada>> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

Hammersley, H., 2020. *Poverty and Social Exclusion of Persons with disabilities. European Human rights report. Issue 4-2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://mcusercontent.com/865a5bbea1086c57a41cc876d/files/ad60807b-a923-4a7e-ac84-559c4a5212a8/EDF_HR_Report_final_tagged_interactive_v2_accessible.pdf> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

Hammersley, H., 2021. *Improving disability assesment procedures in the EU.* European Disability Forum Position Paper. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.edf-feph.org/publications/improving-disability-assessment-procedures-in-the-european-union/>> [Sk. 2022. gada 7. februārī].

International Labour Organization (ILO), 2017. *World Social Protection Report 2017–19: Universal Social Protection to Achieve the Sustainable Development Goals.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_604882.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 3. novembrī].

Latvijas Neredzīgo biedrība (LNB), 2013. *Pētījums par personu ar invaliditāti nodarbinātības politiku Eiropā.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.lnbiedriba.lv/download/6/lv-petijuma-kopsavilkums-brosura_pdf> [Sk. internetā 2022. gada 15. janvārī].

Latvijas Neredzīgo biedrība (LNB), 2021. *Latvijas Neredzīgo biedrības vadības ziņojums pie 2020. gada pārskata. 27.09.2021.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lnbiedriba.lv/lv/par-biedribu/gada-parskats/2020-gada-parskats/>> [Sk. internetā 2021. gada 11. novembrī].

Latvijas Pašvaldību savienība (LPS), n.d. *Veselības un sociālo jautājumu komiteja.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lps.lv/lv/komitejas/veselibas-un-socialo-jautajumu-komiteja/>> [Sk. internetā 2021. gada 9. novembrī].

Lietuvos respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos respublikos sveikatos apsaugos ministro (Lietuva), 2020. *Darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašas. 10.10.2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.252941/asr?positionInSearchResults=11&searchModelUUID=47be6d1b-1de4-43da-9024-321d8d246f15>> [Sk. internetā 2021. gada 20. janvārī].

Līvānu novada dome, 2019. *Līvānu novada domes saistošie noteikumi Nr.8 “Par atbalsta pasākumiem vides pieejamības nodrošināšanai personām ar kustību traucējumiem Līvānu novada pašvaldībā”.* 30.05.2019. [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.livani.lv/media/12775/download> [Sk. internetā 2022. gada 1. februārī].

LR Augstākā tiesa (AT), 2014. *Tiesu prakses apkopojums lietās par sociālās drošības jautājumiem 2007–2013.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2016/10-socialas_drosibas%20jautajumi%2C2015.doc> [Sk. internetā 2021. gada 9. novembrī].

LR Ekonomikas ministrija (EM), 2020. *Latvijas nacionālā reformu programma "Eiropa 2020" stratēģijas īstenošanai. 2020. gada progresa ziņojums.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2020-european-semester-national-reform-programme-latvia_lv.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2013. *Informatīvais ziņojums "Par rīcības plāna invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.–2015. gadam" un "Par Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas "Par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas plāna 2010.–2012. gadam" izpildi.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/media/7327/download>> [Sk. internetā 2021. gada 17. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2018. *Atbalsts personām ar invaliditāti.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.vdeavk.gov.lv/lv/media/106/download>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2020a. *Pašvaldības brīvprātīgo iniciatīvu pabalsti. 01.07.2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/pasvaldibas-brivpratigo-iniciativu-pabalsti>> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2020b. *Izmaiņas sociālajā jomā 2021. gadā.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/jaunums/izmainas-socialaja-joma-2021-gada>> [Sk. internetā 2021. gada 5. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2020c. *Pašvaldību finansētie sociālie pakalpojumi. 23.08.2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/pasvaldibu-finansetie-socialie-pakalpojumi>> [Sk. internetā 2021. gada 8. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2020d. *Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi dzīvesvietā.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/socialas-aprupes-un-socialas-rehabilitācijas-pakalpojumi-dzivesvieta>> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2020e. *Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/socialas-rehabilitācijas-pakalpojumi-0>> [Sk. internetā 2021. gada 13. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2020f. *Tehniskie palīgīdzekļi. 02.07.2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/tehniskie-paliglidzekli>> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2021a. *Informatīvais ziņojums par vienmērīgu sociālo pakalpojumu tīkla attīstību pašvaldībās un vienotas pieejas veidošanu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem. 19.10.2021.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/8d83ec55-047f-4f8c-ab7d-7bb181cd67db> [Sk. internetā 2022. gada 19. janvārī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2021b. *Pabalsts izglītībai. 13.10.2021.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/pabalsts-izglitiba-2>> [Sk. internetā 2022. gada 19. janvārī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2021c. *Pārskati par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību pašvaldībā 2020. gadā.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/media/15378/download>> [Sk. internetā 2022. gada 10. janvārī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2021d. *Pārskats par Invaliditātes lietu nacionālās padomes darbību un funkciju īstenošanu 2020. gadā.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/media/17391/download>> [Sk. internetā 2021. gada 11. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2021e. *Videomateriāls – "Invaliditātes noteikšana pārejas posmā no bērna uz pilngadīgu personu".* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/galerija/videomaterials-invaliditates-noteiksana-parejas-posma-no-berna-uz-pilngadigu-personu>> [Sk. internetā 2022. gada 21. janvārī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2021f. *Atbalsts pilngadīgai personai ar invaliditāti.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/media/14354/download>> [Sk. internetā 2021. gada 11. novembrī].

LR Labklājības ministrija (LM), 2021g. *Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrs.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://vspmis.lm.gov.lv/Public/PublicetsPakalpojums>> [Sk. internetā 2021. gada 13. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2004a. *Invaliditātes lietu nacionālās padomes nolikums. 29.06.2004.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/90599-invaliditates-lietu-nacionalas-padomes-nolikums>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2004b. *Labklājības ministrijas nolikums. 27.01.2004.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=83758>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2010. *Noteikumi par kārtību, kādā personas ar invaliditāti saņem atbalstu mājokļa pielāgošanai, un atbalsta saņemšanas nosacījumiem. 21.12.2010.* MK noteikumi Nr. 1170. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/223578-noteikumi-par-kartibu-kada-personas-ar-invaliditati-sanem-atbalstu-majokla-pielagosanai-un-atbalsta-sanemsanas-nosacijumiem>> [Sk. internetā 2021. gada 16. decembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2011a. *Nacionālā veselības dienesta nolikums. 01.11.2011.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/239184-nacionala-veselibas-dienesta-nolikums>> [Sk. internetā 2021. gada 11. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2011b. *Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas nolikums.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/229374-veselibas-un-darbspeju-ekspertizes-arstu-valsts-komisijas-nolikums>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2012a. *Nodarbinātības valsts aģentūras nolikums. 18.12.2012.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/253579-nodarbinatibas-valsts-agenturas-nolikums>> [Sk. internetā 2021. gada 9. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2012b. *Sociālās integrācijas valsts aģentūras nolikums.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/253732-socialas-integracijas-valsts-agenturas-nolikums>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2012c. *Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nolikums.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/253728-valsts-socialas-apdrosinasanas-agenturas-nolikums>> [Sk. internetā 2021. gada 8. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2014. *Prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas un invaliditāti apliecinoša dokumenta izsniegšanas noteikumi. 23.12.2014.* MK noteikumi Nr. 805. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/271253-noteikumi-par-prognozejamas-invaliditates-un-darbspeju-zaudejuma-noteikšanas-kriterijiem-terminiem-un-kartibu>> [Sk. internetā 2021. gada 23. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2019. *Plāns pieejamas vides veidošanai Latvijā 2019.–2021. gadam. 12.03.2019.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/305520-par-planu-pieejamas-vides-veidosanai-latvija-2019-2021-gadam>> [Sk. internetā 2021. gada 15. decembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2020a. *Noteikumi par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta un apbedīšanas pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību. 17.12.2020.* MK noteikumi Nr. 788. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/doc.php?id=319697>> [Sk. internetā 2021. gada 17. decembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2020b. *Valsts sociālās aprūpes centra "Zemgale" nolikums. 03.12.2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.vestnesis.lv/op/2020/234.5>> [Sk. internetā 2021. gada 11. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2021a. *Kārtība, kādā Latvijas Neredzīgo biedrība un Latvijas Nedzirdīgo savienība sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus un nodrošina tehniskos palīgīdzekļus – tīflotehniku un surdotehniku. 20.04.2021.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/322623-kartiba-kada-latvijas-neredzigo-biedriba-un-latvijas-iedzirdigo-savieniba-sniedz-socialas-rehabilitacijas-pakalpojumu-un-nodrosina-tehniskos-paligidziskus-tiflotehniku-un-surdotehniku>> [Sk. internetā 2021. gada 8. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2021b. *Likumprojekta "Grozījumi likumā "Par valsts pensijām"" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).* No: Saeimas Prezidijam. Par dokumentu nosūtīšanu saistībā ar 2021. gada valsts budžeta likumprojektu. 8.-21. lpp. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<http://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/1A9133FE8D11FC37C2258600004CB596?OpenDocument>> [Sk. internetā 2021. gada 11. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2021c. *Plāns personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju veicināšanai 2021.–2023. gadam.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/325492-par-planu-personu-ar-invaliditati-vienlidzigu-iespeju-veicinasanai-20212023-gadam>> [Sk. internetā 2021. gada 8. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2021d. *Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/media/9613/download>> [Sk. internetā 2021. gada 3. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2021e. *Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums. 07.09.2021.* MK noteikumi Nr. 611. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/325955-valsts-bernu-tiesibu-aizsardzibas-inspekcijas-nolikums>> [Sk. internetā 2021. gada 13. novembrī].

LR Ministru kabinets (MK), 2021f. *Tehnisko palīgīdzekļu noteikumi. 21.12.2021.* MK noteikumi Nr. 878. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/328672-tehnisko-paliglidzeklu-noteikumi>> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

LR Saeima (Saeima), 1994. *Likums par pašvaldībām. 19.05.1994.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/57255-par-pasvaldibam>> [Sk. internetā 2021. gada 23. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 1995a. *Par sociālo drošību. 07.09.1995.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/36850-par-socialo-drosibu>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 1995b. *Par valsts pensijām. 02.11.1995.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/38048-par-valsts-pensijam>> [Sk. internetā 2021. gada 17. decembrī].

LR Saeima (Saeima), 1997a. *Likums "Par valsts sociālo apdrošināšanu". 01.10.1997.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/45466-par-valsts-socialo-apdrosinasanu>> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 1997b. *Par nekustamā īpašuma nodokli. 04.06.1997.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/43913-par-nekustama-ipasuma-nodokli>> [Sk. internetā 2022. gada 21. janvārī].

LR Saeima (Saeima), 1998. *Bērnu tiesību aizsardzības likums. 19.06.1998.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/49096-bernu-tiesibu-aizsardzibas-likums>> [Sk. internetā 2021. gada 13. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 2002. *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. 31.10.2002.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/68488-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likums>> [Sk. internetā 2021. gada 9. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 2006. *Tiesībsarga likums. 06.04.2006.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/133535-tiesibsarga-likums>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 2010a. *Invaliditātes likums. 20.05.2010.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/211494-invaliditates-likums>> [Sk. internetā 2021. gada 22. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 2010b. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. 2010. gada jūnijs.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 2017. *Veselības aprūpes finansēšanas likums. 14.12.2017.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/296188/>> [Sk. internetā 2022. gada 28. februārī].

LR Saeima (Saeima), 2020a. *Grozījums likumā "Par sociālo drošību". 24.11.2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <[https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/webAll?SearchView&Query=\(\[Title\]=*soci%C4%81lo+dro%C5%A1%C4%ABbu*\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/webAll?SearchView&Query=([Title]=*soci%C4%81lo+dro%C5%A1%C4%ABbu*)&SearchMax=0&SearchOrder=4)> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 2020b. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam. 02.07.2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81_1.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

LR Saeima (Saeima), 2021. *Grozījumi Darba likumā. 27.05.2021.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/323801-grozijumi-darba-likuma>> [Sk. internetā 2022. gada 17. janvārī].

LR Saeimas Sociālo un darba lietu komisija (Sociālo un darba lietu komisija), 2020. *Par dzīves kvalitātes uzlabošanu un atbalsta sniegšanu ģimenēm, kuru aprūpē ir personas ar smagu invaliditāti kopš bērnības.* Sēde, 2020. gada 22. septembris [Tiešsaiste]. Pieejams:

<<https://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/F67138DEC4693CFEC22585E600298D0E?OpenDocument&srcv=dt>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

LR Satversmes tiesa (Satversmes tiesa), 2019. *Spridums lietā Nr. 2019-24-03. 25.06.2020.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search%5Bnumber%5D=2019-24-03>> [Sk. internetā 2021. gada 8. novembrī].

LR tiesībsargs (Tiesībsargs), 2012. *Banku pieejamība. 2012. gadā veiktās aptaujas apkopojums.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.lns.lv/files/text/Banku_pieejamiba_apkopojums.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 16. decembrī].

LR tiesībsargs (Tiesībsargs), 2016/2017. *Augstākās izglītības pieejamība personām ar invaliditāti.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/lapas/petijums_par_augstskolu_pieejamibu_2017_1510305919.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 16. decembrī].

LR tiesībsargs (Tiesībsargs), 2020. *Tiesības uz sociālo drošību.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/tiesibas-uz-socialo-nodrosinajumu>> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

LR tiesībsargs (Tiesībsargs), 2021a. *Personu ar invaliditāti tiesības.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/personu-ar-invaliditati-tiesibas>> [Sk. internetā 2021. gada 24. novembrī].

LR tiesībsargs (Tiesībsargs), 2021b. *Tiesībsarga gada ziņojumi.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.tiesibsargs.lv/lv/pages/petijumi-un-publikacijas/gadazinojumi/gada-zinojumi>> [Sk. internetā 2021. gada 14. decembrī].

LR Valsts kontrole (VK), 2018. *Vai medicīniskā rehabilitācija tiek sniegta pacientiem, kam tā ir vajadzīga, un pareizajā laikā?* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/vai-rehabilitacija-ir-pilnvertiga-veselibas-aprupes-pakalpojumu-sastavdala>> [Sk. internetā 2022. gada 25. februārī].

Madonas novada pašvaldības dome, 2021. *Madonas novada pašvaldības saistošie noteikumi Nr. 18 "Sociālās palīdzības pabalsti Madonas novadā". 25.11.2021.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://likumi.lv/ta/id/328612-socialas-palidzibas-pabalsti-madonas-novada>> [Sk. internetā 2021. gada 24. janvārī].

McConnell, D., Savage, A., Sobsey, D., Uditsky, B., 2015. Benefit-finding or finding benefits? The positive impact of having a disabled child. *Disability & Society*, Volume 30, 2015 – Issue 1, pp. 29–45.

Moors, M., 2019. *Latvijas sociālās drošības ieceres un veidošanās gadsimtu mijā.* No: *Sociālais darbs Latvijā*. LR Labklājības ministrija: 1/2019, 6.-26. lpp. [Tiešsaiste]. Pieejams <<https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2019/05/7-zhurnals.pdf>> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

Nacionālās rehabilitācijas centrs "Vaivari" (NRC Vaivari), 2021. *Par mums.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.nrcvaivari.lv/lv/par-mums>> [Sk. internetā 2021. gada 13. novembrī].

Nacionālās rehabilitācijas centrs "Vaivari" (NRC Vaivari), 2022. *Tehnisko palīgīdzekļu centrs. Palīgīdzekļu katalogs.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://vtpc.lv/lv/paligidzeklu-katalogs>> [Sk. internetā 2022. gada 7. februārī].

Nacionālais veselības dienests (NVD), 2021. *Nacionālā veselības dienesta darbības stratēģija 2021. gadam.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.vmnvd.gov.lv/lv/strategija>> [Sk. internetā 2022. gada 25. februārī].

Nodarbinātības valsts aģentūra (NVA), 2021. *Nodarbinātības valsts aģentūras 2020. gada publiskais pārskats.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.nva.gov.lv/lv/media/12377/download>> [Sk. internetā 2021. gada 12. novembrī].

Ogres novada pašvaldības dome, 2021. *Saistošie noteikumi Nr.20/2021 "Par atbalstu mājokļa ārējās vides pielāgošanai personai ar kustību traucējumiem". 23.09.2021.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.ogresnovads.lv/lv/media/89919/download>> [Sk. internetā 2022. gada 1. februārī].

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2018. *Social Protection System Review: A Toolkit*. [Tiešsaiste]. Pieejams:

<https://www.oecd.org/dev/inclusivesocietiesanddevelopment/Social_Protection_System_Toolkit.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

Paparde, I., 2021. *Palīgīdzekļi cilvēkiem ar invaliditāti: prioritāte, kurai pietrūkst naudas*. [Tiešsaiste].

Pieejams: <<https://neatkariga.nra.lv/izpete/360370-paliglidzekli-cilvekiem-ar-invaliditati-prioritate-kurai-pietrukst-naudas>> [Sk. internetā 2021. gada 25. oktobrī].

Projektu kvalitātes vadība, SIA, 2021. *Analīze par vides pieejamības pašnovērtējumu valsts un pašvaldību iestādēs*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/media/14705/download>> [Sk. internetā 2021. gada 20. decembrī].

Rajevska, F., Broka, A., Mihailova, H., Vilka, L., Deklava, L., Lotko, M., Trapenciēre, I., Višķere, A., Bela, B., Rasnača, L., Niklass, M., 2021. *Ziņojums par būtisku sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumu īstermiņa un vidēja termiņa ietekmi un priekšlikumi uzlabojumiem valsts un pašvaldību sociālās aizsardzības atbalsta pasākumu plānošanā un īstenošanā ārkārtējā situācijā*. Projekts Nr. VPP-COVID-2020/1-0013. [Tiešsaiste]. Pieejams:

<https://www.hespi.lv/sites/default/files/32_33_zinojums_lm_final.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 9. novembrī].

Rasnača, L., Reinholde, I., Putniņa, A., Pokšāns, A., Zalāns, K., Lakševics, K., Celmiņš, V., Velve, L., Staks, A., 2017. *Pētījums par starptautisko praksi personu ar invaliditāti atbalsta sistēmu jomā*. [Tiešsaiste].

Pieejams:

<http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/petijums_LM_par_starptautisko_praksi_personu_ar_invalid_atbalsta_sistema_joma.pdf> [Sk. internetā 2021. gada 1. decembrī].

Rīgas domes Labklājības departaments (Rīgas dome), 2021. *Mājokļa pielāgošana*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://ld.riga.lv/lv/socialais-darbs.html>> [Sk. internetā 2022. gada 18. janvārī].

Ropažu novada pašvaldības dome, 2021. *Saistošie noteikumi Nr.23/21 "Pašvaldības brīvās iniciatīvas pabalsti Ropažu novadā"*. 10.11.2021. [Tiešsaiste]. Pieejams:

<<https://www.ropazi.lv/lv/media/11341/download>> [Sk. internetā 2022. gada 20. janvārī].

Salaspils novada pašvaldības dome, 2012. *Salaspils novada domes saistošie noteikumi Nr. 28/2012 "Neizvērtējamie pabalsti Salaspils novada iedzīvotājiem"*. 29.08.2012. [Tiešsaiste]. Pieejams:

<<https://likumi.lv/ta/id/320925-neizvertejamie-pabalsti-salaspils-novada-iedzivotajiem>> [Sk. internetā 2022. gada 20. janvārī].

Siguldas novada pašvaldības dome, 2021. *Saistošie noteikumi Nr. 24 "Par Siguldas novada pašvaldības brīvprātīgās iniciatīvas pabalstiem"*. 04.11.2021. [Tiešsaiste]. Pieejams:

<<https://www.sigulda.lv/download.php?id=6323>> [Sk. internetā 2022. gada 20. janvārī].

Social Protection Human Rights, n.d. *Standards of Accessibility, Adaptability and Acceptability*.

[Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://socialprotection-humanrights.org/framework/principles/standards-of-accessibility-adaptability-and-acceptability/>> [Sk. internetā 2021. gada 13. decembrī].

Sociālās integrācijas valsts aģentūra (SIVA), 2021. *Sociālās integrācijas valsts aģentūras publiskais gada pārskats 2020*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.siva.gov.lv/lv/publiskie-parskati>> [Sk. internetā 2021. gada 15. decembrī].

Talsu novada dome, 2021. *Pabalsts mājokļa vides pielāgošanai*. Saistošie noteikumi Nr. 22, 30.09.2021.

[Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.vestnesis.lv/op/2021/202.20>> [Sk. internetā 2022. gada 18. janvārī].

United Nations Economic and Social Council (UN ESC), 2008. *General Comment No. 19. The right to social security (art. 9)*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://socialprotection-humanrights.org/wp-content/uploads/2015/06/CESCR-General-Comment-19.pdf>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (UN OHCHR), n.d. *OHCHR and the right to social security*. [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.ohchr.org/en/social-security>> [Sk. internetā 2021. gada 4. novembrī].

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA), 2021. *Pārskats par darbību 2020. gadā*. [Tiešsaiste].

Pieejams: <<https://www.vsaa.gov.lv/lv/media/2993/download>> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA), n.d. *Informācija par valsts pakalpojumiem cilvēkiem ar invaliditāti.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.vsa.gov.lv/lv/media/172/download>> [Sk. internetā 2021. gada 10. novembrī].

Westwood, A., Langerak, N., Fieggen, G., 2014. Transition from child- to adult-orientated care for children with long-term health conditions: A process, not an event. *South African Medical Journal.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/264793890_Transition_from_child-to_adult-orientated_care_for_children_with_long-term_health_conditions_A_process_not_an_event> [Sk. internetā 2021. gada 9. novembrī].

World Bank, 2020. *Disability Policy and Disability Assessment System in Latvia.* [Tiešsaiste]. Pieejams: <<https://www.lm.gov.lv/lv/media/9799/download>> [Sk. internetā 2021. gada 3. novembrī].

Intervija

Intervija ar D. Podziņu (16.11.2021.). Intervija ar neatkarīgo pētnieci, Eiropas Invaliditātes ekspertu akadēmiskā tīkla nacionālo ekspertu Dainu Podziņu.

Informācijas pieprasījums

Ministrijas sniegtās atbildes uz Saeimas Analītiskā dienesta informācijas pieprasījumu

LR Labklājības ministrija un Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija (LM un VDEĀVK), 14.01.2022. Atbildi sniedza Sociālās iekļaušanas politikas departamenta vecākā eksperte Aiga Lukašenoka.

Citu iestāžu sniegtās atbildes uz Saeimas Analītiskā dienesta informācijas pieprasījumu

Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācija SUSTENTO (SUSTENTO), 01.02.2022. Atbildi sniedza Politikas koordinatore Iveta Neimane.

Latvijas Pašvaldību savienība (LPS), 10.02.2022. Atbildi sniedza LPS padomniece veselības un sociālajos jautājumos Ilze Rudzīte.

LR tiesībsargs (Tiesībsargs), 14.01.2022. Atbildi sniedza tiesībsarga vietniece Ineta Piļāne.

Nacionālais veselības dienests (NVD), 22.02.2022. Atbildi sniedza Nacionālā veselības dienesta direktors Āris Kasparāns.

Podziņa, D., 12.01.2022. *Par pētījumu par personām ar invaliditāti kopš bērnības.* 12.01.2022. [Elektroniska sarakste ar Eiropas Invaliditātes ekspertu akadēmiskā tīkla nacionālo ekspertu Dainu Podziņu].

Sociālās integrācijas valsts aģentūra (SIVA), 14.01.2022. Atbildi sniedza Sociālo pakalpojumu uzskaites nodaļas vadītāja Solvita Zviedre.

ECPRD informācijas pieprasījumi par sociālās drošības tīklu personām ar invaliditāti un personām ar invaliditāti kopš bērnības

European Centre for Parliamentary Research and Documentation (ECPRD), 2021. *Distinction between persons with disabilities and persons with disabilities since childhood. Request No. 4937.*

Nepublicētie materiāli

LR Labklājības ministrija (LM), 2021h. *Informācijas pieprasījums par statistikas datiem.* 17.12.2021. [Elektroniska sarakste ar Sociālās iekļaušanas politikas departamenta vecāko referenti Zandu Beinari].

Pārresoru koordinācijas centrs (PKC), 2020. *Ziņojums par valsts un pašvaldību sniegto atbalstu ģimenēm, kas audzina bērnu ar invaliditāti.* 16.12.2021. [Elektroniska sarakste ar Pārresoru koordinācijas centra konsultanti Nitu Jirgensoni].

Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA), 2022. *Informācijas pieprasījums par 2021. gadā paveiktajiem uzdevumiem.* 03.01.2022. [Elektroniska sarakste ar Pamatprocesu vadības daļas vadītāju Ivonnu Muzikanti].

Titullapas noformējumam izmantots attēls no tīmekļvietnes:

<https://pixabay.com/illustrations/labyrinth-goal-planning-1015640/>

Darba noformējumam izmantoti attēli no tīmekļvietnes:

<https://freeflagicons.com/>

Pielikums

Eiropas Savienības valstu prakse invaliditātes politikā

Avots: [ANED, 2021](#)

Valsts	Elements	Prakse
 Austrija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Lielākoties ir pieejami atbalsta pasākumi dzīvesvietā, piemēram, personiskā palīdzība, aprūpe koplietošanas dzīvoklī, institucionālā aprūpe. Pakalpojumu pieejamība pilsētās un lauku reģionos būtiski atšķiras.</p> <p>Personas ar invaliditāti, kuras strādā, parasti ir labākā situācijā, jo ir pieejami papildu līdzekļi, lai tām nodrošinātu palīgtehnoloģijas vai finansētu pielāgojumus darba vietā un mājās.</p> <p>Individuālā palīdzība darba vietā tiek īstenota valsts programmas ietvaros, bet visus pārējos atbalsta pakalpojumus reglamentē un finansē katra no deviņām provincēm atsevišķi.</p> <p>Invaliditātes dēļ radušos izdevumu apmaksai pieejami šādi pabalsti: ilgtermiņa aprūpes pabalsts (157,30–1688,90 <i>euro</i> mēnesī); palielināts ģimenes pabalsts, ja bērnam ir invaliditāte (piemaksa 155,90 <i>euro</i> mēnesī); nelaimes gadījuma pabalsts (izmaksā, ja nelaimes gadījums darbā izraisījis paliekošu invaliditāti).</p>
	Izglītība	<p>Pastāv 10 dažādas speciālās skolas, kas orientētas uz dažādiem invaliditātes veidiem. Vecākiem ir iespēja izvēlēties, vai bērns apmeklēs speciālo vai vispārīgā skolu. Speciālo skolu pienākums ir atbalstīt bērnus ar invaliditāti vispārīgā skolā.</p> <p>Pastāv īpaša speciālo skolu mācību programma neredzīgiem bērniem, un tā attiecas gan uz bērniem vispārīgā skolā, gan speciālajās skolās.</p> <p>Profesionālo skolu audzēkņi, kuriem ir mācīšanās grūtības, var vai nu pagarināt pirmo profesionālās skolas mācību gadu par diviem gadiem, vai arī pabeigt mācības ar daļēju kvalifikāciju. Šos divus modeļus sauc par integrētu profesionālo apmācību. Galvenie jaunie pasākumi obligātās izglītības un apmācības īstenošanai ir jauniešu izaugsmes veicināšana, pāreja no skolas uz darbu attīstīšana, kā arī deviņi reģionālie koordinācijas un organizācijas biroji.</p> <p>Studentiem ar invaliditāti ir tiesības kārtot pielāgotus eksāmenus. Daudzās Austrijas universitātēs studentiem ar invaliditāti un hroniskām slimībām ir savi pārstāvji.</p>
	Nodarbinātība	<p>Darbojas kvotu sistēma. Galvenie atbalsta veidi ir algu subsīdijas darba devējiem, mobilitātes subsīdijas, darba vietas pielāgošana, atbalsts iesaistei darba tirgū, kvalifikācijas projekti, integrēta profesionālā apmācība, nodarbinātības projekti un personiskā palīdzība darba vietā.</p> <p>Lai darba vietu vai profesionālās apmācības vietu un visas ar to saistītās telpas padarītu pieejamas personai ar invaliditāti, pielāgojumus finansē vai finansiāli atbalsta kompetentā valsts iestāde. Finansējums var būt līdz 50 % no kopējām izmaksām, tomēr atsevišķos gadījumos tiek apmaksātas visas izmaksas. Nepieciešamās palīgierīces vai tehnisko aprīkojumu, kas saistīts ar profesiju, var finansēt pilnā apmērā.</p> <p>Algu subsīdijas ir viens no galvenajiem valsts īstenotajiem pasākumiem, lai atbalstītu personu ar invaliditāti nodarbinātību. Ja uzņēmums nodarbina personu ar invaliditāti, tas var saņemt pabalstu algas un sociālās apdrošināšanas maksājumu segšanai. Visiem darba devējiem, kas nodarbina 25 vai vairāk darbinieku, ir pienākums nodarbināt vismaz vienu personu ar invaliditāti. Ja viņi nenodarbina personas ar invaliditāti atbilstoši šai kvotu sistēmai, tad atkarībā no uzņēmuma lieluma kompensācijas maksa ir 262–391 <i>euro</i> mēnesī par katru nestrādājošu personu ar invaliditāti. Kvotas attiecas gan uz valsts, gan privāto sektoru.</p>
	Neatkarīga dzīvošana	<p>Flandrijas invalīdu aģentūra sniedz atbalstu personām ar invaliditāti, kuras vēlas pielāgot savu mājokli, turklāt Valonijā un Flandrijā piedāvā personīgās palīdzības pabalstu.</p>

Valsts	Elements	Prakse
 Belģija		<p>Flandrijā un Valonijā personas ar invaliditāti līdz 65 gadu vecumam var rēķināties ar invalīdu aģentūras nodrošināto aprūpi un finansiālo palīdzību. Personām ar invaliditāti var tikt nodrošinātas arī tehniskās ierīces un mājokļa pielāgojumi, piemēram, drošības pogu un kāpņu lifta uzstādīšana, ratiņkrēsli u. c.</p> <p>Ienākumu aizvietošanas pabalsts ir paredzēts personām, kuras nevar piedalīties darba tirgū un tādējādi ir zaudējušas vismaz vienu trešdaļu iespēju nopelnīt salīdzinājumā ar darba tirgū esošām personām bez invaliditātes.</p> <p>Integrācijas pabalsts ir paredzēts personu ar invaliditāti ikdienas dzīves uzlabošanai un bieži vien tas ir saistīts ar dārgu pasākumu īstenošanu (piemēram, personai var būt nepieciešams motorizēts ratiņkrēsls, ergonomiski veidoti virtuves piederumi, speciāls vannasistabas aprīkojums u. tml.).</p> <p>Flandrijas sociālās aizsardzības sistēmā īpaši vecāka gadagājuma cilvēkiem tiek nodrošināts papildu budžets aprūpei.</p>
	Izglītība	<p>Belģijā noteikts, ka vecāki savam bērnam var brīvi izvēlēties skolu. Speciālā izglītība tiek organizēta atkarībā no bērna invaliditātes veida un smaguma pakāpes, kā arī no bērna spējas mācīties. Flandrijā ir astoņi dažādi speciālās izglītības veidi. Bērnu ar invaliditāti var reģistrēt vispārizglītojošās skolās ar speciālās izglītības iestāžu atbalstu.</p> <p>Augstākās izglītības programmas ir pieejamas arī personām ar invaliditāti.</p>
	Nodarbinātība	<p>Noteikta kvota – 3 % no visās federālajās iestādēs nodarbinātajām personām jābūt personām ar invaliditāti. Darba vietas pielāgojumus var iniciēt gan darbinieks, gan darba devējs.</p> <p>Lai atbalstītu personu ar invaliditāti profesionālo integrāciju, Flandrijā noteiktas vairākas piemaksas un pasākumi, piemēram, kompensācijas izmaksa par darba apģērbu vai darbarīkiem, kompensācija par ceļa izdevumiem, atbalsts tulka nodrošināšanai, nodarbinātība aizsargātās darbnīcās. Darba devējiem, kas nodarbina darbiniekus ar invaliditāti, ir paredzēta īpaša piemaksa. Arī Valonijā par personu ar invaliditāti nodarbināšanu tiek nodrošinātas dažādas piemaksas, piemēram, darba vietas pielāgošanai.</p>
 Bulgārija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Personas ar pastāvīgu invaliditāti ir tiesīgas saņemt ikmēneša pabalstu par pašvaldības dzīvokļa īri, ja tām nav radnieku un tās dzīvo vienas, kā arī tās ir noslēgušas īres līgumu.</p> <p>Deinstitucionalizācijas laikā līdz 2016. gada beigām tika slēgtas visas iestādes bērniem ar invaliditāti, jo tika izveidotas nelielas grupu mājas, kā arī daļa bērnu nonāca audžuģimeņu vai radnieku aprūpē vai tika adoptēti.</p> <p>Nav tiesību aktu, kas regulētu atbalsta sniegšanu dzīvei sabiedrībā (profesionāla un savstarpēja konsultēšana, personiskā palīdzība un atbalsts skolā, darbā vai brīvajā laikā) un veicinātu neatkarīgu dzīvi.</p> <p>Kopš 2019. gada asistentu programmu finansē valsts, savukārt līdz 2019. gadam tā tika finansēta no ES fondu līdzekļiem. Lai nodrošinātu asistenta pakalpojumus, veic individuālo vajadzību novērtēšanu divos posmos. Finansiālais atbalsts galvenokārt ir atkarīgs no medicīniskā novērtējuma (tiek ņemts vērā veselības traucējumu veids un smaguma pakāpe), kā arī no noteiktā nabadzības sliekšņa (2019. gadā tas bija 178 <i>euro</i>), kas tiek pārskatīts ik gadu.</p> <p>Personām ar invaliditāti pēc darbības spēju un ienākumu izvērtēšanas ir iespēja saņemt atbalstu automašīnas iegādei vai pielāgošanai (piešķir līdz 712 <i>euro</i> un atkārtoti var piešķirt pēc pieciem gadiem), mājokļa pielāgošanai (piešķir līdz 356 <i>euro</i> un atkārtoti var piešķirt pēc 10 gadiem), rehabilitācijai (līdz 142 <i>euro</i>), turklāt var tikt nodrošināta pašvaldības dzīvokļa īres maksa, medicīnisko ierīču iegāde vai remonts.</p>

Valsts	Elements	Prakse
	Izglītība	<p>Skolas vecuma bērniem ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir pieejami speciālas pedagoģiskās palīdzības centri (43 centri visā valstī). 2018. gadā šajos centros atbalstu saņēma 2821 bērns ar intelektuālās attīstības traucējumiem, bet 708 bērni ar dzirdes un redzes traucējumiem mācījās speciālajās skolās, kas paralēli darbojas joprojām.</p> <p>Bērni ar invaliditāti tiek uzņemti vispārīzglītojošās skolās, speciālajās skolās vai speciālās izglītības atbalsta centros atkarībā no reģionālo izglītības komisiju novērtējuma un vecāku/aizbildņu vēlmēm.</p> <p>Personām ar pastāvīgu invaliditāti un vairāk nekā 70 % darbspēju samazinājumu tiek nodrošināta atvieglota piekļuve augstākajai izglītībai (atkarībā no katras augstākās izglītības iestādes iekšējā regulējuma), kā arī ir paredzētas tiesības uz atbalstu studiju laikā. Lielākā daļa augstākās izglītības iestāžu ir atbrīvojušas no uzņemšanas maksas pretendētus ar invaliditāti, bet mazāk ir tādu, kas ir nodrošinājušas atbilstošus pielāgumus studentiem ar invaliditāti.</p>
	Nodarbinātība	<p>Darba devējiem, kas ir pieņēmuši darbā vairāk nekā 50 darbinieku, katru gadu ir jānosaka darba vietas, kas piemērotas personām ar invaliditāti. Atkarībā no saimnieciskās darbības veida kvotas ir 4–10 % no visām darba vietām, un personām ar invaliditāti paredzēto darba vietu īpatsvaru katrai saimnieciskajai darbībai nosaka Darba un sociālās politikas ministrija un Veselības aizsardzības ministrija. Ja darba devējs neizpilda kvotas, par katru neaizņemto darba vietu ir jāmaksā ikmēneša kompensācijas maksa 30 % apmērā no minimālās algas. 2017. gadā bija nodarbināts 20,1 % personu ar invaliditāti.</p> <p>Lai saņemtu finansējumu darba vietas pieejamības nodrošināšanai, darba vietas pielāgošanai un aprīkošanai personai ar pastāvīgu invaliditāti, kopš 2010. gada darba devēji var pieteikt projektus aģentūrā, kas nodarbojas ar jautājumiem attiecībā uz personām ar invaliditāti (APD).</p> <p>Ja darba devējs nesaņem finansējumu saskaņā ar Nodarbinātības veicināšanas likumu, ir iespējami divi citi varianti: 1) finansējums no valsts budžeta saskaņā ar Invalīdu integrācijas likuma noteikumiem 30 % apmērā no samaksātajām sociālajām, veselības un papildu pensiju apdrošināšanas iemaksām par darbiniekiem ar invaliditāti un/vai 2) darba vietas pielāgošanas un aprīkojuma izmaksu, kas tiek uzrādītas grāmatvedības dokumentos, kompensēšana.</p> <p>Profesionālā rehabilitācija personām ar invaliditāti nodrošina iespēju pārvarēt piekļuves šķēršļus un atgriezties savā profesijā. Šīs rehabilitācijas mērķis ir attīstīt personu ar invaliditāti zināšanas un darba prasmes, nodrošinot to veselības stāvoklim, izglītībai un kvalifikācijai atbilstošas darba iespējas. Profesionālās rehabilitācijas elementi ir šādi:</p> <p>darbspēju novērtēšana, profesionālās konsultācijas un profesionālā apmācība, atbalsta pakalpojumu un palīdzības sniegšana darbā, palīdzība funkcionālo ierobežojumu šķēršļu pārvarēšanai darbā, darba vietas pielāgošana un piemērotu darba apstākļu nodrošināšana. Profesionālā rehabilitācija veicina tiesības uz darbu, izmantojot tostarp darba terapiju, sociālo iekļaušanu caur darbu, nodrošinot pakalpojumus, kas vērsti uz nodarbinātību darbnīcās un atvērtajā darba tirgū, un atbilstošu nodarbinātības veidu, kā arī darba vides pielāgošanu.</p>
 Čehija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Personām ar invaliditāti nodrošina tehniskos palīgīdzekļus, kā arī asistenta pakalpojumus. Asistenta pakalpojuma apjomu nosaka sociālais darbinieks un ārstniecības persona. Tiek piedāvāts vienreizējs speciālas palīdzības pabalsts, kas ļauj nodrošināt pašaprūpi, darba aktivitātes, izglītību, sociālos kontaktus. Pabalsts ir paredzēts cilvēkiem ar smagu invaliditāti, neredzīgiem vai nedzirdīgiem cilvēkiem. Maksimālā dotācijas summa ir 14 040 <i>euro</i> vai 16 046 <i>euro</i> (piemēram, lifta ierīkošanai). Ir vecuma pensija, invaliditātes pensija, atraisītu un bāreņu pensijas. Ja personai pienākas vairākas pensijas, tad tiek izmaksāta lielākā no tām.</p>
	Izglītība	<p>Kopš 2004. gada bērni var mācīties ne tikai speciālajās, bet arī vispārīzglītojošajās skolās, izmantojot individuālās integrācijas metodes. Nav speciālu tiesību aktu par finansiālu atbalstu studentiem ar invaliditāti.</p>

Valsts	Elements	Prakse
	Nodarbinātība	<p>Nodarbinātības biroji nodrošina cilvēkiem ar invaliditāti individuāli pielāgotus nodarbinātības pakalpojumus, tostarp atbalstītās nodarbinātības pakalpojumus.</p> <p>Nodarbinātības aģentūras filiāles par profesionālās rehabilitācijas pakalpojumiem var slēgt līgumus ar NVO vai citiem pakalpojumu sniedzējiem. Izveidota programma "Apmācība darbam", kurā var piedalīties ar asistenta atbalstu un kuras ilgums var būt līdz 24 mēnešiem.</p> <p>Nodarbinātības aģentūra var piešķirt darba devējam pabalstu aizsargātās darba vietas izveidei. Darba devējam, kas nodrošinājis apmācības personām ar invaliditāti, Nodarbinātības aģentūra var atlīdzināt apmācību izdevumus pilnā apmērā. Ja vairāk nekā puse no nodarbinātajām personām ir personas ar invaliditāti, darba devējs arī ir tiesīgs saņemt pabalstu.</p>
 Dānija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Ģimenes ar bērniem invalīdiem saņem pabalstu, lai apmaksātu papildu izdevumus, kas rodas invaliditātes dēļ. Ja bērns ir jāaprūpē nepārtraukti, tās saņem samaksu par stundām, kas nepieciešamas viņa aprūpei. Šis maksājums nepārsniedz 4195 <i>euro</i> mēnesī (2019. gadā) par pilnu darba laiku un proporcionālu summu, ja strādā nepilnu darba laiku. Pieaugušie cilvēki ar invaliditāti arī var saņemt pakalpojumus, lai varētu dzīvot patstāvīgi.</p> <p>Pašvaldības ir atbildīgas par patstāvīgai dzīvei nepieciešamo palīgierīču nodrošināšanu mājās, mājokļa pārveidošanu un transportu. Ja personai nepieciešama ierīce, kas uzskatāma par parastu patēriņa preci, piemēram, klēpjdatators, izmaksas tiek segtas 50 % apmērā. Finansiālais atbalsts automašīnas iegādei tiek piešķirts bezprocentu aizdevuma veidā, un tā maksimālais apjoms ir 25 638 <i>euro</i> (2019. gadā).</p> <p>Ir izveidotas divas valsts individuālās palīdzības shēmas, kurās var piedalīties cilvēki ar dažādu veidu invaliditāti no 18 gadu vecuma. Personas, kurām ir tiesības saņemt palīdzību vairāk nekā 20 stundas, var izvēlēties saņemt naudas pabalstu un nodarbināt asistentus.</p> <p>Ir nodrošināta invaliditātes pensija personām vecumā no 40 līdz 65 gadiem, taču tā ir pieejama arī no 18 līdz 39 gadu vecumam, ja ir īpaši apstākļi, kas liedz personai strādāt vai uzlabot iespējas strādāt. Invaliditātes pensija nepienākas, ja darbspējas iespējams uzlabot ar ārstēšanos, rehabilitāciju vai kā citādi. Pašvaldības nodrošina nepieciešamo papildu izdevumu (līdz 657 <i>euro</i> 2019. gadā) apmaksu mājāsaimniecībai, kurā ir bērns līdz 18 gadu vecumam ar būtiskiem un pastāvīgiem fiziskiem vai garīgiem traucējumiem, smagu hronisku vai ilgstošu slimību. Invaliditātes pensijas saņēmējiem ir brīvprātīga papildu darba tirgus pensija, kuras ietvaros indivīds pensiju shēmā maksā vienu trešdaļu, bet pašvaldība maksā divas trešdaļas no iemaksām.</p>
	Izglītība	<p>Pašvaldība, konsultējoties ar vecākiem, pieņem lēmumu par bērna nosūtīšanu uz speciālo skolu. Speciālā izglītība ir integrēta valsts skolu sistēmā. Mācības zīmju valodā tiek piedāvātas visiem skolēniem, kuriem ir spēcīgi dzirdes traucējumi. Skolēniem ir iespēja apgūt Braila rakstu. Mācības var notikt parastajās, speciālajās vai reģionālajās mācību iestādēs. Studentiem, kuriem tas nepieciešams, tiek nodrošināta speciālā izglītība un cita speciālā mācību palīdzība.</p> <p>Studiju atbalsts studējošajiem ir 828 <i>euro</i> mēnesī, bet studentam ar invaliditāti noteikta piemaksa 1177 <i>euro</i> mēnesī, tātad students ar invaliditāti saņem 2005 <i>euro</i> mēnesī (2019. gadā).</p>
	Nodarbinātība	<p>Pašvaldību nodarbinātības centri apkalpo personas ar invaliditāti.</p> <p>Personām ar invaliditāti ir tiesības uz speciāliem palīgīdzekļiem.</p> <p>Pastāv iespēja saņemt elastīga darba apliecību, kas atvieglo attiecīga darba atrašanu un darba devējam norāda, kādas ir personas vajadzības. Šādu apliecību persona var saņemt, ja tā ir jaunāka par 65 gadiem, tās darbspējas ir pastāvīgi samazinātas, kā arī tā ir izmēģinājusi visas pārkvalificēšanās iespējas.</p>

Valsts	Elements	Prakse
 Francija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Katra pašvaldība var sniegt finansiālu palīdzību atbalsta personas algošanai vai arī sniegt palīdzību tieši mājās. Maksimālais pieejamais atbalsta laiks ir 30 stundas mēnesī. Attiecībā uz bērniem ar invaliditāti ir pieejami arī pakalpojumi, kuru mērķis ir nodrošināt specializētu izglītību un aprūpi skolā vai mājās. Pakalpojums ir atkarīgs no bērna vajadzībām, un to pilnībā finansē valsts.</p> <p>Personām, kurām invaliditāte ir jau no bērnības un kuras nav strādājušas pietiekami ilgi, lai būtu tiesīgas saņemt sociālo nodrošinājumu, ir paredzēts no iemaksām neatkarīgs invaliditātes pabalsts.</p>
	Izglītība	<p>Kopš 2016. gada skolēniem ar invaliditāti pieejami atbalsta personu pakalpojumi. Tiek uzsvērtā šādu skolēnu integrēšana vispārīgizglītojošajās, nevis speciālajās skolās. Iekļaušanas programmas ir ieviestas pamatskolās, vidusskolās un arodskolās.</p> <p>Augstākās izglītības iestādēm ir jāsaņem ziņojumi par to, kā tajās tiek īstenoti atbalsta pasākumi studentiem ar invaliditāti, kādi ir rezultāti un uzraudzības rādītāji.</p>
	Nodarbinātība	<p>2018. gada sākumā tika uzsākti pasākumi, kuru mērķis ir virzīt personas ar invaliditāti profesionālajā karjerā. Šajos pasākumos ietilpst medicīniski sociālā atbalsta sniegšana un profesionālo mērķu un prasmju izvērtēšana, profesionālā plāna izstrāde, lai sekmētu personas pāreju uz darba vidi, atbalsts darba meklēšanā, personas uzraudzība darbā (lai nodrošinātu karjeras virzību, atvieglojot piekļuvi apmācībai, prasmju pilnveidošanai un darba apstākļu pielāgošanai).</p> <p>Francijā uzņēmumos, kas vismaz trīs gadus nodarbina vairāk par 20 personām, vismaz 6 % no tām jābūt personām ar invaliditāti. Ja kvota netiek izpildīta, ir jāmaksā nodoklis.</p> <p>Uzņēmumi, kas nodarbina personas ar invaliditāti sešus mēnešus vai ilgāk, var saņemt līdz 3000 <i>euro</i> lielu atbalstu profesionālai iekļaušanai.</p>
 Grieķija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Lai mudinātu personas ar invaliditāti dzīvot neatkarīgi, tiek sniegts atbalsts dzīvesvietas nodrošināšanai personām ar garīgiem traucējumiem, ir iespēja izmantot dienas aprūpes centru personām ar invaliditāti, tiek piedāvāti kuponi, lai pirmsskolas vecuma bērni ar invaliditāti varētu apmeklēt specializētas agrīnās izglītības un aprūpes iestādes, kā arī sabiedrībā balstīti un ar garīgo veselību saistīti pakalpojumi (tostarp, piemēram, mobilās vienības un specializēti dienas centri personām ar Alcheimera slimību).</p> <p>Ir noteikts invaliditātes pabalsts personām, kuras dzīvo sabiedrībā un kurām nepieciešama trešās personas palīdzība.</p> <p>Pabalstu apmērs mēnesī svārstās no 362 <i>euro</i> (lielākajai daļai personu) līdz 771 <i>euro</i> personām ar smagu invaliditāti. Cilvēkiem ar 80 % invaliditāti, kuriem ir grūtības pārvietoties, tiek piešķirts papildu pabalsts, lai apmaksātu ar pārvietošanās atvieglošanu saistītus izdevumus (165 <i>euro</i> mēnesī).</p>
	Izglītība	<p>Lēmumu par to, vai skolēns ar invaliditāti apmeklē vispārīgizglītojošo vai speciālo skolu, pieņem, pamatojoties uz skolēnam vajadzīgā atbalsta veidu.</p> <p>Atbalsta pasākumi skolas līmenī var ietvert iekļaušanas klases vai paralēlo atbalstu, diferencētas mācību metodes, alternatīvas mācību formas, tehnisko palīgīdzekļu un IKT nodrošināšanu, rakstveida eksāmenu aizstāšanu ar mutvārdu eksāmeniem, kā arī saikni ar atbalsta dienestiem pēc vajadzību novērtējuma, ko veic starpdisciplinārā izglītības novērtēšanas un atbalsta komiteja, kas izveidota katrā skolā vispārējās pamatizglītības un vidējās izglītības posmā.</p> <p>10 % vietu vispārējās profesionālās apmācībasursos ir rezervētas personām ar invaliditāti, savukārt Atēnās un Salonikos ir divi specializēti profesionālās apmācības centri, kas paredzēti tikai personām ar invaliditāti.</p> <p>Augstākās izglītības iestādēs personas ar invaliditāti var uzņemt bez eksāmeniem, aizpildot 5 % vietu katrā augstākās izglītības iestādes nodaļā. Augstākās izglītības iestādēs ir izveidotas pieejamības struktūrvienības, kuru mērķis ir sniegt atbalstu studentiem ar invaliditāti, nodrošināt</p>

Valsts	Elements	Prakse
		informāciju un konsultācijas par pieejamību, palīgtehnoloģijām, karjeras iespējām vai citiem aspektiem, kas saistīti ar invaliditāti un augstākās izglītības iestādes ikdienas organizāciju. Šādas struktūrvienības ir atbildīgas par visu nepieciešamo pasākumu veikšanu, lai nodrošinātu augstākās izglītības iestādes pakalpojumu pieejamību studējošajiem ar invaliditāti.
	Nodarbinātība	Nodarbinātības organizācijā darbojas Īpašo sociālo grupu dienests, kura kompetencē citstarp ir tādu programmu un pasākumu izstrāde un īstenošana, kas veicina personu ar invaliditāti iekļaušanu darba tirgū. Nav izveidots mehānisms, kas nodrošinātu pastāvīgu finansiālu atbalstu darba vietas pielāgošanai. Noteikta obligātās nodarbinātības kvotu sistēma.
 Horvātija	Neatkarīga dzīvošana	Tiek nodrošināti dažādi sociālie pakalpojumi, piemēram, izmitināšana institūcijā, dienas aprūpes programmas, dzīve kopienā vai neatkarīga dzīve ar sociālo atbalstu un palīdzību mājās. Sociālās aprūpes pakalpojumus sniedz galvenokārt personas dzīvesvietā un vietējā kopienā, izmantojot aprūpi ārpus institūcijām. To nodrošina dažādi pakalpojumu sniedzēji. Palīdzību dzīvesvietā finansē tikai pašas personas ar invaliditāti un viņu ģimenes. Ja personai ir veselības apdrošināšana, dažu palīgierīču izmaksas tiek kompensētas. Atbalsta pakalpojumos personām ar invaliditāti ietilpst, piemēram, personīgā asistenta nodrošināšana, zīmju valodas tulka un neredzīgu personu asistenta nodrošināšana. Palīdzības pakalpojumi personām ar invaliditāti tiek sniegti sadarbībā ar dažādām organizācijām. Valstī tiek nodrošināts invaliditātes pabalsts (to nav tiesību saņemt, ja persona jau saņem cita veida pabalstu vai atrodas institūcijā, turklāt pabalsta izmaksas termiņš ir ierobežots, ja persona var strādāt), nodokļu atlaides, minimālā ienākuma pabalsts, komunālo pakalpojumu maksas atlaides u. tml.
	Izglītība	Skolēnu izglītošana speciālās izglītības iestādēs pieļaujama kā izņēmums vienīgi gadījumos, kad skolēnam nepieciešama arī papildu veselības un sociālā aprūpe. Atkarībā no mācīšanās grūtību veidiem skolēniem ar invaliditāti nosaka atbilstošas izglītības programmas un atbalsta veidus. Ir izstrādāts mācīšanās grūtību saraksts, lai noteiktu skolēnu individuālajām vajadzībām atbilstošu programmu un profesionālo atbalstu. Izglītības programmas var būt dažādas, piemēram, parastā programma ar individualizētām aktivitātēm; parastā programma ar satura pielāgošanu un individualizētām aktivitātēm; speciālā programma ar individualizētām aktivitātēm; speciālās programmas kompetences apguvei ikdienas dzīves aktivitātēs; darbs ar individualizētām aktivitātēm. Skolēniem ar invaliditāti atbilstošas mācību programmas un atbalsta pasākumus nosaka ekspertu komisija. Skolēniem ar attīstības traucējumiem nodrošina skolas pieejamību (vides pielāgošanu, klases ar speciālām programmām) un skolas mācību programmas pielāgošanu, sākot ar individualizētu pieeju mācībās un beidzot ar speciālām programmām, kā arī iespēju mācīties dzīvesvietā vai veselības aprūpes iestādē. Pašvaldības var piešķirt līdzekļus personīgajiem asistentiem klasēs skolēniem ar speciālām izglītības vajadzībām. Nav izstrādāti speciāli studentu ar invaliditāti tiesības regulējoši noteikumi. Šis jautājums ir atstāts katras augstākās izglītības iestādes kompetencē. Visās lielākajās augstākās izglītības iestādēs studentiem ar invaliditāti ir izveidots birojs, kura kompetencē ietilpst vienlīdzīgu studiju apstākļu nodrošināšana studējošajiem ar invaliditāti, informācijas un tiešas palīdzības sniegšana. Studējošie ar invaliditāti var saņemt finansiālu atbalstu transporta izdevumu segšanai – 135 euro mēnesī.

Valsts	Elements	Prakse
	Nodarbinātība	<p>Lai bezdarbnieki ar invaliditāti tiktu sagatavoti nodarbinātībai, tos var nosūtīt uz šādiem profesionālās rehabilitācijas pasākumiem: atbilstošu darba un vispārējo spēju noteikšana; apmācība darbā, izglītības ieguve, kā arī sociālo prasmju un iemaņu uzturēšana un uzlabošana līdz darba iegūšanas brīdim; individuālās un grupu programmas apmeklēšana, lai uzlabotu sociālo iekļaušanu. Periods, kurā bezdarbnieki ar invaliditāti saņem profesionālo rehabilitāciju, tiek ieskaitīts darba stāžā.</p> <p>Nodarbinātības atbalsta pasākumi paredz sniegt darba devējiem atbalstu, kura ietvaros tie saņem finansiālu kompensāciju 75 % apmērā no personas gada darba algas, ja tiek nodarbināta persona ar invaliditāti. Pastāv arī sabiedrisko darbu programma, ko īsteno galvenokārt vietējās kopienas vai pilsoniskās sabiedrības organizācijas. Šīs programmas mērķis ir iesaistīt bezdarbniekus sabiedriskajos darbos. Šo programmu var izmantot arī personas ar invaliditāti. Personas ar invaliditāti saņem finansējumu minimālās algas apmērā – aptuveni 517 <i>euro</i>.</p> <p>Darbojas kvotu sistēma. Nodarbināmo personu ar invaliditāti skaits ir atkarīgs no uzņēmuma lieluma, bet tas nedrīkst būt mazāks par 2 % un pārsniegt 6 % no kopējā darbinieku skaita. Ja darba devējs nenodarbina pietiekamu skaitu likumā noteikto personu ar invaliditāti, viņam tiek piemērots naudas sods. Tomēr darba devējam nav jāmaksā soda nauda, ja viņš noslēdz vienu vai vairākus līgumus par sadarbību uzņēmējdarbībā ar personu, kurai ir invaliditāte un kura ir pašnodarbināta persona, vai praktiskai apmācībai darbavietā pieņem skolēnus ar attīstības traucējumiem vai studējošos ar invaliditāti.</p> <p>Darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti, un pašnodarbinātām personām ar invaliditāti var tikt sniegti šādi atbalsta veidi: algas subsīdijas; izglītības izmaksu līdzfinansēšana; darba vietas pielāgošanas izmaksu līdzfinansēšana; darba apstākļu pielāgošanas izmaksu līdzfinansēšana; pabalsts obligātās veselības apdrošināšanas apmērā; līdzfinansējums profesionālā atbalsta izmaksām; speciāls finansējums inovatīvām programmām personu ar invaliditāti nodarbināšanai; atbalsts personu ar invaliditāti pašnodarbinātības ilgtspējai. Līdzīgi atbalsta veidi pieejami arī specializētajām darbnīcām.</p>
 Igaunija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Vietējās pašvaldības ir atbildīgas par neatkarīgas dzīves nodrošināšanas pakalpojumu organizēšanu.</p> <p>Bērniem, pieaugušajiem ar invaliditāti vai darbnespēju vismaz 40 % apmērā un pensionāriem, kuriem ir nepieciešamība pēc palīgierīcēm ikdienas aktivitāšu veikšanai, valsts kompensē 50–90 % tehnisko palīgierīcju izmaksu.</p> <p>Tiek nodrošināti asistenta pakalpojumi, nodarbinātības atbalsta pakalpojumi, ikdienas dzīves atbalsta un kopienas dzīves pakalpojumi.</p> <p>Kopš 2016. gada neizmaksā darbnespējas pensiju, bet izmaksā pabalstu par darbnespēju. Personām ar daļēju darbnespēju tiek izvirzītas noteiktas prasības, piemēram, jābūt nodarbinātām, jāmeklē darbs, jāmacās utt.</p> <p>Personas ar invaliditāti var pieteikties arī iztikas pabalstam, ja tām ir finansiālas grūtības. Šo pabalstu izmaksā pašvaldība.</p> <p>Personu ar smagu invaliditāti aprūpētājiem ik gadu var piešķirt piecas apmaksātas papildu atvaļinājuma dienas.</p>
	Izglītība	<p>No 2018. gada 1. janvāra personām bez darbnespējas un personām, kuras audzina bērnus ar smagu invaliditāti, studiju kredīts tiek dzēsts, to apmaksā valsts.</p> <p>Izveidoti 16 izglītības atbalsta dienesta centri, kas skolēniem, skolotājiem un vecākiem sniedz konsultācijas un atbalstu mācību organizēšanā bērniem ar speciālām vajadzībām.</p> <p>Bērni ar invaliditāti mācās vispārīgzglītojošā skolā vai mācību grupā, ja vecāki tā ir nolēmuši.</p> <p>Ir iespējams organizēt un pielāgot studijas cilvēkiem ar speciālām izglītības vajadzībām.</p> <p>Personām ar invaliditāti valsts piešķir pabalstus arī rehabilitācijas pakalpojumiem un apmācībai izglītības iestādēs.</p> <p>Valsts nodrošina stipendijas studējošajiem ar speciālām vajadzībām, lai atbalstītu viņus augstākās izglītības iegūšanā.</p>

Valsts	Elements	Prakse
	Nodarbinātība	<p>Darba devējiem, kas nodarbina arī personas ar invaliditāti, tiek piešķirta algu subsīdija.</p> <p>Darba devēji var saņemt kompensāciju par darba vietas pielāgošanu darbiniekam ar invaliditāti, ja ar viņu paraksta beztermiņa darba līgumu vai līgumu vismaz uz trim gadiem. Tiek sniegtas bezmaksas konsultācijas par darba vietu pielāgošanu.</p> <p>Personām, kas saņem pabalstu par darbnespēju, ir tiesības uz septiņām papildu atvaļinājuma dienām, kas tiek apmaksātas no valsts budžeta.</p>
 Itālija	Neatkarīga dzīvošana	Labklājības nodrošināšana ir reģionu kompetencē. Par palīgierīču nodrošināšanu ir atbildīgas vietējās veselības aprūpes iestādes. Ierīces piešķir pēc veselības novērtējuma, ko veic ārsts speciālists.
	Izglītība	<p>Visiem skolēniem ar speciālām vajadzībām, tostarp skolēniem ar smagu invaliditāti, ir tiesības apmeklēt jebkura līmeņa vispārīzglītojošo skolu. Skolēnam pēc vajadzības izstrādā individuālu izglītības plānu sadarbībā ar skolu, veselības aprūpes iestādi un skolēna ģimeni.</p> <p>Profesionālā apmācība ir katra reģiona kompetencē.</p> <p>Universitātēm tiek sniegti līdzekļi studējošo ar invaliditāti atbalstam.</p>
	Nodarbinātība	Uzņēmumos, kuros ir vairāk nekā 15 darbinieku, jānodarbina personas ar invaliditāti saskaņā ar kvotu sistēmu (uzņēmumos, kuros ir no 16 līdz 35 darbiniekiem, jānodarbina viena persona ar invaliditāti; uzņēmumos, kuros ir līdz 50 darbiniekiem – divas personas ar invaliditāti; uzņēmumos, kuros ir vairāk nekā 50 darbinieku, nodarbināto personu ar invaliditāti skaitam jābūt 7 % no kopējā darbinieku skaita). Uzņēmumiem, kuri nodarbina personas ar invaliditāti, tiek sniegts atbalsts, piemēram, tiek apmaksāti darba vietas pielāgošanas izdevumi u. tml.
 Īrija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Veselības kartes vai ilgtermiņa slimības kartes īpašniekiem ir tiesības saņemt noteiktas tehniskās palīgierīces bez maksas. Mājokļa pielāgošanas pabalsts personām ar invaliditāti ir pieejams, ja to ienākumi nepārsniedz noteiktu apmēru. Pastāv arī mobilitātes palīglīdzekļu dotāciju shēma. Persona nevar pieteikties vienlaikus gan mobilitātes palīglīdzekļu dotācijām, gan mājokļa pielāgošanas pabalstam.</p> <p>Ir pieejami vairāki pabalsti un citi atbalsta veidi, piemēram, bezmaksas transporta karte, aprūpes pabalsts, automašīnas pielāgošanas atbalsts.</p>
	Izglītība	<p>Izglītības sistēmā darbojas speciālo vajadzību asistenti, kas sniedz ar mācībām nesaistītu atbalstu. Pēdējos gados pieaug arī to speciālo klašu skaits, kas paredzētas skolēniem ar speciālām vajadzībām, kuri mācās vispārīzglītojošajās skolās.</p> <p>Valsts Braila raksta centrs visiem bērniem ar konstatētiem redzes traucējumiem sniedz pakalpojumu – mācību grāmatu pārrakstīšanu Braila rakstā.</p> <p>Vairākas pieejamības programmas sniedz palīdzību augstākās izglītības iegūšanā personām ar invaliditāti.</p>
	Nodarbinātība	<p>Valsts iestādēs vismaz 3 % no nodarbinātajām personām jābūt personām ar invaliditāti.</p> <p>Sociālās aizsardzības departamentā iekļauta īpaša nodaļa, kas sniedz nodarbinātības un darbā iekārtošanas pakalpojumus personām ar invaliditāti, kā arī pārrauga speciālo pielāgojumu fondu.</p> <p>Darba vietas aprīkojuma pielāgošanas atbalsts ir pieejams personām ar invaliditāti, kurām ir piedāvāts darbs vai kuras jau strādā privātajā sektorā. Dotāciju var izmantot aprīkojuma vai ēku un drošības pielāgojumiem. Maksimālais pieejamais dotācijas apmērs ir 6350 <i>euro</i>.</p> <p>Sociālās aizsardzības departaments nodrošina algu subsīdiju shēmu, kas privātajā sektorā ir pieejama darba devējiem, kuri nodarbina cilvēkus ar invaliditāti vairāk nekā 20 stundas nedēļā.</p>

Valsts	Elements	Prakse
 Kipra	Neatkarīga dzīvošana	<p>Darba un sociālās apdrošināšanas ministrijas Sociālās labklājības dienests ikdienas aprūpes programmas, kā arī aprūpes mājās programmas ietvaros sniedz aprūpes un atbalsta pakalpojumus vecāka gadagājuma personām un personām ar invaliditāti.</p> <p>Finansiālās palīdzības shēma tehniskā aprīkojuma iegādei ir paredzēta cilvēkiem ar invaliditāti, kuriem nepieciešami tehniskie līdzekļi, tostarp palīgierīces (un tehnoloģijas), lai nodrošinātu viņu autonomiju darba vietā un mājās. Saskaņā ar šo shēmu pieteikuma iesniedzējiem ir tiesības saņemt finansējumu līdz 80 % (un dažkārt arī pilnā apmērā) no kopējām palīgierīču izmaksām, ja tās nepārsniedz vērtēšanas komitejas noteikto summu.</p> <p>Nemot vērā personas ar invaliditāti vajadzības, individuālais asistents var sniegt dažādu veidu palīdzību. Izveidota arī programma, kuras ietvaros piešķir finansiālu palīdzību personu ar invaliditāti organizācijām, lai algotu sociālo asistentu, kas pavada organizācijas biedrus uz slimnīcām, sabiedrisko pakalpojumu saņemšanas vietām, tirdzniecības vietām, sporta un atpūtas pasākumiem u. c.</p>
	Izglītība	<p>Bērniem, kuriem tas nepieciešams, tekstu pārveido Braila rakstā vai nodrošina zīmju valodas tulka pakalpojumus.</p> <p>Atbalsta sniegšana studējošajiem ar invaliditāti ir katras augstākās izglītības iestādes pārziņā. Var nodrošināt fizisko un kognitīvo pieejamību (atbalsts eksāmenu laikā, t. i., personīgie asistenti), tāpat arī piekļuvi tehnoloģijām. Bakalaura studiju programmās 6 % vietu tiek piešķirti cilvēkiem ar invaliditāti vai cilvēkiem ar citām veselības problēmām. Uz šo pretendentu uzņemšanu attiecas speciāli kritēriji, kas nozīmē, ka šādiem potenciāliem studentiem var būt zemāki iestājpārbaudījumu rezultāti salīdzinājumā ar citiem pretendentiem.</p>
	Nodarbinātība	<p>Ir izveidotas vairākas shēmas nodarbinātības veicināšanai vai papildu izdevumu apmaksai, piemēram, mobilitātes (transporta) pabalsts, pabalsts invalīdu automašīnas iegādei, finansiāla palīdzība ratiņkrēsla iegādei, ratiņkrēslu aizdevumu shēmas un finansiāla palīdzība tehnisko un citu palīg līdzekļu iegādei. Invalīdiem, kuri strādā valsts sektorā, ir tiesības saņemt palīg tehnoloģiju aprīkojumu un citu veidu atbalstu, kas atvieglo viņu darbu.</p> <p>Ir īstenotas dažādas programmas personu ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai.</p>
 Lietuva	Neatkarīga dzīvošana	<p>Nepieciešamība saņemt dažādus pakalpojumus vai institucionālo aprūpi personai ar invaliditāti tiek noteikta atkarībā no tās veselības stāvokļa un ģimenes iespējām aprūpēt šādu personu.</p> <p>Lai saņemtu tehniskos palīg līdzekļus, jāvēršas savā pašvaldībā. Personām ar kustību traucējumiem tiek kompensēti transporta, kā arī speciāla transportlīdzekļa iegādes vai tehniskās pielāgošanas izdevumi.</p> <p>Ģimenēm, kurās ir bērns ar invaliditāti, pienākas speciāli pabalsti mājokļa izdevumu apmaksai.</p>
	Izglītība	<p>Bērnus un jauniešus ar speciālām izglītības vajadzībām izvērtē pašvaldību pedagoģiski psiholoģiskie dienesti, kas iesaka piemērotu skolu.</p> <p>Izglītojamie ar speciālām izglītības vajadzībām var apgūt izglītības programmas īsākā vai ilgākā laikā nekā paredzēts; šādas personas var apgūt mācību programmu ar pārtraukumiem vai atsevišķu moduļu veidā. Pēc vecāku vai aizbildņu lūguma tiek radīti apstākļi, lai bērns varētu mācīties vispārīgizglītojošā skolā, kas atrodas tuvāk viņa dzīvesvietai, vai jebkurā valsts, pašvaldības (reģionālajā) skolā, kas paredzēta izglītojamiem ar speciālām izglītības vajadzībām.</p> <p>Izglītības iestādēs personām ar speciālām vajadzībām tiek sniegti bezmaksas skolotāja palīga, lasītāja, gida un zīmju valodas tulka pakalpojumi.</p> <p>Invalīdi, kuri studē augstākās izglītības iestādē, saņem speciālu finansiālu atbalstu. Tas tiek piešķirts studējošajiem ar I vai II darbnespējas pakāpi un smagu vai vidēji smagu invaliditāti.</p>

Valsts	Elements	Prakse
		Augstākās izglītības iestādes var noteikt papildu nosacījumus un kārtību reflektantu ar speciālām vajadzībām uzņemšanai. Studējošie ar invaliditāti var saņemt finansiālu atbalstu studijām – aptuveni 150 <i>euro</i> mēnesī. Augstākās izglītības iestādēs ir speciāli asistenti, piemēram, zīmju valodas tulki nedzirdīgiem studentiem vai asistenti cilvēkiem ar kustību traucējumiem.
	Nodarbinātība	Darba vietas pielāgošanai darba devējs var saņemt finansiālu atbalstu. Atbalstu sniedz arī invalīdiem, kuri uzsāk uzņēmējdarbību. Valsts sociālā atbalsta veidi uzņēmumiem: subsīdijas darbinieku ar invaliditāti darba vietām, darba vietu aprīkošanai vai pielāgošanai; subsīdijas darba vides, ražošanas un atpūtas telpu pielāgošanai darbiniekiem ar invaliditāti; subsīdijas asistenta (zīmju valodas tulka) algošanai.
 Luksemburga	Neatkarīga dzīvošana	leviesta obligātās aprūpes apdrošināšana, kuras ietvaros personām ar invaliditāti tiek finansēti palīgīdzekļi, pielāgojumi un aprūpe mājās. Nestrādājoši vai darbnespējīgi pieaugušie ar invaliditāti ir tiesīgi pretendēt uz papildu pabalstiem par invaliditāti. Pieejami arī bērnu pabalsti, pabalsti pilngadīgām personām ar invaliditāti, kā arī nodokļu atvieglojumi.
	Izglītība	Bērni ar invaliditāti var apmeklēt parastās skolas vai kompetences centrus saskaņā ar vecāku vēlmēm. Ir izveidota sadarbības sistēma starp vispārizglītojošajām un speciālajām skolām. Vairums darbnīcu piedāvā profesionālo apmācību prasmju ieguvei un pielāgotu apmācību personām ar invaliditāti. Augstākās izglītības iestādēs studējošajiem ar invaliditāti var tikt piemēroti individuāli pielāgojumi.
	Nodarbinātība	Kvotu sistēma paredz, ka valsts sektorā ir jānodarbina aptuveni 5 % personu ar invaliditāti, bet privātos uzņēmumos, kuros strādā vismaz 25 darbinieki, jānodarbina vismaz viena persona ar invaliditāti. Attiecīgi privātiem uzņēmumiem ar 50 darbiniekiem kvota ir 2 %, bet uzņēmumiem ar 300 vai vairāk darbiniekiem – 4 %. Ja kvota netiek izpildīta, uzņēmumam var tikt piemērota papildus maksājama nodeva. Valsts nodarbinātības aģentūrā ir nodaļa, kas konsultē un atbalsta tieši personas ar invaliditāti. Valsts nodarbinātības aģentūra var pilnībā vai daļēji apmaksāt izdevumus par darba vietas pielāgošanu, didaktiskiem pasākumiem (piemēram, papildu apmācību vai speciālu instrukciju nodrošināšanu), kā arī transportu, kas nepieciešams, lai nodrošinātu personas ar invaliditāti nodarbināšanu. Valsts nodarbinātības aģentūra var veicināt personas ar invaliditāti nodarbināšanu, finansiāli nodrošinot daļu (40–100 % apmērā) no darba algas, ieskaitot darba devēja iemaksas sociālā nodrošinājuma sistēmā. Darbiniekiem ar invaliditāti ir tiesības izmantot sešas papildu atvaļinājuma dienas gadā.
 Malta	Neatkarīga dzīvošana	Personām ar invaliditāti ir iespēja saņemt finansiālu atbalstu un nodokļu atmaksu par palīgīdzekļiem atkarībā no invaliditātes veida un smaguma. Valstī tiek īstenota stratēģija, kurā tiek akcentēti personiskā asistenta pakalpojumi, kas personām ar invaliditāti nodrošina atbalstu, lai tās varētu kļūt pilnīgi neatkarīgas, turpināt dzīvot sabiedrībā un saņemt atbalstu, kad tas nepieciešams. Invaliditātes pensija ir aptuveni 55 % no minimālās mēnešalgas. Invaliditātes pensiju var saņemt arī strādājoša persona ar invaliditāti. Ģimenēm, kurās ir persona ar invaliditāti, tiek piešķirti arī vairāki pabalsti, piemēram, bērnu ar invaliditāti pabalsts un pabalsts aprūpētājam.

Valsts	Elements	Prakse
		Personas ar invaliditāti, iegādājoties automašīnu savām vajadzībām, var pieteikties nodokļa atmaksai, kā arī ceļa nodokļa atmaksai par attiecīgo automašīnu.
	Izglītība	Lielākā daļa bērnu ar invaliditāti mācās vispārizglītojošās skolās, kurās tiek nodrošinātas individuālās izglītības programmas, kā arī mācību atbalsta asistents. Daži bērni apmeklē izglītības resursu centru (pārveidotas speciālās skolas), nevis vispārizglītojošo skolu. Vecākiem ir tiesības izvēlēties, vai sūtīt savu bērnu uz izglītības resursu centru vai vispārizglītojošo skolu. Augstākās izglītības iestādē mācību atbalsta nodaļa sniedz atbalstu studējošajiem ar mācīšanās grūtībām, un kurss "Ceļš uz neatkarību" nodrošina profesionālās izglītības apmācību studentiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem.
	Nodarbinātība	Darba vietu pieejamības shēma tika izveidota 2010. gadā, lai nodrošinātu nodokļu atlaides tiem darba devējiem, kas nodarbina personas ar invaliditāti un tādas personas, kurām nepieciešama pielāgota darba vieta.
 Nīderlande	Neatkarīga dzīvošana	Personas, kas ir tiesīgas saņemt ilgtermiņa aprūpi, var izvēlēties tiešos maksājumus atbalsta organizēšanai savā dzīvesvietā vai "pilnu aprūpes paketi" savā dzīvesvietā, ja aprūpes pakalpojumu sniedzējs spēj to nodrošināt. Tiešo maksājumu sistēmas darbības rezultātā ir izveidots lielāks skaits nelielu grupu māju. Pakalpojumu sniegšana ir pašvaldību kompetencē. Pilsētu padomju kompetencē ir noteikt atbilstības kritērijus un pašvaldībās piedāvājamā atbalsta veidus. Visam atbalstam jābūt vērstam uz personas iesaistes sekmēšanu sabiedrībā. Tas var attiekties arī uz līdzdalību brīvā laika aktivitātēs, kas nav saistītas ar darbu. Tehnisko palīgīdzekļu nodrošināšana arī ir pašvaldību kompetencē. Var tikt nodrošināti mājokļa pielāgojumi, piemēram, lifts, pielāgota virtuve, kā arī brīdinājuma ierīces vai pārvietošanās ierīces, piemēram, ratiņkrēsli, pielāgoti velosipēdi u. tml. Personas, kuras slimo ar hronisku slimību vai ieguvušas invaliditāti līdz 17 gadu vecuma sasniegšanai, ir tiesīgas saņemt pabalstu, ja tās nespēj nopelnīt vismaz 20 % no minimālās algas. Pabalsta apmērs ir 75 % no minimālās neto algas. Tie jaunieši ar invaliditāti, kuri ir spējīgi nopelnīt 20 % no minimālās algas vai vairāk, tiek uzskatīti par personām ar daļēju invaliditāti. Šādām personām ir tiesības uz atbalstu darba meklēšanā, piemaksu pie algas, bet tām nav tiesību saņemt invaliditātes pabalstu. Ja šādām personām neizdodas atrast algotu darbu, tās var pieteikties bezdarbnieka pabalstam. Personām, kuras ir pašnodarbinātas vai kurām pieder uzņēmums, nav tiesību uz invaliditātes pabalstu. Personām ar invaliditāti, kuras dibina savu uzņēmumu, ir iespēja saņemt nodokļu atlaidi (maksimālā nodokļu atlaide pirmajā gadā ir 12 000 euro). Personas ar invaliditāti, kuras nav tiesīgas saņemt kādu no speciālajiem invaliditātes pabalstiem, var pieteikties pabalstam minimālajā apmērā, ko nosaka atkarībā no mājāsaimniecības ienākumiem. Pabalsts tiek noteikts 70 % apmērā no minimālās algas, ja persona dzīvo viena, un 100 % apmērā, ja persona dzīvo kopā ar kādu citu personu. Vecāki par bērnu ar invaliditāti, kurš ir vecumā no trim līdz 18 gadiem, kuram ir noteikta intensīva aprūpe un kurš dzīvo kopā ar vecākiem, ir tiesīgi saņemt bērna kopšanas pabalstu divkārtšā apmērā. Ir pieejami dažu nodokļu atvieglojumi.
	Izglītība	Skolēni ar invaliditāti vai viņu vecāki nevar brīvi izvēlēties skolu – ne vispārizglītojošo, ne speciālo. Var lūgt uzņemšanu jebkurā skolā, bet to, vai skolēns atbilst skolas piedāvāto pakalpojumu klāstam, nosaka pati izglītības iestāde. Bērņus ar invaliditāti var atbrīvot no obligātās izglītības, ja viņi tiek uzskatīti par neizglītojamiem, viņiem ir tāda veida invaliditāte, kuras dēļ ir apgrūtināta atrašanās skolā ilgāk par pusdienu, vai viņiem ir nepieciešama intensīva aprūpe.

Valsts	Elements	Prakse
		<p>Skolas var brīvprātīgi organizēt papildu atbalstu vai pakalpojumus skolēniem ar speciālām izglītības vajadzībām, un tām ir jāpublisko informācija par pieejamā atbalsta veidiem.</p> <p>Profesionālo izglītību un apmācību skolēniem ar invaliditāti piedāvā vidējās speciālās izglītības skolās, praktiskās apmācības skolās vai vidējās profesionālās izglītības koledžās.</p> <p>Koledžām un augstākās izglītības iestādēm ir jāuzņem reflektanti, kuri var izpildīt akadēmiskās prasības un kuriem nepieciešamie pielāgojumi ir saprātīgi un atbilst konkrētās iestādes iespējām. Izmaksas, kas saistītas ar saprātīgu pielāgojumu nodrošināšanu, jāsedz pašām izglītības iestādēm. Studējošajiem ar invaliditāti ir tiesības saņemt papildu studiju gada stipendiju.</p>
	Nodarbinātība	<p>Pašvaldības ir atbildīgas par nodarbinātības pakalpojumiem personām ar invaliditāti, kurām nav tiesību saņemt invaliditātes pabalstu. Pašvaldības var piedāvāt plašu pakalpojumu klāstu, piemēram, konsultācijas, algu subsīdijas, aizsargātas nodarbinātības veidus vai dienas aprūpes pasākumus bez maksas.</p> <p>Darba devējiem ir pieejamas dažādas algu subsīdijas, lai kompensētu to, ka darbinieka ar invaliditāti produktivitāte salīdzinājumā ar citiem darbiniekiem ir zemāka. Darbiniekiem pienākas alga atbilstoši viņu produktivitātei, ko novērtē neatkarīga valsts nodarbinātības iestāde.</p> <p>Darbiniekam var būt tiesības uz papildu pabalstu, lai kompensētu zemāku algu. Ja personai invaliditātes dēļ būs jāstrādā nepilns darba laiks, algu var papildināt arī ar pabalstu.</p>
 Polija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Aprūpe institūcijās ir dominējošais valsts finansētās aprūpes modelis un <i>de facto</i> galvenais ilgstoša, garantēta ikdienas atbalsta veids personām ar invaliditāti, ja netiek nodrošināts ģimenes atbalsts. Atbilstoši standartiem aprūpes institūcijās nedrīkst būt vairāk par 100 iemītniekiem un vienā istabā dzīvojošo iemītnieku skaits nedrīkst būt lielāks par četrām personām (istabas platība – vismaz seši kvadrātmetri).</p> <p>Kompensācija par tehniskajiem palīgīdzekļiem tiek piešķirta uz noteiktu laiku un saistībā ar konkrētu diagnozi.</p> <p>Galvenie atbalsta veidi, ko valsts iestādes sniedz personām ar invaliditāti, kas vēlas dzīvot savās mājās, ir aprūpes un specializētās aprūpes pakalpojumi.</p> <p>Pabalstus piešķir, pamatojoties uz dažādām invaliditātes novērtēšanas sistēmām, un lielākā daļa pabalstu, kas pieejami personām ar invaliditāti, ir balstīti uz ienākumu sliksni.</p>
	Izglītība	<p>Bērna novērtēšanu attiecībā uz speciālās izglītības vajadzībām pēc vecāka vai aizbildņa pieprasījuma valsts psiholoģiski pedagoģiskajos konsultatīvajos centros veic multidisciplināras komandas. Tās iesaka, kāda speciālās izglītības forma būtu optimāla un vai tā realizējama vispārizglītojošajā, integrētajā vai speciālajā skolā. Šim atzinumam ir rekomendējošs raksturs, un vecāki saglabā tiesības sūtīt savu bērnu uz vispārizglītojošo novada skolu.</p> <p>Skolēni ar invaliditāti var mācīties jebkurā skolā atbilstoši viņu individuālajām vajadzībām un iespējām, turklāt viņiem ir tiesības uz individuālu apmācību, mācību programmām un nodarbībām, kā arī atbilstošu mācību satura pielāgošanu, lai tas atbilstu skolēnu individuālajām spējām.</p> <p>Studējošajiem ar invaliditāti ir tiesības pieteikties finansiālam atbalstam tāpat kā citiem studējošajiem, taču papildus tam viņiem ir tiesības saņemt speciālo invaliditātes stipendiju. Katra augstākās izglītības iestāde var īstenot arī savu politiku attiecībā uz personām ar invaliditāti, tāpēc atbalsta apjoms un kvalitāte dažādās iestādēs atšķiras.</p>
	Nodarbinātība	<p>Personu ar invaliditāti nodarbinātība tiek veicināta galvenokārt ar kvotu sistēmu. Valsts un privātajiem uzņēmumiem, kuros nodarbināti 25 vai vairāk pilna laika darbinieki, ir jānodrošina, lai 6 % no tiem būtu personas ar invaliditāti, vai arī jāveic iemaksas rehabilitācijas fondā (<i>The State Fund for Rehabilitation of Disabled People</i>). Izglītības nozarē ir noteikta 2 % kvota.</p>

Valsts	Elements	Prakse
		<p>Tiek atlīdzināti izdevumi, kas rodas, sniedzot darba vietā atbalstu darbiniekam ar invaliditāti. Stundu skaits, kas tiek izmantots tikai palīdzības sniegšanai darbiniekam ar invaliditāti, nedrīkst pārsniegt 20 % no attiecīgā darbinieka nostrādāto stundu skaita mēnesī.</p> <p>Darba devēji, kas nodarbina personas ar invaliditāti vismaz 36 mēnešus, atlīdzību par darba vietas uzlabojumiem var saņemt no rehabilitācijas fonda.</p> <p>Personām ar invaliditāti noteikts īsāks darba laiks, papildu atvaļinājuma dienas un atbrīvojums no noteiktiem pienākumiem.</p>
 Portugāle	Neatkarīga dzīvošana	<p>Personām ar invaliditāti, kuru darbnespējas līmenis ir 60 % vai vairāk, ir pieejams speciāls mājokļa kredīts. Arī personas ar invaliditāti ar zemiem ienākumiem var saņemt valsts atbalstu mājokļa īrei. Turklāt jaunieši ar invaliditāti vecumā no 18 līdz 30 gadiem neatkarīgi no viņu ienākumiem var pieteikties programmai, kas atbalsta viņu dzīvošanu pilsētas īres mājokļos.</p> <p>Izveidota neatkarīgas dzīves atbalsta shēma, kuras ietvaros tiek nodrošināts personiskais asistents personām ar invaliditāti, lai palīdzētu tām veikt ikdienas darbības, ko tās nevar veikt patstāvīgi. Palīdzību sniedz atbilstoši katras personas vajadzībām, nepārsniedzot 40 stundas nedēļā. Personiskā palīdzība pieejama neatkarīgas dzīves centros.</p> <p>Tiesības saņemt palīg līdzekļus ir tikai tām personām ar invaliditāti, kuru darbnespējas līmenis ir 60 % vai vairāk. Tomēr palīgierīci piešķir tikai pēc tam, kad ir novērtēti pieteikuma iesniedzēja finansiālie apstākļi un ierīces nepieciešamība ikdienas dzīvē.</p> <p>Personām ar invaliditāti ir arī tiesības saņemt nodokļu atvieglojumus par pielāgotas automašīnas iegādi.</p> <p>Lai palīdzētu bērnam ar invaliditāti, vecāks var saņemt atvaļinājumu no darba uz laiku no sešiem mēnešiem līdz četriem gadiem un pieteikties subsīdijai bērna ar invaliditāti vai hronisku slimību atbalstam.</p> <p>Ģimenēm, kurās ir bērni ar invaliditāti (līdz 24 gadu vecumam), kas mācās privātās speciālās izglītības iestādēs, ir tiesības saņemt speciālās izglītības subsīdiju ikmēneša mācību maksai vai maksai par individuālu tehnisko atbalstu.</p> <p>Pieejams pabalsts, kas paredzēts trešās personas palīdzības nodrošināšanai (108,68 euro mēnesī 2018. gadā). Tā mērķis ir atbalstīt personu ar invaliditāti, kura nespēj patstāvīgi veikt ikdienas darbības un kurai nepieciešama pastāvīga trešās personas palīdzība vismaz sešas vai vairāk stundas dienā.</p> <p>Personām ar invaliditāti ir noteikti iedzīvotāju ienākuma nodokļa, transportlīdzekļa nodokļa, pievienotās vērtības nodokļa un ceļu nodokļa atvieglojumi.</p>
	Izglītība	<p>Kopš 2008. gada ir slēgtas speciālās izglītības iestādes un vairums bērnu un jauniešu ar invaliditāti ir integrēti parastajās skolās.</p> <p>Lai atbalstītu mācīšanos un iekļaušanu, ir pieejamas vietējās agrīnās intervences komandas, komandas skolēnu veselības atbalstam, bērnu un jauniešu aizsardzības komisijas, resursu centri iekļaušanai.</p> <p>Izglītības iestādēm ir pienākums nodrošināt izglītību atbilstoši bērnu ar invaliditāti vajadzībām un mācīšanās veidam.</p> <p>Jauniešiem ar invaliditāti, kuru darbnespējas līmenis ir 60 % vai vairāk, ir noteikta 5 % kvota prakses iziešanai valsts pārvaldes iestādēs.</p> <p>Uz augstākās izglītības iestādēm neattiecas neviens tiesību akts, kas paredzētu pienākumus attiecībā uz studējošajiem ar invaliditāti. Tomēr tiesību aktos, kas valstī reglamentē pieteikšanos augstākās izglītības ieguvei, ir noteikta 2 % piekļuves kvota reflektantiem ar fiziskiem un sensoriem traucējumiem. Lai varētu izmantot šo kvotu, studentiem ar invaliditāti ir jāatbilst visām prasībām, kas tiek izvirzītas ikvienam citam reflektantam.</p> <p>Dažas augstākās izglītības iestādes izstrādā vadlīnijas mācībspēkiem un personālam, izveido studējošo ar invaliditāti atbalsta birojus un nodrošina atbilstošu materiālu un aprīkojuma pieejamību.</p>

Valsts	Elements	Prakse
		<p>Ir izveidota stipendija studiju maksas apmaksai, kas tiek piešķirta studējošajiem, kuru darbnespējas līmenis ir 60 % vai vairāk un kuri mācās politehniskajos institūtos vai apgūst bakalaura, maģistra vai doktora studiju programmas valsts augstākās izglītības iestādēs.</p>
	Nodarbinātība	<p>Darba devējiem ir jānodrošina atbilstoši darba apstākļi, proti, jāpielāgo darba vieta un jāveicina atbilstoša profesionālā apmācība un attīstība. Pielāgošanas pasākumus finansiāli atbalsta valsts.</p> <p>Privātā sektora uzņēmumos, kuros nodarbināti vairāk nekā 75 darbinieki, ir jāievēro 2 % kvota attiecībā uz tādu personu nodarbināšanu, kuru darbnespējas līmenis ir vismaz 60 %.</p> <p>Finansiālais atbalsts darba vietu pielāgošanai, kā arī algu un sociālās apdrošināšanas iemaksu kompensēšanai ir pieejams darba devējiem gan publiskajā sektorā (izņemot valsts pārvaldi), gan privātajā sektorā.</p> <p>Ir izveidota jaunatnes nodarbinātības veicināšanas programma, kas ļauj samazināt sociālās apdrošināšanas iemaksas darba devējiem, kuri nodarbina ilgstošos bezdarbniekus – jauniešus vecumā no 18 līdz 30 gadiem, tostarp jauniešus ar invaliditāti.</p>
 Rumānija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Personas ar invaliditāti var izmantot iespējas īrēt dzīvokļus vai mājas, kā arī saņemt dažādus pakalpojumus.</p> <p>Tehniskie palīgīdzekļi ir pieejami bez maksas.</p> <p>Personiskās palīdzības shēmas (ģimenes locekļu algošana vai profesionālo personisko asistentu algošana) tiek apmaksātas no valsts budžeta.</p>
	Izglītība	<p>Speciālajās skolās, kā arī vispārīgizglītojošo skolu speciālās izglītības klasēs tiek nodrošināta pamatizglītība un vidējā izglītība.</p> <p>Par skolēnu ar invaliditāti uzņemšanu speciālajās skolās lemj īpaša komisija, kas darbojas Kompleksās novērtēšanas dienestā. Vecāki ir tiesīgi paši pieņemt galīgo lēmumu par to, kur viņu bērns turpinās izglītības ieguvu.</p> <p>Sākotnējā profesionālā apmācība tiek nodrošināta bez maksas, un skolēni ar invaliditāti var izvēlēties vai nu vispārīgizglītojošo, vai speciālo profesionālo skolu.</p> <p>Studenti ar smagu invaliditāti var saņemt 50 % atlaidi no maksas par izmitināšanu un ēdināšanu, ja viņi izmanto attiecīgu augstākās izglītības iestādes sniegto pakalpojumu. Augstākās izglītības iestādēm ir pienākums nodrošināt atbalstu izglītības gūšanas procesā un pilnīgu pieejamību (fizisko un informācijas pieejamību, rokasgrāmatas, IKT atbalstu u. c.) studējošajiem ar invaliditāti to atrašanās vietā.</p>
	Nodarbinātība	<p>Kvotu sistēma personu ar invaliditāti nodarbināšanai (uzņēmumos, kuros ir nodarbināti vairāk nekā 50 darbinieki, 4 % darba vietu ir jāpiešķir personām ar invaliditāti) attiecas gan uz valsts iestādēm, gan arī uz privātiem uzņēmumiem.</p> <p>Darba devēji var saņemt peļņas nodokļa atlaidi, ja tie pielāgo darba vietas personām ar invaliditāti.</p>
 Slovākija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Izstrādātas šādas pieejas tehnisko palīgīdzekļu nodrošināšanā: ierīces daļēji vai pilnībā finansē no veselības apdrošināšanas fonda; ierīču iegādei, remontam un pielāgošanai piešķir pabalstu. Pabalstus piešķir pašvaldība, pamatojoties uz visaptverošu vajadzību novērtējumu un personas ienākumu un īpašuma izvērtējumu.</p> <p>Personīgo asistentu piešķir personām vecumā no sešiem līdz 64 gadiem. Maksimālais stundu skaits, ko asistents var veltīt vienai personai, nedrīkst pārsniegt 7300 stundas kalendāra gadā.</p> <p>Personām ar invaliditāti piešķir pabalstu, lai kompensētu palielinātās izmaksas, kuras var būt saistītas, piemēram, ar speciāla uztura nepieciešamību, higiēnas prasību nodrošināšanu, apģērbu, mēbeļem, transportlīdzekļa ekspluatāciju, speciāli apmācīta suņa aprūpi. Pabalstus piešķir atbilstoši personas vajadzību un materiālo iespēju izvērtējumam.</p>

Valsts	Elements	Prakse
	Izglītība	<p>Skolēnus ar invaliditāti var izglītēt vispārīzglītojošā skolā (ar individualizētu integrācijas pieeju vai integrācijas pieeju klasē) vai speciālajā skolā. Skolēnam ar speciālām izglītības vajadzībām ir pieejams transporta pabalsts nokļūšanai dzīvesvietai tuvākajā speciālajā skolā.</p> <p>Vienā klasē var izglītēt ne vairāk kā divus skolēnus ar speciālām vajadzībām.</p> <p>Finansējumu aprīkojumam un vispārīzglītojošo skolu vides pielāgošanai vai citam papildu atbalstam (piemēram, skolotāju palīgu algošanai) sniedz valsts.</p> <p>Augstākās izglītības iestādēs studējošajiem ar invaliditāti ir iespēja izvēlēties studēt saskaņā ar individuālu studiju plānu un pagarināt studiju laiku, ja tas ir nepieciešams. Augstākās izglītības iestādēs darbojas koordinatori invaliditātes jautājumos.</p>
	Nodarbinātība	<p>Ir iespēja saņemt finansiālu atbalstu, lai segtu darba devējam ar aizsargātas darbnīcas izveidi vai aizsargātas darba vietas un telpu pielāgošanu saistītos izdevumus, kā arī lai iegādātos speciālo aprīkojumu un palīgīdzekļus, kas darbiniekam ar invaliditāti nepieciešami darba uzdevumu veikšanai. Darba devējam, kas saņem šāda veida atbalstu, ir pienākums saglabāt izveidoto darbnīcu vai darba vietu vismaz divus gadus. Ja darba līgums personai ar invaliditāti kāda iemesla dēļ tiek izbeigts, darba devējam ir pienākums pieņemt darbā citu personu ar invaliditāti.</p> <p>Darba devējiem, kuri nodarbina vairāk nekā 20 darbiniekus, ir pienākums sasniegt 3,2 % nodarbinātības mērķi attiecībā uz darbiniekiem ar invaliditāti.</p> <p>Ir noteiktas obligātās veselības un sociālās iemaksas samazinātā apmērā gan darba devējiem, gan darbiniekiem ar invaliditāti. Veselības iemaksas tiek samazinātas uz pusi.</p>
 Slovēnija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Personām ar invaliditāti, kurām nepieciešams pastāvīgs atbalsts, var palīdzēt ģimenes loceklis vai cilvēks, kas pastāvīgi dzīvo kopā ar šādu personu.</p> <p>Tehniskie palīgīdzekļi lielākoties ir pieejami nedzirdīgām un vārdzirdīgām personām un personām, kurām nepieciešams pielāgot transportlīdzekli.</p> <p>Personai ar invaliditāti, kurai ir smagi funkcionāli traucējumi, kura ir vecāka par 18 gadiem, rīcībspējīga un kurai ir lielas grūtības pārvietoties un pārnēsāt priekšmetus, ir iespēja saņemt suni pavadoni. Personas lūgumu izvērtē ekspertu grupa. Ekspertu grupā darbojas rehabilitācijas eksperts, psihologs un ārsts, kas novērtē personas ar invaliditāti fiziskās spējas. Viens eksperts novērtē arī personas un suņa saderību.</p> <p>Vienam no vecākiem, kurš aprūpē bērnu ar vidēji smagu vai smagu fizisku invaliditāti vai vidēji smagu vai smagu intelektuālu invaliditāti, ir tiesības uz samazinātu darba laiku līdz bērna 18 gadu vecumam.</p> <p>Ja bērnam nepieciešama speciāla aprūpe, vecāki var saņemt papildu pabalstu – 2019. gadā tie bija 100 <i>euro</i> mēnesī. Tāpat vecāki var saņemt 200 <i>euro</i> mēnesī, ja bērnam konstatēti smagi intelektuālās attīstības traucējumi, smagi funkcionāli traucējumi vai arī bērns ilgstoši slimo. Vecākiem, kuri pārtraukuši strādāt, lai aprūpētu bērnu ar invaliditāti, piešķir arī daļēju kompensāciju par zaudētajiem ienākumiem. Ģimenei ir tiesības uz pabalstu, ja bērns ar invaliditāti neatrodas institucionālajā aprūpē, un to izmaksā līdz bērna 18 gadu vecumam.</p>
	Izglītība	<p>Pastāv piecas dažādas izglītības programmas, no kurām dažas tiek īstenotas vispārīzglītojošo skolu speciālajās klasēs, dažas – speciālajās skolās, kā arī internātskolās un ilgstošas uzturēšanās iestādēs: pielāgota programma pirmsskolas vecuma bērniem; pielāgota izglītības programma un papildu profesionālā palīdzība; pielāgotas aprūpes un izglītības programmas ar vispārējo izglītības standartu; pielāgotas aprūpes un izglītības programmas ar pazeminātu izglītības standartu; speciālās aprūpes un izglītības programmas bērniem ar vidēji smagiem un smagiem garīgās attīstības traucējumiem; aprūpes programmas.</p>

Valsts	Elements	Prakse
		<p>Neredzīgi un vājredzīgi bērni var saņemt papildu speciālista palīdzību atkarībā no izglītības līmeņa.</p> <p>Ļubļanas Universitātes studentiem ar speciālām vajadzībām un studējošajiem ar invaliditāti ir tiesības kārtot eksāmenus ārpus kārtējā eksāmenu perioda, un viņi var pāriet uz nākamo kursu vai semestri, pat ja nav izpildījuši visus akadēmiskos nosacījumus. Savukārt saskaņā, piemēram, ar Mariboras Universitātes iekšējo regulējumu, studējošajiem ar invaliditāti ir tiesības uz pielāgojumiem nodarbībās, praktiskajos darbos un eksāmenos, bet tas, kā šīs tiesības tiek īstenotas, ir katras fakultātes pārziņā.</p>
	Nodarbinātība	<p>Lai personas ar invaliditāti iekļautos darba tirgū, tām parasti tiek piedāvātas divu veidu rehabilitācijas shēmas: profesionālā rehabilitācija un rehabilitācija.</p> <p>Darba devējiem, kas nodarbina vairāk personu ar invaliditāti, nekā to nosaka kvotu sistēma, ir tiesības uz divu veidu nodarbinātības veicināšanas pasākumiem: atlīdzību par kvotas pārsniegšanu un atbrīvošanu no pensiju un invaliditātes apdrošināšanas maksājumiem. Šie darba devēji var saņemt arī nodokļu atvieglojumus.</p>
 Somija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Personām ar invaliditāti nodrošina tehniskos palīgīdzekļus un mājokļa pielāgojumus. Personām ar smagu invaliditāti atlīdzina izdevumus par mājokļa remontu un mājās uzstādītajām ierīcēm, kā arī par ierīču un aprīkojuma iegādi.</p> <p>Personām ar smagu invaliditāti ir tiesības uz personīgo asistentu. Tiek uzskatīts, ka personai ir smaga invaliditāte, ja tai regulāri ir nepieciešama citas personas palīdzība, lai veiktu ikdienas darbības, mācītos, strādātu, nodarbotos ar hobijiem, piedalītos sabiedriskajā dzīvē vai uzturētu sociālo mijiedarbību.</p> <p>Invaliditātes pensiju var saņemt personas ar invaliditāti, kurām ir darbnespēja. Pieejams arī invaliditātes pabalsts, kas ir alternatīva invaliditātes pensijai, un tas netiek aplūkts ar nodokļiem. Ir iespējams saņemt arī citus pabalstus, piemēram, dzīvokļa pabalstu, ēdināšanas pabalstu, invaliditātes pabalstu vai pensionāru aprūpes pabalstu. Personas, kas piedalās rehabilitācijas programmās, invaliditātes pensijas vietā saņem rehabilitācijas pabalstu.</p>
	Izglītība	<p>Pašvaldību izglītības iestādēm ir pienākums garantēt to, lai bērns varētu saņemt izglītību skolā, kas atrodas iespējami tuvu viņa dzīvesvietai. Vecākiem ir tiesības izvēlēties citu skolu.</p> <p>Skolēnam, kuram ir nepieciešams īslaicīgs atbalsts mācībās, ir tiesības uz korigējošo apmācību. Savukārt skolēnam, kuram ir grūtības mācīties vai apmeklēt skolu, ir tiesības uz nepilna laika speciālo izglītību.</p> <p>Augstākās izglītības iestādes var noteikt speciālus pasākumus attiecībā uz iestājpārbaudījumiem, universitātes pilsētiņas pieejamību un mācību atbalstu, bet tām nav pienākuma sniegt speciālu izglītības atbalstu. Tomēr vairākās augstākās izglītības iestādēs ir pasākumi izglītības pieejamības veicināšanai.</p>
	Nodarbinātība	<p>Darba devējam ir tiesības pretendēt uz finansiālu atbalstu par darba vietas pielāgošanu, lai varētu nodarbināt personu ar invaliditāti. Šis finansiālais atbalsts nepārsniedz 4000 <i>euro</i> par personu attiecībā uz pielāgojumiem un 20 <i>euro</i> stundā asistentam ne ilgāk kā 18 mēnešus.</p> <p>Tiek sagādātas arī palīgierīces, kas nepieciešamas, lai nodrošinātu nodarbinātību.</p> <p>Darba devējs, kas nodarbina darbiniekus ar invaliditāti, var saņemt arī algu subsīdijas vai citu atbalstu darbinieku darba organizēšanai.</p>
	Neatkarīga dzīvošana	<p>Atbalsts palīgierīču sagādē un pielāgojumu veikšanā ir reģionu (autonomo apgabalu) pārziņā, un atbalsta apmērs un veidi ievērojami atšķiras. Reģionos atšķiras arī personiskā asistenta piešķiršanas kārtība un pakalpojuma apjoms.</p>

Valsts	Elements	Prakse
 Spānija		Tiesības uz invaliditātes pensiju ir personām no 18 līdz 65 gadu vecumam, kuras ir Spānijas rezidenti un kurām darbnespējas līmenis ir lielāks par 65 %. Invaliditātes pensijas piešķiršanas procesā izvērtē arī personas ienākumus.
	Izglītība	<p>Tiem bērniem ar invaliditāti, kuriem nav iespēju apmeklēt vispārizglītojošās skolas, ir paredzēta speciāla izglītības sistēma (jeb tā dēvētās atsevišķās speciālās skolas), kas var darboties gan kā pagaidu risinājums, gan arī pastāvīgi. Speciālās izglītības centros tiek īstenoti divi izglītības līmeņi: obligātā pamatzglītība (no sešiem līdz 16 gadiem) un papildu profesionālā apmācība vai programmas pārejai uz pieaugušo dzīvi (no 16 līdz 19 gadiem).</p> <p>Lielākais pieļaujamais skolēnu skaits klasē ir 25, bet lielākais skolēnu ar invaliditāti skaits klasē ir divi.</p> <p>Augstākās izglītības iestādēs darbojas īpaši biroji, kur studējošie ar invaliditāti var saņemt atbalstu. Dažos gadījumos darbojas brīvprātīgie vai arī ir pieejamas speciālas stipendijas papildu atbalsta nodrošināšanai. Augstākās izglītības iestāžu sniegtā palīdzība var ietvert, piemēram, atbalstu pārbaudījumu laikā, studiju programmas pielāgojumus, atbrīvojumu no mācību maksas, stipendijas, Braila raksta transkripciju, zīmju valodas tulku u. tml.</p>
	Nodarbinātība	<p>Ir izveidoti vairāki atbalsta mehānismi darba ņēmēju ar invaliditāti nodarbināšanai atvērtajā darba tirgū (piemēram, algu subsīdijas, nodarbinātības kvotas, nodokļu atvieglojumi). Katrā reģionā tiek piedāvāti atšķirīgi atbalsta mehānismi.</p> <p>Tiek veidoti arī stimuli jauniešiem uzņēmējiem.</p>
 Ungārija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Kopš 2011. gada institūcijas, kurās mitinās vairāk nekā 50 personas, pakāpeniski tiek pārveidotas, lai personas ar invaliditāti iekļautu sabiedrībā. Tehniskos palīg līdzekļus, kā arī informāciju un pakalpojumus nodrošina galvenokārt nevalstiskais sektors. Bez maksas tiek izsniegta medikamentu karte, kas ļauj iegādāties terapeitisko aprīkojumu un medikamentus. Tāpat persona var pretendēt uz atbalstu automašīnas iegādei, tās pārbūvei un mājokļa pielāgošanai.</p> <p>Personām ar invaliditāti ir pieejami dažādi pabalsti (aprūpes pabalsts, ko var saņemt pilngadīga persona, kura mājās aprūpē apgādājamu personu), kā arī sociālie pakalpojumi (ēdināšana; atbalsts ģimenei; palīdzība mājās, kas aprīkotas ar sistēmām palīdzības pieprasīšanai; atbalsta pakalpojums; dienas aprūpe; mājoklis personām ar invaliditāti; rehabilitācijas iestāde personām ar invaliditāti; aprūpes māja personām ar invaliditāti (pagaidu iestāde) un pensionāts personām ar invaliditāti).</p>
	Izglītība	<p>Bērniem ar invaliditāti ir iespējams izvēlēties vienu no divām izglītības iegūšanas iespējām – speciālās skolas vai vispārizglītojošās pirmsskolas izglītības iestādes un skolas.</p> <p>Vairākās augstākās izglītības iestādēs ir izveidoti studējošo palīdzības dienesti.</p> <p>Saistībā ar eksāmeņiem un apmācībām profesionālajās izglītības iestādēs uz personām ar invaliditāti attiecas speciāli pielāgoti nosacījumi.</p> <p>Valsts apmaksāto studiju periodu studentiem ar invaliditāti var pagarināt līdz četriem semestriem. Personām ar invaliditāti iestājpārbaudījumos piešķir 50 papildu punktus.</p>
	Nodarbinātība	<p>Ir izveidoti specializēti mācību centri atkarībā no invaliditātes veida.</p> <p>Tiek garantētas valsts subsīdijas darba vietas pielāgošanai, adaptīvām tehnoloģijām un personiskajai palīdzībai. Šie atbalsta veidi ir pieejami konkursa kārtībā, un ik gadu tiem tiek atvēlēts noteikts līdzekļu apjoms.</p>

Valsts	Elements	Prakse
		Personu ar invaliditāti nodarbināšana tiek veicināta, piemērojot uzņēmumiem iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumus. Ungārijā ir ieviesta kvotu sistēma, kas paredz – ja uzņēmumā ir nodarbināti vairāk nekā 25 darbinieki, tad vismaz 5 % no tiem jābūt personām ar invaliditāti. Ja šie nosacījumi netiek izpildīti, uzņēmumam ir jāmaksā papildu nodeva.
 Vācija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Vietējā mērogā darbojas aptuveni 20 invalīdu centri, kas piedāvā konsultācijas un praktisku atbalstu visiem invalīdiem, kuri vēlas dzīvot patstāvīgi.</p> <p>Valstī tiek veicināta pāreja no institucionālās aprūpes uz aprūpi atsevišķās māsaimniecībās.</p> <p>Ieviesta aprūpes pakāpju noteikšana, kas balstīta uz personas patstāvību noteiktās dzīves jomās.</p> <p>Palīgierīces lietošanai mājās galvenokārt tiek finansētas no veselības apdrošināšanas. Ja ierīce ir nepieciešama aprūpei ilgtermiņā, ir pieejama šādas aprūpes apdrošināšana.</p> <p>Tiešo maksājumu veidā ieviests personīgais budžets, kura ietvaros ir iespēja pārvaldīt saņemtos finanšu līdzekļus atbilstoši individuālajām vajadzībām.</p> <p>Kopumā sociālā nodrošinājuma sistēmā personām ar invaliditāti ir paredzēti vairāki ienākumu veidi: vecuma pensijas, pensijas atkarībā no individuālās darbības pakāpes, pamatienākumi personām ar invaliditāti, kas atrodas zem nabadzības sliekšņa, pamatienākumi bezdarbniekiem ar invaliditāti.</p>
	Izglītība	<p>Katrai federālajai zemei ir savs skolu likums, un vairumā federālo zemju šie likumi paredz veicināt iekļaujošas izglītības pieejas izmantošanu.</p> <p>Ir iespēja apmeklēt vispārīgā izglītības skolu, ja tajā var nodrošināt tehnisko prasību izpildi un atbilstošu personālu.</p> <p>Pašlaik dažas federālās zemes plāno ieviest zīmju valodu kā papildu mācību priekšmetu skolās.</p> <p>Iespējams nodrošināt mācību programmu pielāgošanu atbilstoši personu ar invaliditāti vajadzībām.</p> <p>Atvieglojumi studentiem ar invaliditāti dažādās augstākās izglītības iestādēs var atšķirties.</p>
	Nodarbinātība	<p>Kvotu sistēma paredz, ka visos privātajos uzņēmumos un valsts iestādēs, kur nodarbināti vismaz 20 darbinieki, vismaz 5 % no tiem jābūt personām ar smagu invaliditāti. Prasības neizpildes gadījumā darba devējiem ir jāmaksā kompensācijas nodoklis, kas tiek iekasēts un izmantots, lai finansētu pieejamas darba vietas, kā arī speciālas nodarbinātības programmas.</p> <p>Visiem darba devējiem, kas piedāvā darbu un/vai apmācību personām ar invaliditāti, ir pieejams valsts finansējums un informācija, kā arī konsultācijas, ko sniedz integrācijas biroji.</p> <p>Darbinieki arī var saņemt pabalstus vajadzīgajām palīgierīcēm un darba vietas pielāgošanai, transportam, palīdzībai darba vietā, apmācībai u. c. mērķiem.</p> <p>Gan privātajiem uzņēmumiem, gan valsts iestādēm ir pienākums pieņemt darbā ombudu, kas pārstāv darbinieku ar invaliditāti, kā arī pretendentu intereses.</p>
 Zviedrija	Neatkarīga dzīvošana	<p>Personām ar invaliditāti tiek nodrošināti šādi atbalsta veidi un pakalpojumi: pavadona pakalpojumi; kontaktpersonas palīdzība; palīdzības pakalpojums dzīvesvietā; īslaicīga uzturēšanās ārpus dzīvesvietas; īslaicīga uzraudzība skolēniem, kas vecāki par 12 gadiem; speciāli pielāgoti mājokļi bērniem un jauniešiem, kuriem nav iespējas dzīvot kopā ar vecākiem; speciāli pielāgoti mājokļi pieaugušajiem; ikdienas aktivitātes darbības vecuma cilvēkiem, kuri nestrādā un kuri neapmeklē apmācību pasākumus; pabalsti personiskajai palīdzībai.</p>

Valsts	Elements	Prakse
		<p>Ikviena persona, kuras pamatvajadzību nodrošināšanai ir nepieciešama palīdzība vairāk nekā 20 stundas nedēļā, ir tiesīga saņemt asistenta pabalstu.</p> <p>Pašvaldības piešķir finansējumu tehniskajiem palīgīdzekļiem un mājokļa pielāgošanai, lai cilvēki ar funkcionāliem traucējumiem varētu turpināt dzīvot savā dzīvesvietā.</p> <p>Ja personai ir vismaz 25 % darbnespēja, tā ir tiesīga saņemt slimības pabalstu (attiecas uz 30–64 gadus vecām personām) vai atbalstu darbspēju saglabāšanai (attiecas uz 19–29 gadus vecām personām). Šis pasākums ir aizstājis priekšlaicīgās pensionēšanās iespēju. Persona ir tiesīga saņemt slimības pabalstu, ja tai ir pastāvīgi samazinātas darbspējas un nav paredzams, ka papildu rehabilitācijas pasākumi ļautu darbspējas atgūt.</p>
	Izglītība	<p>Visiem skolēniem, kuriem nepieciešams papildu atbalsts, ir iespēja to saņemt.</p> <p>Skolām ir pienākums organizēt mācības zīmju valodā, ja to izvēlas pieci skolēni vai vairāk.</p> <p>Visās augstākās izglītības iestādēs ir kontaktpersona/koordinators, kas nodarbojas ar jautājumiem par atbalsta sniegšanu izglītības procesā studentiem ar invaliditāti.</p>
	Nodarbinātība	<p>Jaunie darba meklētāji ar invaliditāti var saņemt konsultācijas, speciālistu atbalstu vai darba vietas pielāgošanu. Personas ar invaliditāti, kuras vēlas uzsākt uzņēmējdarbību, var pieteikties speciāla atbalsta saņemšanai uzņēmējdarbības uzsākšanas brīdī.</p> <p>Pieejamas dotācijas darba palīgīdzekļiem tiem darbiniekiem, kas atgriežas darbā pēc ilgāka slimības vai profilakses atvaļinājuma. Dotācijām var pieteikties gan darbinieki, gan darba devēji.</p> <p>Visplašāk izmantotais atbalsta veids ir algu subsīdijas.</p>

Pētījums ir izstrādāts pēc Saeimas Prezidija un Frakciju padomes pieprasījuma.

Pētījuma tēmu pieteikusi Sociālo un darba lietu komisija.

Saeimas Analītiskais dienests ir Saeimas pētnieciskā struktūrvienība, kas veic pētniecisko darbu parlamenta vajadzībām. Tas sniedz likumdevējam atbalstu lēmumu pieņemšanas procesā, normatīvā regulējuma pilnveidē un kontrolē pār izpildvaru.

Šis pētījums ir izstrādāts, lai identificētu sociālās drošības sistēmas trūkumus Latvijā attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti kopš bērnības.